

BİLGİ



ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yıl/Year:2020 Cilt/Volume:4 Sayı/Issue:2 e-ISSN: 2602-2303



Ülkü Ocakları
EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI

Owner:

Ahmet Yiğit YILDIRIM
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı, Turkey

Editor:

Dr. Hamza KANDEMİR
Isparta University of Applied Sciences, Turkey

Scientific Board

- Prof. Dr. Ruhi ERSOY Hacı Bayram Veli University, Turkey
Prof. Dr. Nevzat AYPEK Hacı Bayram Veli University, Turkey
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK Gazi University, Turkey
Prof. Dr. Sefa LÖK Selçuk University, Turkey
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU Necmettin Erbakan University, Turkey
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA Giresun University, Turkey
Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL Istanbul University, Turkey
Prof. Dr. Akmatali ALIMBEKOV Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Prof. Dr. Yavuz ERİŞEN Yıldız Technical University, Turkey
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Prof. Dr. Binali MAMOEV The University of Foreign Languages and Professional Career, Kazakhstan
Prof. Dr. Kulsun ABDRAKHMANOVA Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan
Prof. Dr. Onal ABİSEVA Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV Silk Road International University of Tourism, Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Celal TAŞDOĞAN Hacı Bayram Veli University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Ceyhun YÜKSELİR Osmaniye Kurkut Ata University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Nasrullah UZMAN Hacı Bayram Veli University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL Gazi University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Faik ELEKBERLİ Azerbaijan National Academy of Science, Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Hasan Kazım KALKAN Gazi University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Nalan KAZAZ AAB College, Kosovo
Assoc. Prof. Dr. Oğuzhan KARADENİZ Zonguldak Bülent Ecevit University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL Akdeniz University, Turkey
Dr. Cengiz TAŞKIRAN Muş Alpaslan University, Turkey
Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN Hacettepe University, Turkey
Dr. Agah Kürşat KARAUZ Akdeniz University, Turkey
Dr. Kadiyan BOOBKOVA Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Dr. Cemil Doğaç İPEK Çankırı Karatekin University, Turkey
Dr. Alparslan KARABULUT Bolu Abant İzzet Baysal University, Turkey
Dr. Sinan GÖKDEMİR Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
Dr. Onur Kemal YILMAZ Bandırma Onyedi Eylül University, Turkey
Dr. Halil İbrahim KAYA Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Tuba TOMBULOĞLU Mersin University, Turkey
Dr. Halil İbrahim DEMİR Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey

**BİLGE INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE
BİLGE ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

Technical Editor:

Res. Asst. Abdullah BERAM
Isparta University of Applied Sciences, Turkey

Layout Editor:

Instructor Serkan ÖZDEMİR
Isparta University of Applied Sciences, Turkey

Contact:

Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı,
Nasuh Akar Mahallesi 1401. Sokak No: 17,
06520 Çankaya/Ankara, Turkey

Web: dergipark.gov.tr/busad

E-mail: busad@ulkuocaklari.org.tr

İmtiyaz Sahibi:

Ahmet Yiğit YILDIRIM
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı, Türkiye

Editör:

Dr. Hamza KANDEMİR
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Ruhi ERSOY Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nevzat AYPEK Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sefa LÖK Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA Giresun Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Akmatali ALIMBEKOV Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Yavuz ERİŞEN Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Binali MAMOEV Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Kulsun ABDRAKHMANOVA Abai Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Onal ABİSEVA Abai Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV Uluslararası İpek Yolu Turizm Üniversitesi, Özbekistan
Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nasrullah UZMAN Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Faik ELEKBERLİ Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi, Azerbaycan
Doç. Dr. Hasan Kazım KALKAN Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nalan KAZAZ AAB Koleji, Kosova
Doç. Dr. Oğuzhan KARADENİZ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Dr. Cengiz TAŞKIRAN Muş Alpaslan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Dr. Agah Kürşat KARAUZ Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Dr. Kadiyan BOOBKOVA Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Dr. Cemil Doğaç İPEK Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye
Dr. Alparslan KARABULUT Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sinan GÖKDEMİR Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
Dr. Onur Kemal YILMAZ Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Türkiye
Dr. Halil İbrahim KAYA Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
Dr. Tuba TOMBULOĞLU Mersin Üniversitesi, Türkiye
Dr. Halil İbrahim DEMİR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

BILGE INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE
BİLGE ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Teknik Editör:

Arş Gör. Abdullah BERAM
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye

Mizanpaj Editörü:

Öğr. Gör. Serkan ÖZDEMİR
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye

İletişim:

Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı,
Nasuh Akar Mahallesi 1401. Sokak No: 17,
06520 Çankaya/Ankara, Türkiye

Web: dergipark.gov.tr/busad

E-mail: busad@ulkuocaklari.org.tr

BILGE INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE
BİLGE ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

VOLUME/CİLT: 4 ISSUE/SAYI: 2 2020 e-ISSN: 2602-2303

A peer reviewed journal, published biannually by
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı.

Yılda iki sayı olarak yayınlanan hakemli bir dergidir.
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından yayınlanmaktadır.

Year/Yıl: 2020, Volume/Cilt: 4, Issue/Sayı: 2

The journal is indexed in Google Scholar, DRJI, ASOS Index, CiteFactor and ResearchBib.
Dergimiz Google Scholar, DRJI, ASOS Index, CiteFactor ve ResearchBib' de taranmaktadır.



CONTENTS / İÇİNDEKİLER

- İnsan Kaynakları Yönetimi Eğitim ve Geliştirme İşlevi Açısından Meb Hizmetiçi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi / Evaluation of Meb's in-Service Activities in Terms of Human Resources Management Training and Development Function
Hale Şirikçi, Ahmet Yıldırım 38-46
- Manas Destanı'ndaki İktisadi Unsurlar ve İktisadi Zihniyet / Economic Elements and Economic Mentality in The Manas Epic
Hasan Şen 47-59
- Trol Balıkçılarının Sosyo-Ekonomik Durumu; Sinop İli Örneği / Socio-Economic Status of Trawlers; Example of Sinop Province
Şennan Yücel, Muhammet Kurumahmut 60-63
- Covid-19 Salgını Sürecinde Yetişkinlerin Tepkileri / Responses of Adults During The Covid-19 Outbreak
Nurten Sargın, Volkan Kutluca 64-70
- Göç Ve Mülteci Hareketlerinin Türkiye'nin Göç Politikalarına Etkileri / Turkey's Immigration Policy of The Effects of Migration and Asylum Seeker Movements
Bülent Erdil 71-86

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ EĞİTİM VE GELİŞTİRME İŞLEVİ AÇISINDAN MEB HİZMETİÇİ FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hale Şirikçi^{1*}, Ahmet Yıldırım^{1*}

Özet: Dünya'nın var oluşundan bu yana sürekli gelişim içerisinde olması ve insanların bu duruma ayak uydurabilmesini sağlayan en önemli etkenlerden birisi eğitimidir. Meslek hayatında sürekli olarak insanların eğitilmesi, mesleki alanda kendilerini geliştirmeleri, bilgi-beceri kazanmaları durumu "hizmetiçi eğitim" olarak adlandırılmaktadır. Eğitim insan hayatını etkilediği gibi Dünya'da gelişmekte olan teknolojiyi ve diğer alanları da ileri noktalara taşımaya sağlamaktadır. Hizmetiçi eğitim, hizmet öncesi eğitim ile desteklenmektedir. Milli eğitimde gerçekleştirilen hizmetiçi eğitim plan ve programları öğretmenin bilgi, becerisini geliştirmek ile birlikte öğrencinin derste aktif olmasını sağlayacak yapıda hazırlanmalıdır. Yapılan çalışmanın kapsamı; hizmetiçi eğitim, hizmetiçi eğitim genel kapsamı ve milli eğitimde hizmetiçi eğitim nedir, öğretmenlere yönelik yapılan hizmetiçi eğitimde nasıl farklılıklar var. Öğretmenlerin mesleki anlamda eksikliklerini ve sorun yaşadıkları noktaların hizmetiçi eğitim ile nasıl desteklenmesi gerektiği vb. gibi genel yapı hakkında yapılan araştırmalar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetiçi Eğitim, Milli Eğitimde Hizmetiçi Eğitim, Hizmetiçi eğitimin önemi.

EVALUATION OF MEB'S IN-SERVICE ACTIVITIES IN TERMS OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT TRAINING AND DEVELOPMENT FUNCTION

Abstract: Education is one of the most important factors enabling people to keep up with this situation since the world has been in continuous development since its existence. Continuously educating people in professional life, developing themselves in the professional field, gaining knowledge and skills are called "in-service training". Education affects human life as well as advancing technology and other fields in the world. In-service training is supported by pre-service training. In-service training plans and programs carried out in national education should be prepared in a structure that will support the student to be active in the lesson as well as improving the knowledge and skills of the teacher. What is the scope of the study, in-service education, the overall scope of in-service education and in-service education in national education, how are there differences in in-service education for teachers? Teachers' professional deficiencies and how they should be supported with in-service training, etc. Researches about the general structure are included.

Keywords: In-Service Training, In-Service Training in National Education, The importance of in-service training.

¹**Adres:** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye.

***Sorumlu Yazar:** halesirikci@hotmail.com

Atf: Şirikçi, H., Yıldırım, A. (2020). İnsan Kaynakları Yönetimi Eğitim ve Geliştirme İşlevi Açısından MEB Hizmetiçi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (2): 38-46.

1. GİRİŞ

Gelişen ve değişen Dünya yapısı incelendiğinde bu yapının süregelen bir şekilde devam edeceği öngörülebilmektedir. Var olan bu süregelen yapının takibini yapmak ve bu duruma yetişebilmek için en önemli etmen eğitimidir. Eğitim ve destekleyicileri ile birlikte sürekli bir gelişme ve değişime yaşamak mümkündür. Bundan dolayı bütün alanlarda bireyler süregelen bir şekilde uzmanlık alanlarında eğitimlere tabii tutulmalı. İnsan kaynakları yönetimi (İKY), birimlerin amaçladıkları hedeflere ulaşabilmeleri için gerekli olan görevleri yerine getirebilecek bireylerin yetiştirilmesi, geliştirilmesi, eğitilmesi, motivasyonlarının sağlanması ve değerlendirilmelerini sağlamaktadır (Bayraç, 2008). İKY, eğitim ve geliştirme en temel özelliklerdendir. Chadwick bu durumu toplumların varlığını devam ettirebilmesi için insan kaynaklarının; eğitiminin ve geliştirilmesinin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Chadwick, 2005). Çünkü eğitim ve geliştirme üzerine çalışmalar yapılması toplulukların yarış içerisinde olmalarını ve yüksek motivasyona sahip olmalarını sağlamaktadır (Yıldırım, 2020; Aldemir, Ataol ve Budak, 2004). Yüksel'e göre; İKY'de eğitim ve geliştirme örgütsel açıdan değerlendirildiğinde örgütün verimli, etkin ve etkili bir şekilde başarının artarak devam etmesini sağlamaktadır (Yüksel, 2000). İKY'de eğitim ve geliştirme çalışma yapılacak olan toplumun iş yapısına uygunluk göstermesine dikkat edilmesi gerekmektedir (Sabuncuoğlu, 1994). İKY eğitim ve geliştirme yapısı; eğitim verilecek olan konunun belirlenmesi, eğitimi alacak grubun gereksinimlerinin belirlenmesi, programın eğitim alacakların gereksinimlerine göre geliştirilmesi, eğitime katılacak olan grubun belirlenmesi, birimin misyon ve vizyonunun kapsamına göre plan-programın yürütülmesi aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım, 2020).

Hizmetiçi eğitim birçok kaynaktan farklı şekilde tanımlanmaktadır. Öztürk ve Sancak (2007)'a göre hizmetiçi eğitim, meslek sahibi bireyin mesleğe başlamasından itibaren bitişine kadar kendini alanı doğrultusunda yetiştirme sürecini kapsar. Taymaz (1981) ise hizmetiçi eğitimi "bireylerin çalıştıkları alan ile ilgili bilgi, beceri ve yeterliliklerin kazanmaları için eğitime tabii tutulması" şeklinde tanımlamaktadır. Tanımlardan yola çıkarak genel bir yorum yapıldığında insanların iş hayatlarında buldukları, hizmet verdikleri alan ile ilgili süregelen bir şekilde kendilerini iyileştirmeleri ve geliştirmeleri gerekmektedir.

Eğitimcilerin hizmetiçi eğitim kapsamı içerisinde mesleki alanda gelişimleri de sağlanmaktadır. Mesleki gelişim, öğretmenlerin meslek hayatlarında yer alan bilgi, beceri ve tutumların geliştirilerek zenginleştirilmesi ve daha ileri noktalara taşınması amacı ile etkinlik ve çalışmaların yapıldığı zaman aralığıdır (Guskey, 2000). Blandford (2000) mesleki gelişim etkinlikleri sayesinde öğretmenlerin performanslarının artırılması, eğitim politikalarının uygulanması ve sorunlu uygulamaların düzenlenmesi ile değişimin kolaylaştırılabileceği vurgulanmaktadır. Hizmetiçi eğitimin çalışma kapsamı gereği MEB bazında değerlendirilmesi yapıldığında öğretmenlerin/eğitmenlerin hizmetiçi programlarının plan-program-uygulamaları branşlarına göre ve öğretmenlerin / eğitmenlerin gereksinimlerine göre yapılmaktadır. Öğretmenlerin hizmetiçi eğitim programları hazırlanırken, ders esnasında

öğretmenlerin kolaylıkla uygulayabilecekleri ve aynı zamanda öğrencilerin de uygulamasını yapabileceklerini destekleyen bir hizmetiçi eğitim plan ve programı hazırlanmalıdır.

İnsan kaynaklarının eğitim ve geliştirme yapısında yer alan aşamalara dikkat edildiğinde bu durumun MEB hizmetiçi eğitim ile benzer yapılarda olduğu görülmektedir. Genel olarak bu yapılar incelendiğinde İKY'de eğitim ve geliştirme kavramı ile ilgili birimin eğitimi, geliştirilmesi, yönlendirilmesi, motive edilmesi vb. gibi planlamalar yer alırken hizmetiçi eğitimde de öğretmenlerin mesleki anlamda eğitilmesi, geliştirilmesi, bu gelişimin sürengelik kazanması vb. gibi plan – programlar yapılmaktadır. Hizmetiçi eğitim kavramı sadece MEB'de hizmetiçi eğitim olarak anılmamakla birlikte İKY eğitim ve geliştirme kısmında eğitim yöntemlerinin sınıflandırılması başlığı altında ele alınmaktadır. İKY'de ele alınan eğitim yöntemleri, iş başında eğitim (anlatım yöntemleri, rol oynama, simülasyon vb.) ve iş dışında eğitim (oryantasyon, staj yoluyla eğitim vb.) olarak gruplandırılmaktadır. Bu gruplandırmalarda ele alınan yöntemlerin MEB eğitim aşamasında kullanılan yöntemler olduğu hatta iş dışında eğitim basamağında ele alınan yöntemlerin MEB'de öğrencilerin iş ortamlarına ve meslek alanlarına kendilerini hazırlamaları için verilen eğitimin yanında eğitimcilerinde kendilerini meslek hayatlarında geliştirmeleri için kullanılan hizmetiçi eğitim kapsamında ele alındığı görülmektedir (Yıldız, 2011).

Mercin (2005) yaptığı çalışmada insan kaynakları yönetiminin eğitim kurumları için olan gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca Mercin (2005) çalışmasında insan kaynakları yönetmeliğinden önemli kavramlardan birinin "geliştirme uygulamalarının" olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, İnsan Kaynakları Yönetimi Eğitim ve Geliştirme İşlevinin MEB'de yapılan hizmetiçi eğitim yapısı açısından değerlendirilmesidir. Çalışma yapılırken araştırmalar ve elde edilen bilgiler doküman incelemesi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2. HİZMETİÇİ EĞİTİM

İnsan kaynakları yönetimi olarak eğitim ve geliştirme kavramı ele alındığında, eğitim; bireyin davranışlarında istenilen yönde değişim / gelişim gözlenmesidir (Yıldırım, 2020). Viargues (1999)'e göre ise eğitim, kişinin var olan yeteneklerinin geliştirilmesinde kullanılan bir araçtır / araçtır. İnsan kaynakları yönetiminde gelişim ya da bir diğer ifade ile geliştirme, toplumların rekabet ortamını devam ettirebilmeleri için çalışanların sahip oldukları yeteneklerin ilerletilmesi için çalışmalar yapılmasıdır (Mercin, 2005). Ancak unutulmamalıdır ki toplumlar için yapılan geliştirmeler ileriye dönük ve uzun süre etkisini gösterecek yapıda olmalıdır (Yıldırım, 2020).

Hizmetiçi eğitim bireyin uzmanlık alanında / mesleki alanında göreve başlamasından sonuna kadar (emekli olana kadar) eksikliklerinin giderilmesi ve bireyin kendini geliştirilmesi için yapılan eğitimidir (Öztürk ve Sancak, 2007; Boydak, 1999; Aytaç, 2000; Bağcı, ve Şimşek, 2000). Hizmetiçi eğitimde çalışılan alana yönelik eğitimin verilmesinin yanı sıra alan ile ilgili bireyin eğitim almış olsa bile alınan eğitimde eksikliklerin olması ya da eğitim alınan süreç ile çalışılan süreç arasında geçen zaman içerisinde

yapılan gelişme ve değişimlere bireyin uyum sağlayabilmesi amacını taşıyan eğitimlerdir (Gültekin ve Çubukçu, 2008). Hizmetiçi eğitim kavramının temelini bakıldığında usta-çırak ilişkisine dayanan bir geçmişe sahip olduğu görülmüştür. İlk başlarda usta-çırak ilişkisi olarak değerlendirilen bu süreç sonraki dönemde ihtiyaçlar ve amaçlar doğrultusunda sistemik olarak değişmiş ve çeşitlilikler meydana gelmiştir (Çiftçi, 2018).

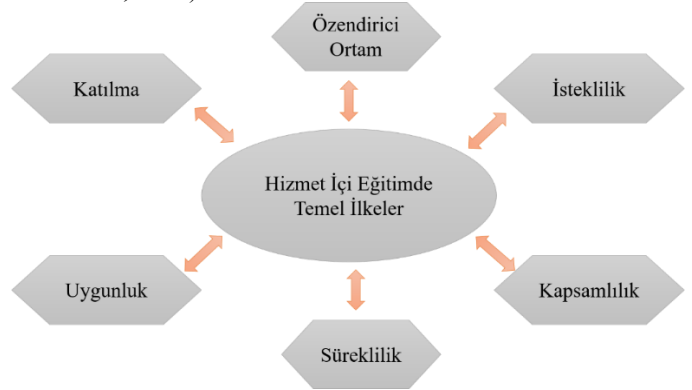
Hizmetiçi eğitim gerçekleştirilirken başarıya ulaşılmasında, performansın artmasında ve devamlılığın sağlanması vb. gibi çalışmalarda istenilen noktaya varılması için öncelikle çalışmanın amacının belirlenmesi gerekmektedir. Hizmetiçi eğitim sisteminde belirlenmiş ve kabul görmüş amaçlar şu şekilde sıralanmaktadır (Selimoğlu ve Yılmaz, 2009; Gül, 2000).

- İşe başlayan bireyin iş ortamına uyum sağlayabilmesi ve çalıştığı birimin amaç – politikalarını bilmesi,
- İş ortamında kullanılmakta olan veya güncellenen sistemin çalışan birey tarafından kısa sürede öğrenilmesi,
- Çalışan bireyin kendini iş yerinde rahat ve işe aidiyet duygusunun gelişmesi, Gelişen teknoloji ve bilim dünyasında, ekonomik hayatta, iş hayatında kendini yenileyen, yeniliklere ayak uyduran, yeni sistem - metotları kullanan ve bunların gelişimi için çalışması,
- Çalışma ortamındaki çalışma alanının özelliklerinin (nitelik-nicelik) ve verimliliğinin artırılması,
- Çalışan bireyin görev ve sorumlulukları konusunda çalışanın geliştirilmesi ve hataların en az noktaya getirilmesi,
- Minimum maliyetle kaliteli mal ve hizmet üretimi için gerekli olan malzeme ve enerji tasarrufunun gerekliliğinin vurgulanması,
- İş güvenliğinin sağlanması ve çalışanlara iş kazaları ve hastalıkları konusunda bilgilendirme yapılması,
- Çalışana iş için gerekli bilgi / becerilerin öğretilerek kendisine güven kazanması sağlanmalı,
- Çalışanlar arası ve birimler arası etkili iletişim ve etkileşimin gerçekleşmesinin sağlanması,
- Personellerin çalışma sistemini destekleyici şekilde kendilerini geliştirmelerinin sağlanması ve üst kademeleri sisteme hâkim olan birim içerisinde bulunan bireylerin gelmesinin sağlanması,
- Çalışanın kendi alanında ve biriminde kendini geliştirmesinin yanı sıra yan dallarda da kendini geliştirebilmesi için ortamın oluşturulması,
- Çalışanlara toplumda saygınlık kazandırılarak kendi iş ortamında da başarı ve saygınlık kazanması sağlanmalıdır.

Hizmetiçi eğitim sayesinde bireyin meslek alanında kendini geliştirmesi, performansını arttırması, hizmetiçi eğitim amaçlarının uygulanması vb. gibi durumların iş hayatına getirdiği avantajlar hizmetiçi eğitime dikkat çekmekte ve verilen önemi arttırmaktadır. Yoğun olarak hizmetiçi eğitim kapsamında yapılan çalışmalar incelendiğinde literatür olarak hizmetiçi eğitimin dikkat çeken başlıkları (önemi) gözlenmiştir. Hizmetiçi eğitimin önemi (Özdemir, 1997);

- Personelin bireysel gelişimi,
- Personelin kendini yenilemesi,
- İnsan kaynaklarının gelişimi,
- Devamlı bir eğitim olması,
- Profesyonellik kazanma,
- Toplumun yenilenmesi olarak sıralanmaktadır.

Hizmetiçi eğitim sistem çalışmalarının amaçlar doğrultusunda düzenlemeler yapılması başarıyı artırıcı etkisinin olduğu gözlenmektedir (Öztürk ve Sancak, 2007; Selimoğlu ve Yılmaz, 2009). Bir çalışmada başarının elde edilmesi için sadece amaçların belirlenmesi ve bu amaçlar doğrultusunda hareket edilmesi ya da adımların amaçlar doğrultusunda atılması yeterli değildir. Amaçların yanında çalışmayı başarıya götürecektir olan, amaçları destekleyen ya da kullanılan sisteme göre amaçları tamamlayıcı bir özelliğe sahip olan yapıların olması gerekmektedir. Bu yapılar temel ilkeler olarak adlandırılmaktadır. Hizmetiçi eğitimde kullanılan temel ilkeler Şekil 1’de yer almaktadır (Selimoğlu ve Yılmaz, 2009).



Şekil 1. Hizmet İçi Eğitimde Temel İlkeler (Selimoğlu ve Yılmaz, 2009)

Özendirici Ortam; Hizmetiçi eğitim hazırlanırken personelin katılımını sağlayacak ve özendirici olması gerekmektedir. Çalışan eğitime katıldığında kendine olacak katkısını bilmelidir. Görevini iyi yapabileceği ve kıdemde yükselebileceğini bilmesi gerekmektedir.

İsteklilik; Verilen hizmetiçi eğitimde istenilen başarıya ulaşılabilmesi için çalışanın istekli bir şekilde eğitime katılımı sağlanmalıdır. Çalışan istekli bir şekilde eğitim aldığı zaman verimliliğin daha fazla arttığı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Katılma; Verilecek eğitim personelin ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmalıdır. Çalışanın ihtiyaçlarına göre yapılan planlama personelin eğitime katılımını sağlamaktadır.

Uygunluk; Hizmetiçi eğitimin planlaması yapılırken çalışanın eğitimine ve görevine, bilgisine, çalışma alanına uygun olmalıdır.

Kapsamlılık; Hizmetiçi eğitim planlaması yapılırken ya da eğitimin gerçekleştirilmesinde yapılan eğitimin çalışma alanında sadece bir birime yönelik olmamalıdır. Çalışma ortamında bulunan bütün bireyleri ve birimleri içerisine almalı bütün çalışanları kapsamalıdır.

Süreklilik; Hizmetiçi eğitim de bir defalık bir eğitimin olması yeterli değildir. Bundan dolayı eğitimler hizmet öncesi – hizmet içi – hizmet sonrası şeklinde devam etmektedir. Bu durum değerlendirildiğinde yapılacak olan iş veya çalışma alanı için bir defalık eğitimin yeterli olmadığı devamlı olarak takip edilmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Hizmetiçi eğitimlerin gerçekleştirilmesinde dönem içerisinde yaşanan değişimlerden kaynaklı olarak hizmetiçi eğitimlerde çeşitlilikler gözlenmiştir. Hizmetiçi eğitim türleri temel olarak 4’e ayrılmaktadır. Bunlar; yöneticilerin

eğitimi, meslekli olarak çalışmakta olanlara yönelik eğitimler, meslek kazandırma eğitimleri, işe yeni başlayacak olanlara yönelik eğitimlerdir (Çiftçi, 2018). Hizmetiçi eğitim

türleri ve eğitim türlerinin içeriği hakkında bilgiler Şekil 2'de yer almaktadır.

HİZMET İÇİ EĞİTİM TÜRLERİ			
<p>Yöneticilerin eğitimi: Uzman personel ihtiyacını kurum içinden kısa sürede sağlamak, bireyin değişik alanlardaki yeteneklerini geliştiren eğitimlerdir (Gül, 2000, s. 22).</p>	<p>Meslekli olarak çalışmakta olanlara yönelik eğitimler: Kurumda çalışmakta olanların gelişimlere uyum sağlamasına destek olmak, gelişmelere bağlı olarak iş ortamına yansıyan bilgi beceri ve tutum kazandırma amaçlı eğitimlerdir (Çevikbaş, 2002, s. 33).</p>	<p>Meslek Kazandırma Eğitimleri: Alanıyla ilgili özel bir eğitim almamış personel için veya çalışmakta olduğu görevinden başka bir göreve yönlendirilecek personel için yapılan eğitimlerdir (Arıkbay, 1993, s. 14).</p>	<p>İşe yeni başlayacak olanlara yönelik eğitimler: Örgüte yeni katılmış çalışanlara kurumu, politikaları, iş ve uğraş alanını, birlikte çalışacağı kişileri, görev, yetki ve sorumluluklarını ve varsa görevine ilişkin hizmet öncesi yetişme eksikliklerini giderme amaçlı eğitimlerdir (Canman, 2000, s. 100).</p>

Şekil 2. Hizmetiçi Eğitim Türleri (Çiftçi, 2018)

Hizmetiçi eğitim gerçekleştirilirken hedeflenen performansın ve istenilen başarının kazanılabilmesi ve sistemin devamlılığın sağlanması için bazı kurallar olmalıdır. Bu kuralların hizmetiçi eğitimin uygulandığı örgüt / birimlerce bilinmesi ve uygulanması gerekir. Hizmetiçi eğitimde dikkat edilmesi gereken noktalar (Baloğlu, 2007);

- ✚ Çalışmanın ihtiyaç ve amaç saptanmalı,
- ✚ Düzenlemesi yapılan programın; görevli olan birey/personelin sistem için gerekli bilgi beceriye sahip olması,
- ✚ Sistem içerisinde yer alan katılımcıların amaç ve ihtiyaçlarının bilinmesi,
- ✚ Sistem içerisinde kullanılan politikanın amaca uygun olmasıdır.

Hizmetiçi eğitime yönelik yapılan tanımlardan hareketle yorum yapıldığında hizmetiçi eğitimin bireyin iş hayatında mesleki anlamda ve iş hayatında kendini geliştirmesi, karşılaştığı zorluklarla başa çıkabilmesi, iletişim / etkileşimde sorun yaşamaması vb. birçok alanda bireyin kendini geliştirebilmesini sağlamaktadır. Ancak hizmetiçi eğitim sadece tanımlarda yer alan kesimle sınırlı kalmamakta aynı zamanda bireye ve örgüte yararlar sağlamaktadır. Hizmetiçi eğitimin örgütlere sağladığı faydalar şunlardır (Selimoğlu ve Yılmaz, 2009);

- ✓ Üretimi gerçekleştirilen malın / ürünün ve hizmet sektöründe ki ürünün kalitesi artar.
- ✓ Kaliteli üretim ile birlikte hatalı üretim azalır.
- ✓ Hatalı üretimin azalmasından kaynaklı kontrol sisteminde yük azalır.
- ✓ Üretim aşamasında verimlilik artar.
- ✓ Örgüt içerisinde çalışan bireylerin kendini geliştirmesi ile birlikte örgütün de kendini geliştirmesi sağlanır.
- ✓ İş sisteminin ve tekniklerinin geliştirilmesi kolaylaşır.
- ✓ Gelişmeler sayesinde örgütün toplumdaki saygınlığı artar.
- ✓ Kaliteli ve bilinçli üretim sayesinde gider maliyetinde ve miktarında azalma olur.
- ✓ Örgüt içi iletişim kolaylaşır ve bu durum sayesinde yapıcı ilişkiler meydana gelir.

- ✓ Bilinçli iş planı ve sistem sayesinde çalışanlara düşen yük azalır ve çalışanların iş ortamında / arkadaşlarından şikâyetinde azalma olur.
- ✓ Çalışanların denetlenmesi kolaylaşır.
- ✓ Yapılan hizmetiçi eğitimler sayesinde örgüt için avantajlı olacağı düşünülen kararların gerekli zamanda alınması, doğru sistemde çalışılmış olur.

Hizmetiçi eğitimin örgütlere sağladığı yararlar yukarıda yer almaktadır. Hizmetiçi eğitimin bireye sağladığı yararlar (Pehlivan, 1997; Öztürk ve Sancak, 2007);

- ✓ Çalışan personelin iş hayatında sağlıklı kararlar almasına ve herhangi bir sorun karşısında etkin çözüm yöntemleri bulmasını sağlar.
- ✓ Personelin özendirici bir eğitim alması, kendini geliştirme isteğini kazanmasına, başarılı olmasına, iş hayatında sorumluluklar almasını sağlar.
- ✓ Kendini geliştirmeyi sağlayan personelin kendine olan güven duygusu da artar.
- ✓ Çalışan bütün personellerin kendini geliştirme isteklerinin olması, işlerini ciddiye almaları iş hayatında rekabet ortamının oluşmasını sağlar.
- ✓ Personelin iş ile ilgili doyuma ulaşmasını, saygınlık kazanmasını ve tanınmışlık düzeyinin artmasını sağlar.
- ✓ Personelin bireysel olarak iletişim / etkileşimini artırmasını ve bireyin kendine yaklaşımını geliştirmesini sağlar.
- ✓ Bireysel ihtiyaçların karşılanmasını ve doyuma ulaşmasını sağlar.
- ✓ Personel geleceğe yönelik bireysel gelişim planlama yapmasını sağlar.
- ✓ Personelin çalışma hayatında dinleme, yazma, konuşma alanlarında kendini geliştirmesini ve bu gelişim sayesinde bireyin başka birimde ve üst düzey görevlere karşı olan korku duygusunu yenmesini sağlar.

Öztürk ve Sancak (2007), bilgi ve teknolojilerin hızlı gelişmesi, Dünyada yoğun rekabetin yaşanmasından kaynaklı olarak verilen hizmet içi eğitimlerin eksiklikler olduğunu hatta ilerleyen süreç içerisinde tamamen yetersiz kalacağını ve hizmet içi eğitimin geliştirilmesi ve ilettilmesi gerektiğine yönelik tespitler yapmışlardır. Selimoğlu ve Yılmaz (2009), yaptıkları çalışmada hizmet içi eğitim yapısından tanımından, amaçlarından, yararlarından, ilkelerinden bahsetmişlerdir. Ayrıca çalışmada hizmet içi

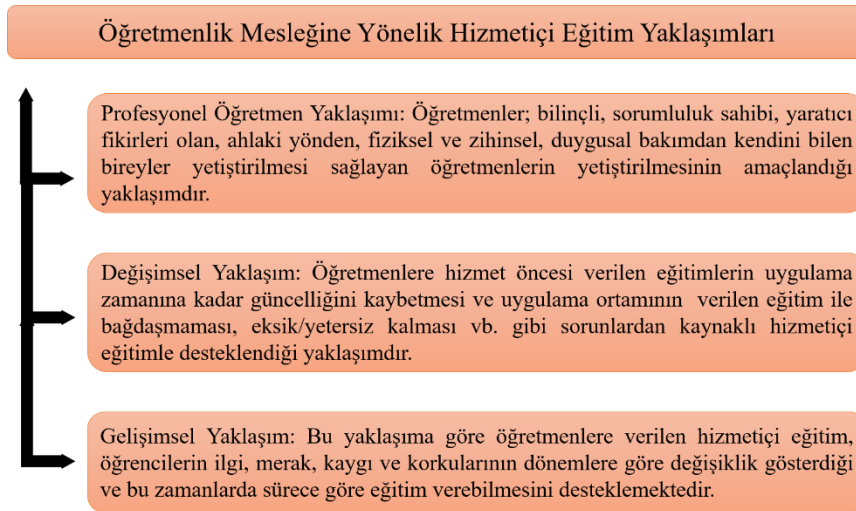
eğitimin verimlilik ve kaliteyi artırıcı etkilerine yer vermişlerdir.

3. MİLLİ EĞİTİMDE HİZMETİÇİ EĞİTİM VE İKY İLİŞKİSİ

Öğretmen, bireylerin eğitim hayatlarında onların gelişmesini sağlayan ve onlarda istendik davranışlar geliştirilmesi için çalışılan sürecin yöneticisidir. Öğretmenlik eğitimi alanına ve yapısına (mesleki, teknik, sistem vb.) göre değişiklik göstermektedir. Çünkü öğretmenlik alanına ve branşına göre ihtiyaçların değiştiği ve çalışmalarda farklılıklar olmaktadır. Bu farklılıktan kaynaklı olarak milli eğitim kapsamında yapılan hizmetiçi eğitimlerde değişiklik olmaktadır. Öğretmen, eğitim hayatında bireylerin gelişimi ve değişiminde etkili olan en önemli etmendir. Bundan kaynaklıdır ki bireylerin geliştirilmesinin sağlanabilmesi ve gelişim süren bir yapı haline getirilmesi için öğretmenlerin hizmetiçi eğitime ihtiyaçları vardır. Kendini yenilemeyen ve çağa ayak uyduramayan bir öğretmenin öğrencilerine aktarabileceği bilgilerin güncelliği ve geçerliliği de tartışma konularındandır. Eğitim alanında yapılan çalışmalar sonucunda eğitim hayatında bazı öğretmenlerin, öğrencilerin derste aktif rol amaçlarını sağlayacak olan yöntem ve teknikleri bilmediklerini vurgulamışlardır (Bektaş, 2000);

Gönen ve Kocakaya, 2006; Yiğit, 2001; Özmen, 2002). Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuç göstermektedir ki bir bireyin gelişimini sağlayan kişi olarak bilinen öğretmenin hizmetiçi eğitimlere tabi tutularak süreklilik gösteren bir gelişim ve değişim içerisinde olmalıdır. Bu durum ancak hizmetiçi eğitim ile mümkün görülmektedir.

Eğitim alanında yapılan hizmetiçi eğitimler herhangi bir alanda yapılan hizmetiçi eğitim ile aynı değildir. Çünkü öğretmenlerin hizmetiçi eğitim görmeleri kendilerini alanlarında geliştirmelerini sağlamanın yanı sıra öğrencileri eğitim ortamında derse aktif olarak katılımlarını sağlanması üzerinde de durmaktadır. Öğretmenlere yönelik yapılan hizmetiçi eğitimler; öğretmenlerin doğrudan deneyimler sağlamalarını, meslektaşları ile iletişim ve etkileşim kurmaları, informal eğitim yapmaları vb. gibi alanlarda da öğretmenleri geliştirmektedir (Wight ve Buston, 2003; Hamilton ve Richardson, 1995). Bu bağlamda öğretmenlere karşı yapılan hizmetiçi eğitimde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar; profesyonel öğretmen yaklaşımı, değişimsel yaklaşım gelişimsel yaklaşım olmak üzere 3 başlık altında toplanmaktadır (Saban, 2000). Öğretmenlere yönelik uygulanan hizmetiçi yaklaşımları Şekil 3'te yer almaktadır.



Şekil 3. Öğretmenlikte Hizmetiçi Eğitim Yaklaşımları
(Saban, 2000)

Öğretmenlere yönelik yapılan hizmetiçi eğitimler sadece öğretmenlerin bilgi, becerilerini geliştirmek ile kalmayıp mesleğin getirisi olan çağdaş eğitim ilkelerine uygun eğitim yapmalarını sağlayacak düzeyde olmalıdır (Garuba, 2004). Ayrıca öğretmenlerin devamlı bir şekilde hizmetiçi eğitimlerine katılmaları, eğitim esnasında öğrenilen bilgi-becerilerin gerçek ders ortamında konulara ve içerik ile ilgili uygulamalar yapılabilmelidir (O'Sullivan, 2000; Lanier ve Little, 1989). Öğretmenlerin uygulamalar esnasında gruplama ya da bireysel etkinlikler yaptırması, kullanılan materyale uygun eğitim metodunun uygulanması,

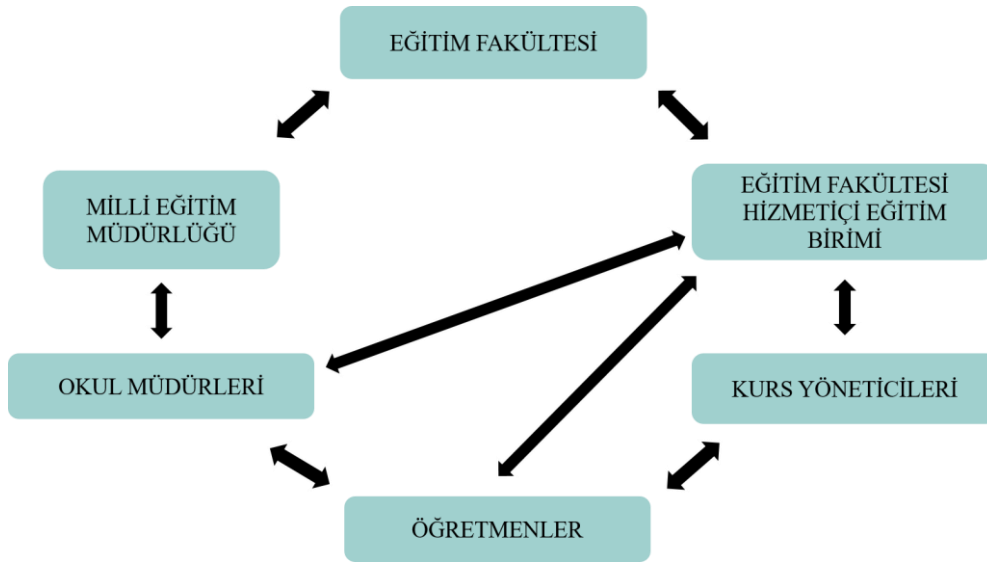
öğrencilerin işbirlikli öğrenme ve diğer öğrenme tekniklerini kolay bir şekilde yaptırması durumları da hizmetiçi eğitim sistemlerinde dikkate alınmalıdır. Öğretmenlerin yöntem ve teknikleri öğrenmesi, uygulayabilmesi ve öğrencilerin derse aktif katılımını sağlaması için hizmetiçi eğitim programlarında dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır (Gültekin ve Çubukçu, 2008; Ashley ve Mehl, 1987; Roux ve Ferreira, 2005). Bu hususlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Hizmetiçi Eğitim Programlarında Bulunması Gereken Unsurlar (Gültekin ve Çubukçu, 2008; Ashley ve Mehl, 1987; Roux ve Fereira, 2005)

Hizmetiçi Eğitim Programlarında Bulunması Gereken Unsurlar	
➤	Yansıtıcı uygulama çalışmalarında birey cesaretlendirilmeli,
➤	Alan kapsamında bulunan bağımsız, kavramsal algılar (düşünceler) geliştirilmeli,
➤	Mesleki gelişim ilerletilmeli, hareketlendirilmeli,
➤	Okulda gerçekleştirilen uygulamalar geliştirilmeli,
➤	Özgüven artırıcı çalışmalar yapılmalı,
➤	Becerilerin kazanılması ve geliştirilmesi için sınıfa bağlı olunmamalı,
➤	Okul içi ve okul dışı bireyler arası iletişim ve etkileşim kurulmasında yardımcı olunmalıdır.

Eğitim hayatında gerçekleştirilen hizmetiçi eğitimlerin gerçekleştirilmesi için oluşturulan bir model vardır. Bu modelde 4 aşama bulunmaktadır. Bunlar; geliştirme,

organizasyon, yürütme ve değerlendirmedir (Kaya, Çepni ve Küçük, 2004). Bu model içerisinde görevi olan kişi ve kurum bilgileri Şekil 2’de yer almaktadır.



Şekil 4. HİE modelinde göre alan kişi ve kurumlar (Kaya vd., 2004)

İnsan kaynakları yönetiminde önceki bölümlerde ele alınan eğitim ve değişim paradigması ile değerlendirildiğinde MEB hizmetiçi eğitim ile ortak yönlerini çok fazla olduğu gözlenmektedir. Çalışmanın bu kısmında MEB hizmetiçi eğitim bazında yapılan çalışmaların İKY ile benzerliği ele alınmaktadır.

Kaya, Çepni ve Küçük (2004) “fizik öğretmenleri için üniversite destekli hizmetiçi eğitim model önerisi” isimli çalışmalarında MEB tarafından fen bilgi ve fizik öğretmenlerine yönelik yapılan hizmetiçi eğitim kurslarının yeterli derecede düzenlenmediği ve gerçekleştirilmediği sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum sonucunda üniversitelerinde hizmetiçi eğitimde yer alması gerektiğini düşünmektedirler ve bu sürecin gerçekleştirilmesini sağlayacak olan bir model önermişlerdir. Farklı ülkelerde HİE’in desteklenmesinde MEB ve üniversitelerin işbirliği içerisinde oldukları, programların planlamasında aktif oldukları vurgulanmaktadır (Melon, 1998; Koster ve Snoek, 1998; Posnanski, 2002). Ülkemizde gerçekleştirilen hizmetiçi eğitimlerde MEB ve üniversite işbirliğinin yeterli olmadığı ve uygulamaların eksik olduğu gözlenmiştir (Kanlı ve Yağbasan, 2002; Çepni, Kaya ve Küçük, 2005). Bu çalışmada yapılan sistem eksikliğini ihtiyaçların belirlenmesi veya analizlerinin yapılmasından kaynaklı

olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum İKY eğitim ve geliştirmenin planlanması, ihtiyaçların belirlenmesi, ihtiyaç analizleri kısımları ile benzerdir.

Arslan ve Şahin (2013) Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin alanlarına yönelik gerçekleştirilen hizmetiçi eğitimi temel alan bir araştırma çalışması yapmışlardır. Çalışma kapsamında 2012-2013 eğitim yılı içerisinde Aksaray’da 15 tane BT Öğretmeninin katılmış olduğu bir görüşme gerçekleştirmektedirler. Elde edilen veriler analiz edilerek BT öğretmenlerinden aldıkları bilgiler doğrultusunda hizmetiçi eğitim (mesleki hizmetiçi eğitim) programlarının düzenlenmesi gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken noktalara vurgu yapmışlardır. İKY eğitim ve geliştirmede bir bireyin iş ortamına veya mesleki ortamına ayak uydurabilmesi için yapılan eğitim basamakları işbaşında ve iş dışında eğitim olarak adlandırılmaktadır. Hem MEB hizmetiçi eğitiminde hem de İKY eğitim ve geliştirmede amaç aynıdır. Her ikisinde de amaç bireyin mesleki hayatına hazırlamak, eksikliklerini gidermek ve onu geliştirmektir.

Çiftçi (2018), hizmetiçi eğitim çalışmalarının iletişim eğitiminde blogların kullanılıp – kullanılmayacağına yönelik bir araştırma yapmıştır. Yapılan çalışmada dijital tabanlı eğitimin gerçekleştirilmesi için yeni medya

platformlarını incelemektedir. İncelemeler sonucu elde edilen veriler nitel veri toplama yöntemlerine göre analiz etmektedir. Sonuç olarak blogların hizmetiçi eğitim iletişim çalışmalarında kullanılmalılarının kullanım kolaylığı, teknik altyapı desteği, maliyetinin düşük olması gibi avantajları sağlamasından dijital tabanlı eğitim ortamı olarak kullanılabilmesi sonucuna ulaşmıştır. İKY’de iş dışında eğitim kısmında ele alınan simülasyonlar, kendi kendine çalışma ve programlı öğrenme vb. gibi hizmetler ile bireyin desteklenmesi ile benzeşmektedir.

Önen, Mertoğlu, Saka ve Gürdal (2010), yaptıkları çalışmada hizmetiçi eğitim öncesinde ve sonrasında öğretmenlerin proje tabanlı öğrenmeye ilişkin ne bildikleri ve ne kadarını gerçekleştirebildikleri belirlenmeye çalışılmışlardır. Çalışma iki bölümde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde 6 farklı alandan öğretmenin konu ile ilgili açık uçlu soruya cevap vermeleri istenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise öğretmenlere proje tabanlı uygulamalar yaptırılmış ve raporlamaları istenmiştir. Çalışmanın belirlenen kriterleri doğrultusunda raporlar değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda hizmetiçi eğitim öncesinde proje tabanlı çalışma yapabilen öğretmen sayısının hizmetiçi eğitim sonrasında sayıda artış olduğunu gözlemiştirlerdir.

Gültekin ve Çubukçu (2008), Eskişehir ilinde görev yapmakta olan 530 öğretmene hizmet içi eğitim çalışmalarına yönelik görüşlerine vurgu yapılmıştır. Demografik bilgilere göre hizmet içi eğitim hakkında görüşlerin değişmediğini elde etmişlerdir. Yani bütün öğretmenlerin hizmet içi eğitimin gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Özellikle de görevde yükselme noktalarında öğretmenlerin hazırlanması gerektiğini ve hizmet öncesi eğitimden doğan eksiklerin olduğu sonucuna elde edilmektedir. Burada ele alınan eksiklik tam anlamı ile hizmet öncesi verilen eğitimin yetersiz olması veya amacına hizmet etmediğini ve ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Özaydın ve Çolak (2011) okulöncesi öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarda yaşanan sorunları ve bu çalışmalara yönelik hizmetiçi eğitim çalışmalarını incelenmektedir. Okulöncesi öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencileri ile birlikte etkinliklerin ve eğitimlerin gerçekleştirilmesi noktasında yaşadıkları sıkıntıların giderilmesi için kaynaştırma öğrencilerinin de içerisinde bulunduğu bir yıllık hizmetiçi eğitim çalışmaları yapılmıştır. Çalışmada dokuz okulöncesi öğretmeni ve 13 soru bulunmaktadır. Çalışmadan elde edilen veriler ışığında kaynaştırma hizmetiçi eğitim programlarının düzenlenmesi gerektiğini vurgulanmaktadır. Aynı zamanda özel eğitim danışmanlığına, sınıfta yardımcı öğretmene ve ek (kaynak) odaya ihtiyaçların olduğu bilgilerine ulaşmışlardır.

Karasolak, Tanrıseven ve Konokman (2013), çalışma yapılan öğretmen grubunda demografik bilgilere göre tutumlarının olumsuzluğunda herhangi bir değişiklik olmadığını gözlemlemiştirlerdir. Çalışmanın bütün analizlerinden elde edilen bilgilerden hareketle hizmet içi eğitimin eksiklikleri olduğunu ve bunun giderilmesi için neler yapılabileceğini, özellikle de hizmet içi eğitime devamlı olarak katılımın önemi olacağını vurgulamışlardır.

Budak ve Demirel (2003), farklı illerde görev yapan hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim alan ya da almayan öğretmenlerin görüşleri alınmış ve hizmet öncesi eğitimlerin hizmet içi eğitime uygun hazırlanmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Hizmet öncesi ve hizmet içi programların birbirlerini destekler nitelikte hazırlanması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda hizmet öncesi ve hizmet için eğitimlerin daha verimli olmaları için görüşlerini ve nasıl bir yol izlenebileceği noktalara yer vermişlerdir.

Yapılan çalışmalar genel olarak ele alındığında ve İKY eğitim geliştirme kısmı ile bağdaştırıldığında ikisinin de birbirine benzeyen hedefler ve amaçlar taşıdığı görülmektedir. İKY eğitim ve geliştirmede bir birimin işlevselliğini, işlevselliğin sağlanabilmesi için neler yapılması gerektiğini (ihtiyaçların belirlenmesi, analiz edilmesi, planlanması vb.) ve çalışanlarının bu işlevselliğe ayak uydurarak (oryantasyon, işbaşında eğitim, iş dışında eğitim vb.) gelişim ve yenilenme içerisinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. MEB bazında yapılan hizmetiçi eğitim, hizmet öncesi eğitim çalışmalarının kapsamında da İKY eğitim ve geliştirme çalışmalarının kapsamında yer alan bilgiler yer almaktadır. Bu iki alanda da benzer amalar benzer çalışmalar yer almaktadır ancak uygulamaya alınan meslek alanları farklıdır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsan yaşamında var olan her şey zamanla değişmekte ve gelişim göstermektedir. Bu gelişimler bireyin hayatını etkilediği gibi toplumu, ülkeleri, teknolojik yapıyı, siyaseti, politikayı vb. gibi alanları da etkilemektedir. Yaşanan bu etkileşimler yorumlandığında insanın ve insan hayatını etkileyen bütün birimlerin kendini geliştirmesi ve yaşanan Dünya’da geçerli olan sisteme uyum sağlamalıdır. Birey yaşantısı gereği farklı iş ortamlarına ya da topluluklara girmektedir. Bireylerin iş hayatlarında uygulanmakta olan sistem içerisinde yerini alabilmesi ve yabancılık çekmemesi ya da bu sürelerin olabildiğince kısa olması için hizmetiçi eğitim programları yapılmaktadır.

Hizmetiçi eğitim programları, hizmet öncesi programlar ile desteklenmelidir. Çünkü bu programlar birbirine bağlı ve aynı zamanda birbirini tamamlayıcı olan programlardır. Hizmetiçi eğitim programlarına yönelik literatür araştırmasından elde edilen bilgiler ışığında hizmetiçi eğitim plan ve programlarının düzenlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Hatta uygulanmakta olan hizmetiçi eğitim programlarının yaşanan döneme uyum sağlayabilecek ve insanların aldıkları eğitimlerin yaşantılarına aktarılmasını yapabilmelerini destekleyen bir eğitim gerçekleştirilmelidir.

Milli eğitimde uygulanan hizmetiçi eğitim plan programlarının eksik ya da yetersiz olduğu yapılan literatür araştırmasının değerlendirmelerinden elde edilmektedir (Gültekin ve Çubukçu, 2008; Karasolak, Tanrıseven ve Konokman, 2013; Arslan ve Şahin, 2013; Kanlı ve Yağbasan, 2002; Çepni, Kaya ve Küçük, 2005). Bu durum İKY eğitim ve geliştirme ile MEB hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitiminin benzer yapılarda - amaçlarda olduğu ve bireyler-birimler için önemi vurgulanmaktadır.

Öğretmenlere verilen hizmetiçi eğitim programlarının sadece eğitimin verildiği alan ile sınırlı kalmaması ve sınıf ortamına aktarılabilmesi için öğretmenlerin sahip oldukları

imkânlar nasıl göz önüne alınması gerekiyorsa bu durum İKY eğitim ve geliştirmesine tabi tutulan bireyler-birimler için de geçerli olmalıdır. Aynı zamanda eğitime tabi olan herkesin staj-değerlendirme vb. gibi ölçme yöntemleri veya araçları ile verilen bilgi becerileri uygulayıp uygulayamadıkları takip edilmelidir. Uygulamada sorun yaşayanların desteklenerek sorunların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Alınan hizmetiçi eğitimlerin çalışma ortamına aktarabilmeleri noktasında önemli bir diğer etken ise çalışma ortamındaki imkânlar ve ihtiyaçlardır. Laboratuvar malzemesi olmayan bir bireyin laboratuvar malzemelerine yönelik uygulamalar yapamaması bireyin uygulama alanında sıkıntısı olduğunu değil hizmetiçi eğitim ile sistem uyumsuzluğunun göstergesi olmaktadır. Bu sorunların yaşanmaması ve ortadan kaldırılabilmesi için hizmetiçi eğitimin ilkelere, amaçlara, ihtiyaçlara uygun ve uyumlu hazırlanmalıdır.

Milli eğitim – üniversite işbirliği ile hizmetiçi eğitim programlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarında eksikliklerin olduğu ve iletişimin zayıf olduğu görülmektedir. Bu konunun ilettilmesi ve ya var olan sorunların ortadan kaldırılabilmesi için alanında uzman ekiple birlikte hizmetiçi eğitim çalışmalarına yoğunluk verilmelidir. Bu sistemin plan ve programının hazırlanmasında farklı bazı ülkelerin bu konuda kendilerini geliştirdikleri görülmektedir. Hizmetiçi eğitimde milli eğitim-üniversite işbirliği sisteminin uygulanmasında başarılı olan ülkeler örnek alınarak sistemin ülkemize uyarlanabileceği düşünülmektedir. Bu durum İKY içinde geçerlidir. Birimlerin verimli ve ileri gelen imkânlar sunması, yapılan sunumlardan olumlu dönütler alınabilmesi için ileri gelen şirketlerin ve ülkelerin izledikleri İKY eğitim ve geliştirme çalışmaları örnek alınmalıdır.

MEB bazında yapılan hizmetiçi eğitimlerden ve yapılan çalışmalar yukarıda yer almaktadır. İnsan kaynakları yönetiminin eğitimi ve geliştirilmesi ile ele alınan hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin benzerliği değerlendirildiğinde; İKY eğitim ve geliştirmesinde eğitim verilen grup, içerik, uygulama ve anlatım kısımlarında farklılıklar olduğu ancak çalışmalar gerçekleştirilirken, amaç, hedef, plan program hazırlama, izlenen yol ve yöntemlerin benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Yapılan çalışma da kapsam değerlendirmesi sonucunda iki kısımda öneriler yapılmaktadır. Önerilerin bir kısmında gelecekte yapılacak olan çalışmaları yönlendirmesi ve yol göstermesi amacıyla yapılacak olan öneriler, diğer kısımda ise milli eğitimin hizmetiçi eğitim plan ve programlarının hazırlanması kısmında dikkat edilmesi gerekenlere yer verilmektedir.

Milli eğitimde yapılan hizmetiçi eğitim programlarına öneriler;

- Milli eğitim tarafından hazırlanan hizmetiçi eğitim programlarının öğretmenlik alanı ve özellikle branş bazında eksik olduğu çalışmalarda vurgulanmaktadır. Gelecekte çalışma yapacak arkadaşlar bu eksikliklerin nasıl giderilebileceği ya da nasıl düzeltilebileceğine vurgu yapan çalışmalar yapabilirler.
- Milli eğitim ve üniversite işbirliği ile yapılan çalışmalarda gözlenen eksikliklerin giderilmesi için çalışmalar yapılmasını vurgulayan konu çalışması yapılabilir.
- Milli eğitim – üniversite işbirliğinin geliştirilebilmesi için modeller üretilebilir.

- Milli eğitim – üniversite işbirliği çalışmalarında yurt dışında uygulama yapan ülkelerin çalışma ya da modellerinin ülkemizde uygulanabilir halinin nasıl olması gerektiğini gösteren çalışmalar - teknikler yapılabilir.
- Uygulaması yapılan hizmetiçi eğitim plan ve programının bütün branşlara uygun olmadığı gözlenmiştir. Branş bazında çalışmaların güncellik kazandırma çalışmaları yapılabilir.
- Milli eğitimde hizmetiçi eğitim çalışmalarının nasıl yapıldığı ve öğretmen görüşlerinin bulunduğu çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bazı branşlarda yeterli sayıda kaynağa ulaşılabilmekte iken bazı branşlarda kaynak sıkıntısı yaşandığı gözlenmiştir. Çalışma sayısının az ya da hiç olmadığı branş öğretmenlik alanına yönelik çalışmalar yapılabilir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalara öneriler;

- Hizmetiçi eğitimi açıklayan birçok çalışma ile karşılaşmak mümkün ancak hizmetiçi eğitimin nasıl bir izlenimle gerçekleştirildiğine yönelik çalışma yapılabilir.
- Hizmetiçi eğitim türlerinin ve uygulanma sistemlerinin nasıl yapıldığına yönelik bir çalışma yapılabilir.
- Planlaması yapılan hizmetiçi eğitimlerin bireylerin güncel çalışma hayatında kullanabilecekleri sistemlere, ihtiyaç ve eksikliklerine göre yapılması için neler yapılabileceğini belirten çalışmalar yapılabilmektedir.
- Özellikle yapılacak olan çalışmalarda genel olarak literatür taranarak eksik olan noktaya vurgu yapılmalı ve dikkatler oraya çekilmelidir.

KAYNAKLAR

- ALDEMİR, C., ATAOL, A., ve BUDAK, G., (2004). İnsan Kaynakları Yönetimi, 5.Baskı, İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi,
- ALTUN, T. & CENGİZ, E. (2012). İlköğretim II. Kademe Branş Öğretmenlerinin Mesleki Gelişim Fırsatları Hakkındaki Görüşleri, International Online Journal of Educational Sciences, 4 (3), 672-690.
- ARSLAN, H., ve ŞAHİN, İ., (2013). Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitim Kurslarına Yönelik Görüşleri. Middle Eastern & African Journal of Educational Research. 5. 56-66.
- ASHLEY, M. J. & MEHL, M. C. (1987) INSET in South Africa (Johannesburg, Teacher Opportunity Programmes). In Roux, Cheryl le ve Ferreira Johanna G. (2005). "Enhancing environmental education teaching skills through In Service Education and Training". Journal of Education for Teachin. Vol. 31, No. 1, February 2005, pp. 3–14.
- AYTAÇ, T. (2000). Hizmet İçi Eğitim Kavramı ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar, Milli Eğitim Dergisi, 147, 66-69.
- BAGCI, N., ve ŞİMŞEK, S. (2000). Milli Eğitim Personeline Yönelik Hizmet İçi Eğitim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış, Milli Eğitim Dergisi, 146, 9-12.
- BAYRAÇ, A., (2008). İşletmelerde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirme. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Konya.

BEKTAŞ, İ. (2000). Biyoloji Öğretiminde Taşıma ve Dolaşım Sistemleri ile İlgili Rehber Materyal Geliştirilmesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.

BLANDFORD, S. (2000). Managing Professional Development in Schools, Routledge Taylor ve Francis, London.

BOYDAK, M. (1999). Hizmet İçi Eğitim Programlarının Etkililiğinin Değerlendirilmesi: (Fırat, Gazi, Marmara Üniversiteleri ve TÜBİTAK Örneği), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış doktora tezi, Elazığ.

BUDAK, Y., ve DEMİREL, Ö., (2003). Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim İhtiyacı. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. 33. 62-81.

CHADWICK C.(2005). The Vital Role Of Strategy in Strategic Human Resource Management Education, www.socscinet.com/bam/humres.

ÇATMALI, M. (2006). Gelecek İçin Eğitim Hizmetiçi Eğitim Kursunun Değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

ÇEPNİ, S., KAYA, A., ve KÜÇÜK, M. (2005). Fizik Öğretmenlerinin Laboratuvarlara Yönelik Hizmet İçi İhtiyaçlarının Belirlenmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(2), 181-196.

ÇİFTÇİ, G. T., (2018). Hizmet İçi Eğitim Bağlamında Yapılan İletişim Eğitimlerinde Alternatif Bir Yöntem Olarak Yeni Medya Platformlarından Blog Kullanımı. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(2), 39-61.

GARUBA, A., (2004). Continuing Education: An Essential Tool for Teacher Empowerment In An Era Of Universal Basic Education in Nigeria. Int. Journal Of Lifelong Education, 23(2). 191–203.

GÖNEN, S., ve KOCAKAYA, S. (2006). Fizik Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitimler Üzerine Görüşlerinin. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(19), 37-44.

GUSKEY, T. R. (2000). Evaluating Professional Development, Corwin Press, California.

GÜL, H., (2000). Türkiye’de Kamu Yönetiminde Hizmet İçi Eğitim”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2(3). <http://www.sbe.deu.edu.tr/adergi/dergi06/gul.html> adresinden 29.04.2020 tarihinde elde edilmiştir.

GÜLTEKİN, M., ve ÇUBUKÇU, Z., (2008). İlköğretim Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitime İlişkin Görüşleri. Sosyal Bilimler Dergisi, 19. 185-201.

HAMILTON, M.L. & RICHARDSON, V. (1995) Effects Of The Culture in Two Schools On The Process And Outcomes Of Staff Development. The Elementary School Journal.4.367–385.

KANLI, U., ve YAĞBASAN R. (2002). Fizik Öğretmenleri İçin Düzenlenen Hizmet içi Eğitim Yaz Kursları, Çağdaş Eğitim Dergisi, 283, 32-38.

MANAS DESTANI'NDAKİ İKTİSADİ UNSURLAR ve İKTİSADİ ZİHNİYET

Hasan Atik^{1*} 

Özet: Manas Destanı; Kırgızların, dış düşmanları Kalmuklar ve Çinliler ile yaptıkları savaşların ve kendi içlerindeki mücadele ve karışıklıkların anlatıldığı manzum bir eserdir. Dünya tarihinin 1000 yıllık serüvenine şahitlik eden bu destan, asırlarca nesilden nesile aktararak bugünlere kadar gelmiştir. Manas destanı, derin psikolojik motifler açısından zengindir. Destanda, halkın memleket, zorluk, medeniyet, ulus hakkındaki düşünceleri ile sevgi, refah, idare ve ölüm gibi anlayışları da yer almaktadır. Manas Destanı'nda bahsedilen psikolojik imkânların kuvveti ve destanın her yüzyılda yenilenerek devam etmesi, gelenek ve göreneklerin değişim ve gelişimini yakalama imkânını vermektedir. İnsanların doğayla ve toplumla girdiği münasebet ve bunlara karşı takındığı tavrı, dönemin iktisadî yapısını ve zihniyetini yansıtmaktadır. Çalışmada, Tuncer Gülensoy'un Türkiye Türkçesine çevirmiş olduğu Manas Destanı, üç ölçüt (madde, çevre, zaman) içinde incelenmiş olup, çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, "Manas Destanı"ndaki mısralardan hareketle, bazı iktisadî terimler, iktisadî faaliyetler ve sosyal ilişkiler ifade edilmiştir. Manas Destanı'nda toplumun maddeye karşı tavrı, mülkiyet anlayışı, toplumsal ilişkilerin madde üzerindeki tesiri incelenmiştir. Manas destanında ekonomi, sosyal ilişkiler bütünü içinde, ondan ayrılmayacak biçimde yerleşmiştir. Ekonomik davranış ve onun sonuçlarını belirleyen şey, toplumu oluşturan kurallar bütünü içindedir. Ekonomik faaliyet, insanın toplumsal ve doğal çevresiyle ilişkilerini düzenleyen, insan tarafından kurulmuş bir süreç olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manas Destanı, İktisat, İktisadî Zihniyet, Sosyal İlişkiler, Toplumsallık

ECONOMIC ELEMENTS AND ECONOMIC MENTALITY IN THE MANAS EPIC

Abstract: Epic of Manas; It is a verse work in which the Kırgız wars with their external enemies, the Kalmuks and the Chinese, and the struggles and confusions within themselves. This epic, which has witnessed 1000 years of adventure in the history of the world, has been passed down from generations to generations for centuries. The Manas epic is rich in deep psychological motifs. The epic also includes the people's thoughts about country, difficulty, civilization, nation and their understanding of love, prosperity, administration and death. The strength of the psychological possibilities mentioned in the Epic of Manas and the continuation of the epic renewed every century gives the opportunity to capture the change and development of traditions and customs. The relationship of people with nature and society and their attitude towards them reflect the economic structure and mentality of the period. In this study, Tuncer Gülensoy have translated the Turkish Manas Epic, three criteria (material, surroundings, and time) are examined in was evaluated under various headings. In this study, some economic terms, economic activities and social relations are expressed based on the verses in the "Manas Epic". In the Epic of Manas, the attitude of the society towards the matter, the understanding of ownership, the effect of social relations on the matter were examined. In the epic Manas, the economy is located within the social relations whole, indistinguishable from it. Economic behavior and what determines its consequences are within the rules forming the society. Economic activity is considered as a human-established process that regulates human relations with its social and natural environment.

Keywords: Epic of Manas, Economics, Economic Mentality, Social Relations, Sociality.

¹**Adres:** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

***Sorumlu Yazar:** hasanatik20@gmail.com

Atıf: Atik, H. (2020). Manas Destanı'ndaki İktisadî Unsurlar ve İktisadî Zihniyet. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (2): 47-59.

1. MANAS DESTANI VE ÖNEMİ HAKKINDA

Asırlar boyunca, nesilden nesile aktararak halk arasında yayılan ve bugüne kadar gelen Manas destanı; Manas, oğlu Semetey, torunu Seytek hakkındaki bölümlerden oluşmaktadır. Manas'ın doğuşuyla başlayıp maceralarıyla devam eden destanın ilk bölümü, Manas'ın ölümü ile biter. Manas'ın oğlu Semetey'in doğumu ve yaptığı işler ikinci bölümde anlatılırken; üçüncü bölümde ise Semetey'in oğlu Seytek'in doğumu ve babasının öcünü alışı anlatılır. Bu üç bölümden başka, Coloy Han ve Er Töştük bölümleri yer almaktadır. Manas Destanı'nda, Kırgızların dış düşmanları Kalmuklar ve Çinliler ile yapılan savaşlar, kendi içlerindeki mücadele ve karışıklıklar anlatılmaktadır. Destanda hayatları anlatılan göçebe Kırgızların henüz bir devlet kurma, dünyayı zapt etme gibi ülkülerinin olmadığı, ancak insanların birbirleriyle ilişkilerinin yoğun olduğu ve dinamik bir toplum olduğu gözümüze çarpmaktadır. Destan, içerdiği malzemeleriyle birlikte bütün Türk boylarının hatıralarını yansıtmaktadır. Destanda; başta Kırgızların olmak üzere bütün Türk medeniyetinin folkloruna, gelenek ve göreneklerine, inançlarına, törelerine, etnografyasına (giyim-kuşam, çadır, hayvancılık, deve ve at koşumlarına, mutfak kültürüne) değinilmektedir. Bu anlamda, Manas Destanı sadece Kırgızların değil, bütün Türklerin hayat görüşleri, inançları, tabiat karşısındaki tavırları, örf ve adetleri yeni kahramanların şahsında anlatılarak bugünlere kadar gelmiştir. (Alpısbayev, 1995: 7; Türkmen, 1995: 259; Yıldız, 1995: 20-21)

Manas Destanı; Kırgızların, dış düşmanları olan Kalmuklar ve Çinliler ile yaptıkları savaşlar ile kendi içlerindeki mücadele ve karışıklıkların manzum ifadesidir. Bunun için destanda, milli mücadele örneklerinin yanında şahsi kavgalar, hanlar ve beyler arasındaki anlamsız iç savaşlar da anlatılmaktadır. (Gülensoy, 2002: 14; Yıldız, 1995: 20) Durum, dönemin zihniyetini yansıtmaları açısından önemlidir. Çinliler ve Kalmuklar arasında süren mücadelenin toplumsal bir karşılığı varken; şahsi kavgaların, iç mücadelelerin temelinde iktidar, güç isteği, birlik olma gayreti vardır. Dünya tarihinin 1000 yıllık serüvenine şahitlik eden destanın bu bağlamda hem iç çekişmeleri hem de milli mücadeleleri yansıtmaları, onu çeşitli yönlerden incelemelere yöneltmektedir. Ferdî değerlerden millî değerlere, millî birlik, hürriyet, bağımsızlık ve vatanseverlik duygularının değişim ve gelişimini destandan hareketle ifade etmek mümkündür. (Caynakova, 1995: 151; Tural, 1997: 226)

Manas Destanı, Kırgızların Yenisey ırmağı boylarında, Minusin bozkırlarında IX. yüzyılda devlet kurdukları devirde meydana gelmeye başlamıştır. Bu dönem, Yaglakar Han'ın Moğolistan'a gelen düşmanlarını kovması ve başka Türk boylarını da kendisine katmasıyla kuvvetlendiği bir dönemdir. Bu, aynı zamanda millî mücadele ve toplumsal birlik duygusunun gelişim evresini göstermektedir. Bu açıdan, destanda ferdî acı ve neşeleri ön plana çıkaran mısralarla birlikte toplumların yüksek ideallerini de yansıtan mısraların varlığı söz konusudur. Manas Destanı, Türklerin İslamiyet'e geçiş evresinden bugünlere kadar gelmektedir. Destanda bozkır medeniyet anlayışından izler bulunduğu gibi, yerleşik hayata ve örgün eğitime geçen unsurlar da bulunmaktadır. (Oğuz, 1995: 179; Sertkaya, 1995: 217).

Abdulkadir İnan'a göre Manas Destanı'ndaki yeni ve eski unsurlar ayrılabilir durumdadır. Mesela kahramanların karargâhlarında çay ve semaver bulunması, birçok mısırda "mıtlık (tüfek)" sözünün geçmesi, Kuran, namaz, hac, Mekke, Medine ve kitaplardan bahsedilmesi bunlardır. Manas destanı, derin psikolojik motifler açısından zengindir. Destanda, halkın memleket, zorluk, medeniyet, ulus hakkındaki düşünceleri ile sevgi, refah, idare ve ölüm gibi anlayışları da yer almaktadır. Böylece, destanda insan tabiatının manası, bununla birlikte insan ihtiyaçlarının problemleri psikolojik düzeyde işlenmektedir. İnsan ihtiyaçlarının problemleri toplumun kültür değerlerini göstermekle birlikte, insanın tabiata ve sosyal hayata karşı bakışını da içerir. Destanın mükemmelliği de, insanın tabiata ve topluma karşı duygu ve vazifelerinden derin bahsedilmiş olmasında yatmaktadır. İnsanın aktifliği, yok ediciliği ile birlikte yaratıcı, olumlu, birleştiriciliği de dikkat çekmektedir. Destanda insan duygusu, sezgisi ile iş gayreti arasında ki iç içe giren sosyal ilişkiler yoğunluktadır. İnsan davranışı ile duygularının dinamizmi destanda gösterilmektedir. (Şakeeva, 1995: 225-228).

Destanda insan yeteneği ile sosyal hayat arasındaki ilişki geniş bir yer tutmaktadır. Bir taraftan; ümit, insan severlik, mutluluk, sevgi, namusa yer verilirken; diğer taraftan, nefret, ümitsizlik, tövbe etmek, kincilik, kıskançlık gösterilmektedir (Şakeeva, 1995: 229). Destanda, sosyal yaşamı etkileyen bu insanî duygulardan ziyade, Mehmet Kaplan'ın da ifade ettiği gibi; "araştırılması lazım gelen şey, belirli tarihî vak'alar ve şahıslarla olan münasebetinden ziyade, sosyal durum ve medeniyet şekliyle olan alakasıdır. Çünkü onu yaratan ve canlı kılan, bu sosyal durum ve ile medeniyet şeklidir."(Enginün, 1995: 165)

2. ÇALIŞMAMIZIN YÖNTEMİ VE AMACI

Manas Destanı'nda bahsedilen psikolojik imkânların kuvveti ve destanın her yüzyılda yenilenecek devam etmesi, gelenek ve göreneklerin değişim ve gelişimini yakalama imkânını vermektedir. İnsanların doğayla ve toplumla girdiği münasebet ve bunlara karşı aldığı önlemler, dönemin iktisadî yapısını ve zihniyetini yansıtmaktadır. Özellikle zihniyet dünyasını açıklamada edebiyat ürünlerinin (destanın) rolü, belli bir tavır ve davranışın kendi kendini açıklamak için gereken ifade kalıplarını ve araçlarını vermiş olmasındadır. Bir yanı ile şekillendirici diğer yanı ile tanıtıcı olan bu sanat kaynakları, açıklayıcı ve anlatıcı bir rol üstlenmişlerdir (Ülgener, 1983: 15).

Destandaki iktisadî unsur ve iktisadî zihniyet araştırmasına vesile olan Sabri Ülgener'in çalışmaları, örnek mahiyetindedir. Sabri Ülgener'e göre, mal ve para akımını ifade etmek, olayları sırf teknik ve hukuki açıya bağlı kalarak anlatmak, "nefes tıkaçı" bir hadisedir. Ülgener'e göre; insanı çoğunlukla devre dışı bırakmak, olaylara sadece matematik dizileri, bağlantıları ve göstergeleri şeklinde bakmak iktisadî analizde zayıf yanımızdır. İktisadî yaşayış, nerede ve hangi zamanda olursa olsun, yalnızca mal ve eşya yığınlarının bir araya gelişinden ibaret madde dünyası değildir. Bütün o yığınların altında ve gerisinde, kendine has tavır ve davranışları ile insan gerçeği yatar. Ülgener, bu insanın (ister üretici, ister tüketici, ister yönetici olsun), benimsediği hareket ve davranış normlarının söz ve deyim halinde ve genellikle ifadeleriyle iktisadî zihniyeti

yansıttığını belirtmektedir. İşte bu değer hükümleri, tercih ve eğilimler toplamı, dünyaya karşı tavır alış tarzı, iktisadî zihniyettir (Sayar, 2007: 284; Ülgener, 1983: 15-19).

Sabri Ülgener, “Din ve Zihniyet” adlı eserinde, iktisadî zihniyetin belirlenmesinde üç ölçüt kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu üç ölçüt; madde, çevre ve zamandır. Bir toplumda insanların maddeye karşı takındığı tavır, çevre ile olan ilişkisi ve zaman algısı o toplumun iktisadî zihniyetini ortaya koyar. Bu açıdan iktisadî faaliyet, ihtiyaç tatmini yolunda insanla madde, çevre ve zaman arasındaki çok yönlü ilişkilerin toplamıdır. İhtiyaç tatmini yolunda insanın madde, çevre ve zaman ilişkisi iktisadî faaliyetin yanında, dönemin zihniyetini/zamanın ruhunu, dünya görüşünü yansıtmaktadır. Madde ile vazgeçilmez olan bağlantı, o bağlantı ile çevreye açılma (işbirliği, işbölümü, rekabet... biçiminde yaşanan toplumsal ilişki), bunu bugüne ve geleceğe bölüştürme/dağıtma noktasındaki programlar, ortak ahlakî normlara, inançlara ve çağın gerekliliklerine göre şekillenir. Burada kişinin subjektifliği, maddeye karşı mesafe alış, gelecek kaygısı belli bir norm ve inanç bütününe yansımaları olacaktır. Bu inanç, tavır ve değerler toplamının yansıyan tarafı kültürdür. Kültür, hareket ve faaliyetleri çepeçevre kuşatan, dünya görüşünü kapalı bir bütün şeklinde yansıtan tavır ve değerler toplamıdır.(Ülgener, 1981: 12-31; Ülgener, 1983: 20-21) Bu açıdan bir toplumun en önemli kültür kaynağı, o toplumun tarihidir ve tarihi eserleridir. Mitolojiden halk hikayelerine, destanlardan toplumun yüksek idealleriyle beslenmiş metinlerine kadar bütün edebî eser ve unsurlar, kültürün yapıtaşlarıdır. Bu kültür unsurları, ifade edildiği üzere iktisadî zihniyet ve faaliyetleri, içinde barındıran en önemli eserlerdir. Çalışmada, Tuncer Gülensoy’un Türkiye Türkçesine çevirmiş olduğu Manas Destanı, bahsedilen üç ölçüt (madde, çevre, zaman) içinde incelenmiş olup, çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Manas Destanı’nda Kırgızların maddeye karşı tavır, mülkiyet anlayışı, toplumsal ilişkilerin madde üzerindeki tesiri incelenmiştir. Destanda, çevre olarak, iklim, nüfus, coğrafya gibi faktörlerin etkisi ve her birinin karşılıklı etkileşimleri de görülmektedir. Nitekim Manas Destanı’nda olayların geçtiği yerler Kırım’dan Hindistan’a kadar geniş bir bölgeyi kapsar. Destanda coğrafi olarak; mahalli tepe adlarının, akarsu adlarının, vadilerin, göllerin, dağların, geçit ve köprülerin kullanıldığı da görülmektedir. Bu coğrafi alan Akyar vadisi, Bişkek ve Işıkgöl arasında Ala Tağ, Ala Köl, Başterek, Aç Maral, Ak Bulun... gibi yerlerden oluşmaktadır (Yıldız, 1995: 189-194).

Zaman olarak, İslamiyet’i kabullerin yaşandığı dönemlerde başlamış olduğu ifade edilebilir. Ancak, destanda İslamiyet’i kabul edenlerin ve etmeyenlerin bulunduğu da görülmektedir. Bu açıdan, destanın başladığı dönem; İslamiyet’e geçişlerin yaşandığı dönemdir.

Manas destanında ekonomi, sosyal ilişkiler bütünü içinde ve ondan ayrılmayacak biçimde yerleşmiştir. Ekonomik faaliyet, insanın sosyal ve doğal çevresiyle ilişkilerini düzenleyen, insan tarafından kurulmuş bir süreç olarak ele alınmıştır. Ekonomik davranış ve onun sonuçlarını belirleyen şey, toplumu oluşturan kurallar bütünü içinde değerlendirilmiştir.

Tuncer Gülensoy’un çevirdiği ve düzenlediği “Manas Destanı”ndaki mısralardan hareketle, metin içinde bulunan

bazı iktisadî terimler, iktisadî faaliyetler ve sosyal ilişkiler ifade edilmiştir. Ayrıca iktisadî zihniyet de ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ile tespitleri genellemenin ve “dönemin zihniyeti budur” diyerek iddiada bulunmanın doğru olmadığını belirtmek gerekir. Çalışılan mısralar; refah, mal, altın ve gümüş, at, eğlence-oyun, hediyeleşme, misafirperverlik, evlilik-dünür-akrabalık, ipek-kadife, ayakkabı, asker-ganimet, avcılık-çobanlık, sosyal dayanışma ve yardımlaşma, ticari ilişki, vazife ve görev şuru, ölçü-zaman-para birimleri, adak, mevlüt, haraç, zekat, ilaç, demir ustaları gibi başlıklar altında iktisadî terimler yorumlanmaya, iktisadî zihniyet ifade edilmeye çalışılmıştır.

Manas Destanı’nda İktisadî Unsurlar ve İktisadî Zihniyet Üzerine;

a. Refah

“Verilene bana iyi / At gerek olursa, at istesin! diye söyledi / Giyecek gerek olursa giyim istesin! diye söyledi / Başka ne alırsa alsın! diye söyledi / Dilediği her şeyi alsın diye söyledi!” mısralarından cömertliğin hakim olduğu ve mülkün önemsiz olduğu anlamı çıkarılabilir. Yani mal önemli olsa da olmasa da insanların birbiriyle cömertlikte yarıştıkları görülmektedir. Zenginliğin mal fazlalığı ile değil, cömertlik ve ün ile değerlendirildiği görülmektedir. Aslında çoğu Türk destanında ifade edilen “açları doyurmak, çıplakları giydirmek, cızları yağlandırmak” anlayışının bir başka ifadesi olan bu mısralar, Türk toplumunun asırlarca süren iktisat ahlakının tezahürüdür ve toplumsal birlikliliğin de gerekliliklerinden biridir. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma duygusunun yansıması olarak, destan bu anlayışa sıkça değinmiştir. Dönem itibarıyla zenginlik ve refah, toplumda bölüşüm ve dağıtım üzerinden anlaşılmaktadır.

“Hep açgözlü / Yiyip içip doymayan Kırgız’ı yerle bir edip yok etse!” ifadesinden Kırgızların o dönemde hem refah içinde olma olasılığının yüksek olduğuna hem de açgözlü bir toplum olduğuna dikkat çekilmektedir.

“Atımı koşacak yerim yok / Donumun yamanacak yeri yok / Bozanın işi bozulsun / Kötü kişi yarılınsın” ifadelerinden “atımı koşacak yeri” (mal/arazi/arsa) olmadığı anlaşılmaktadır. Bu vesileyle mülkleri olmayan kişilerin de olduğu dikkat çekmektedir. “Mal” başlığı altında da işlenecek olan mülkiyet kavramı, Türk tarihinin her devrinde hem göçer mallar (menkuller) hem de göçmez mallar (tarla, arsa) şeklinde ifade olunmaktadır. Ferdî mülkiyet ve toplumsal mülkiyet alanları mevcuttur. (Eröz, 1977: 17) “Donumun yamanacak yeri yok” ifadesi ile fertlere muhtaç olunmadığı, kendine yetecek durumunun olduğu ifade edilmiş olabilir. Ferdin mülk sahibi olmasa da, kimseye muhtaç olmayacak durumda olduğu dikkat çekmektedir. Toplumun genelinde bulunan iyilik ve cömertlik anlayışından dolayı da kötülük lanetlenmektedir.

“Kömür bulunmadığından / İçinden geçilmez sık orman yok edilen / Suğata su yetmediğinden” ifadelerinden hayvanlara su içirilen sulak yerlerin(suğat) varlığı ifade edilmektedir. Sık ormanların varlığından, yani coğrafi olarak toprağın verimli olduğu, anlatılan bölgenin sulak bölgede bulunduğu anlaşılabılır. Ayrıca kömürün olmadığı ve yakacak maddesi olarak “odun”un kullanıldığı da ifade edilmektedir.

“Bastığı yolu oyup duran / Çok vuruşup düşman kıran / Ak padişah halklarının / Midesine aş doldurdu” mısralarından hareketle; halkını doyuran ve düşmanlarına acımasız olan gücü kuvveti yerinde padişahlardan bahsedilmekte, maddi ve fiziki kuvvetle bu rütbeye sahip olunacağı ifade edilmektedir.

“Aç iken görüşme yapılmaz / Tok olanlardan iyi fikirler doğar” ifadesinden toplumda yemeğe fazlasıyla önem verildiği görülmektedir. Bugünlerde de “aç ayı oynamaz” şeklinde karşılık bulan bu ifade, temel ihtiyaçların teminine dikkat çeker. “İyi fikirlerin doğması” isteğinin, birlikte hareket eden (iş, vazife) bir grubun varlığına işaret ettiğini düşünürsek, temel ihtiyaçların temini daha da önem kazanmış olur. Örnek olarak, yöneticilerin gelirinin ihtiyaçlarını karşılamadığı takdirde, yönetimde zaaf doğuracağı düşünülebilir.

“Kazıklara taylar bağlatıp / Bir tepe gibi et yığdı / Bir göl gibi çorba yığdı / Açları zayıfları doyurdu” mısralarından, tayların kesilip yenildiği görülmektedir. Halka fazlasıyla et ve çorba yedirilip içirildiği de ifade edilmektedir. Hakan olacak kişilerin hakanlığa seçilmesi, halka en cömert olmaları ile ölçülmektedir. Bu açıdan, han ve hakan kişilerin oldukça zengin olduğu, ancak bu zenginliğin toplumla birlikte yenilmesi, topluma dağıtılmasıyla cömertlikle sağlandığı ifade edilmelidir. Destanın çoğu mısrasından okuyacağımız gibi zenginlik; mal fazlalığı ile değil, toplumla birlikte yenilip içilmesi ve toplum için kullanılması ile ifade edilmektedir. Sosyal itibar ve zenginlik, servetini/kazancını halka dağıtmakla ve bölüştürmekle kazanılmaktadır. Birlik, beraberlik ve diğerkâmlık, destanda en sık tekrarlanan özelliklerdendir.

“Halkımla danışayım / Halkım ver derse vereyim” mısralarından; hakanın halkıyla ortaklığı ve birlikteliği vardır. Bu destanın çoğu mısralarında görebileceğimiz şey; halk ile iç içe ve ortaklaşa devam eden yaşamdır. Bununla birlikte halkın refahı çok önemlidir.

“Efendime rakı, şerbet, aşk veriniz / Şafağın söküşünü seyredelim / Çındırmalı kükörü / Büyük sandıktan alalım” mısralarından içki kültürünün olduğu ve refah zamanları tüketildiği anlaşılmaktadır. “Şafağın söküşünü seyretmek”, bir refah göstergesi olarak zikredilebilir. Zira, “ak tenge paramı saçarım” ifadesinden refahla birlikte, israf ve savurganlığın da olduğu anlaşılabilir.

Toplumun hem birlikte yaşayışından hem de bulunduğu coğrafi konum ve yer şekilleri açısından çoğu zaman refah içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Toplumun zenginliği; malın dağıtılması, toplum için harcanması ve birlikte yenilip içilmesi ile birlikte ölçülmektedir. Kişilerin mal biriktirmediği, mal biriktirenlerin kötü olarak görüldüğü de ifade edilmektedir. Bu durum, toplumda özel mülkiyet anlayışının olmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak, bireyciliğin hoş karşılanmadığı, toplumsallığın önemsendiği, mala önem verilmediği ifade edilmelidir.

b. Mal

Türk tarihinin her devrinde menkul ve gayrimenkul mülkiyetin bulunduğu, ferdi ve toplumsal mülkiyet hakkının

da var olduğu ifade edilmelidir. Orta Asya’da kışlaklar ve hayvanlar ferdi mülkiyet; mer’alar, yaylalar ve misafir çadırları müşterek mülkiyet konusudur. Göktürk kitabelerinde de ferdi mülkiyeti gösteren birçok kayıt bulunmuştur. Tarihi kayıtlar, Hunların da kışlaklarda ve hayvanlar üzerinde ferdi mülkiyeti kabul ettiğini göstermektedir (Eröz, 1977: 54-55). Destanda, elde edilen malın, kişinin gücü-kuvvetiyle/emeğiyle kazanılacağı çoğu mısra da vurgulanmaktadır. Eski Türklerde mülkiyet, vazifeler, imtiyazlar ve karşılıklılığın bir toplamı olarak kullanılmaktadır. Bu imtiyaz, kullanma ve tasarruf etme imtiyazıdır. Ayrıca Türk toplumunda ferdi mülkiyet, sosyal dayanışmaya yardım ettiği nispette meşru kalmıştır. Böylelikle Türklerin sosyal mefkuresi, ferdi mülkiyeti kaldırmaksızın, sosyal servetleri toplum menfaatine sarf etmek üzere korumak ve servetin toplum için üretilmesine çalışmak olmuştur. (Eröz, 2014: 263-279)

“Avladığım arkal, kılca, geyiktir / Karlı dağlarda yatıp mal topladım / Kankey refah görsün! diye / Buzlu yamaçlarda yatıp mal topladım” mısraları, avcılık ile malın elde edildiğini göstermektedir. Bu geçim yöntemi, aynı zamanda ihtiyaç duyulduğu takdirde kullanılan bir yöntem olması sebebiyle de insanın tabiata karşı takındığı tavrı göstermektedir. Destanda bireyler, avcılıkla ve hayvancılıkla geçim sağlamaktadır. Ayrıca demirci ustalar da bulunmaktadır.

“Aldatmak için yulafı yok / Almış idi şeref ile / Altmışdokuz mal ile / Yemletin yalnız yetmiş batman nan ile / Koşturun yalnız ala şalbirtecas ile” mısralarından hareketle, mal ve ekmeğin miktarı vermesinin sebebi, tüketim kadar üretimin de yapılması ihtiyacından olabilir. Kaynakların miktarının verilmesi, üretim ve tüketim açısından önemli olduğu dikkat çekmektedir.

“Eşit bölüşüp alamam / Sana bir şey veremem / Gücün varsa gelip al / Gücün yetmezse komşunun iti gibi vinileyip kal” ifadelerinden Manas’ın malları eşit bölüşmek istemediği, ancak güç ve kuvvetinin kaybı ile malını vermeyi kabul edeceği anlaşılmaktadır. Mala kuvvetle sahip olunacağı ifade edilmektedir. Bu da toplumdaki mübadele ilişkisini göstermesi açısından önemlidir.

“Köle gibi olup dövüşürsek / Kötü şöhretli olmaz mıyız? / İkimizden birimiz / Mal için ölecek olduk” ifadelerinden kölelerin varlığından haberdar oldukları anlaşılıyor. Lakin Türk toplumunda kölelikten bahsedilmese de destanda kölelik gibi bir olgudan bahsedilmekte ve toplumda kötü şöhret olarak nitelendirilmektedir. Mal için ölmek de köle gibi dövüşmek de toplumda aşağılanmaktadır. Mala çok değer verilmediği dikkat çekmektedir.

“Mal, servet düşkünün kul, çorum / Kökçö’den başka düşmanım yok çorum” ifadelerinden mal ve servet düşkünlüğünün sevilmediği anlaşılmaktadır.

“Nereye girse doyan / Fakir gelip zengin olan / Yalınayak gelip giyinen / Aç gidip karnımı doyuran / Zayıf gidip semiren / Ne etse ustaca idi / Akçasını verse bolca idi / Rus’un yurdu iyilik yeridir / Rus’tan girip yer alınız” mısralarıyla Ruslarda çok mal bulunduğu ifade edilmektedir. Rus yurdunda para ile her şeyin alınabildiği ve çoğu şeyi almaya yetecek akçenin de toplumda olduğu ifade

edilmektedir. Rus'un yurdunun iyi olduğunu ve oradan mal, mülk alınmasını, oraya göçleri arzulayanların gitmesini ifade etmektedir. Bu ifadeler ile toplumun üzerinde buldukları toprakların kendilerine yetmediğini de çıkarabiliriz.

Mal (toprak, hayvan), toplumun geçim kaynağıdır. Bu geçim kaynağı, avcılıkla ve satın almalarla gerçekleşmektedir. Çocuklara avcılık öğretilmesi bu sebeptendir. Çoğu zaman dinamik, hareketli, aksiyonist olduğu anlaşılan bu toplum, geçimini hayvanlardan sağlamaktadır. Hayatı mücadele içinde geçen toplumlarda erkek çocuk güce katılan güç olarak görülmektedir. Çocuklara öğretilen ilk öğretinin avcılık olduğu ifade edilmelidir. Kazancın güç ve emekle sağlandığı, köleliğin ve dilenmenin aşağılandığı dikkat çekmektedir. Toplumda mal/eşya olarak toprak, kışlak, yaylak ve hayvan, destanda çokça konu edilse de süs eşyaları, ev/mutfak eşyaları, kişiye ait özel eşyalar da dikkat çekmektedir.

c. Altın ve Gümüş

Türkler demir işleyiciliğinde, madencilik son safhasını yaşamışlardır. Demirden önce bakır, bronz ve altın işleyiciliği yapmıştır. Afanasyevo kültür çevresinden (M.Ö. 3000'lerde) kalma bakırdan bıçak, küpe, tel, süs eşyaları ele geçtiği bilinmektedir. İlk Türk merkezlerinden olan Andronovo kültürü çağında ilk defa altın çıkmıştır. Eski Türkler'in savaşçı karakterinden dolayı, özellikle silah ve okçuluktan kaynaklı demircilik ve kuyumculukta ileri gittiği de düşünülmektedir. (Kafesoğlu, 1992: 329) (Gökalp, 2015: 341)

“Getirip eyer vurdurdu; yakası altın yeni bakır / (örgüleri), turgay (kuşu) gözü gibi küçük ak zırhını / Altından nakışlar yaptırdığı / Gümüşten nakışlar yaptırdığı” mısralarından hareketle; maden faaliyetlerinin yapılarak, altın ve gümüşün kullanıldığı anlaşılmaktadır. Altın ve gümüşün atın eyeri için kullanılmasından hareketle de ata ve at biniciliğine verilen değer dikkat çekmektedir.

“Geçenlerde Ak tenge paramı saçarken” ifadesinde, gümüş sikke paranın kullanıldığı görülmektedir. “Altın gümüş akçaları / Onlara versin Ermanas” ifadesinden; altın ve gümüş akça kullanımının olduğunu görüyoruz. “Bakır tabağa koyunuz” mısrasından da bakırın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

“Padişaha verilecek şeyler / At başı kadar altındır” cümlesinde; ata altın kadar, hatta altından daha fazla değer biçilmektedir. Altın'ın bir mübadele aracı olduğu düşünülürse, “at”ın önemli bir ölçüt olduğu ayrıca dikkat çekmektedir.

“Altın ile gümüşü / Atına nal vursun” mısrası ile altın ve gümüşün, attan daha değersiz olduğu anlaşılmaktadır. Altın ve gümüşü atın ayağına nal olarak vurmakla ata, altın ve gümüşten daha fazla değer verildiği görülmektedir. Bu aynı zamanda toplumun mübadele alışkanlığını göstermektedir.

“Kıran sırgag kalmış” mısraındaki “sırgag”, küpedir. Dolayısıyla küpenin ve süs eşyasının kullanıldığı söylenebilmektedir.

Altın ve gümüşe değer verilmediği, mübadele aracı olarak ve süs eşyası olarak kullanıldığı söylenebilir. Atın toplum hayatındaki değeri, altın ve gümüşün değerinden daha fazla ve daha önemlidir.

d. Demir Ustaları

Bozkır Türk topluluklarının başlıca meslekleri demircilik ve madenciliktir. Türk topluluğunda kılıç, kalkan, mızrak imal edilmektedir. Bu açıdan Türkler, büyük ölçüde ve çağına göre daima yüksek bir harp ve savunma sanayisine sahip olmuştur. Bu sanayi üstünlüğünü sağlayan unsurlardan biri de demir ve demircilik olmuştur. (Kafesoğlu, 1992: 307-308) Manas ve toplumunun demirciye önem verdiği görülmekte ve demircilik faaliyeti, tarımcılıktan daha fazla zikredilmektedir. Türk toplumunda demircilik kutsal bir faaliyet olarak görülmekte ve Türk boyları kendilerini demirci bir ataya bağlama gereği duymaktadır. Destanda da demirci ustalarının imtiyazlı kişiler olduğu dikkat çekmektedir (Enginün, 1995: 176).

“Yaptın mı kılıcı, demirci? / Döktün mü cebeyi, demirci?” mısralarından hareketle, demir ustalarının bulunduğu görülmektedir. Bunların silah ve kap kacak yaptığı da ifade edilmektedir. Ayrıca destanda önceki bahislerimizden hareketle “bakır tabaklarının” da bulunması hasebiyle bakır, demir ve madenlerin işlendiği ifade edilebilir.

“Kamalar güzel olsun, diye / Kalaylatıp koydurdu” mısraları ile de kalaycılığın ve bakır ustalarının varlığından da söz edilmektedir.

“Şimdi geri dönersen usta demirci / Kırk süt emen taylı kısrak alın / Kılıcının mukafatı, diyor” mısraları ile demirci ustalara verilen önem, bu ustaya bir kılıcın karşılığında kırk süt emen taylı kısrak verilmesi ile anlaşılabilir. Zira at/taya verilen önem, toplumsal ilişkilerin temelinde ve ilişkilerin içerisinde kendini sürekli göstermektedir.

e. At

Türk sosyal ve kültürel hayatında önemli bir yere sahip olan at, destanın ve toplumsal ilişkilerin zembereği gibidir. Mülk sahiplerinin ilk saydığı unsurlarından biridir. Toplumsal ilişkilere yön veren unsurdur. Kültür yaratıcısı ve aracı olmuştur. (Kafesoğlu, 1992: 304) Destanda yiyecek ve giyeceklerle ilgili herhangi bir kıymet/fiyat belirten mısra, yok denecek kadar azdır. Ancak atın fiyatı, sayısı, işlevi üzerine birçok mısra bulunmaktadır. Atlar, işledikleri fonksiyona göre, işlevlerine göre cinslere ayrılıp anılmaktadır. Savaş atı ile binek atı, yıldı atı ile yük atı gibi cinslerle ifade edilen atlar, ekonomik hayatın icrası özelliğini taşımaktadır. Ata ait özellikler ve atın yaşına göre isim alması ile birlikte sosyal hayatta hitap ve konuşmalara dahil edildiği dikkat çekmektedir. At, kahramanın yanında bir şahsiyete sahiptir. Bu kahramanlarla bağlantılı olarak her biri bir isim taşımakta ve kahramanlar da atlarıyla birlikte anılmaktadır. (Yıldız, 1995: 195)

“Hangi iş atının” ifadesiyle, atların iş gördüğünü ve farklı iş atlarının olduğu sonucu çıkarılabilir. “Sürdüğüm yıldı atı sürüsünü / Eşit olarak paylaşalım / Eşit bölüşüp alalım” mısraları ile yıldı atıyla kastedilen yaşlı ve beslemelik atlardır ve bunlar genellikle yük taşırlar. Yıldı atının yük

taşınmasından ve etinin yenmesinden dolayı topluma faydalı olduğu ayrıca vurgulanmaktadır. Destanın birçok mısrasında, ihtiyaçların toplumsal olarak giderildiği dikkat çeken unsurlardandır. Ferdin ve toplumun ihtiyaçlarının, toplum menfaatine uygun bir biçimde, toplumla birlikte sağlandığı ifade edilmelidir. Halk arasında eşit paylaşımından bahsedilmektedir. Toplumun yeme-içme noktasında birbirinden ayrı düşünülmediği dikkat çekmektedir. (Türkdoğan, 1983: 165)

“Takip ettiğin yedi yılki ile / Eşit olarak paylaşalım / Eşit bölüşüp alalım / Doksan doru yürük at var / Büyük parçasını sen al” mısraları ile yılki (yaşlanan atlar) eşit paylaşılması gerektiği ama Manas’ın büyük olan doruğu yani iyi atları alması vurgulanmaktadır. Bu mısralardan anlaşılana, topluma daha fazla fayda sağlayan araç, toplumdaki önemli kişiye, yani yöneticiye (Manas’a) verilmelidir. Toplum içinde önemli şahsiyetlerin yüklendikleri misyondan dolayı, faaliyetlerin yürürlüğü için toplumda özel bir ayrıcalığa sahip olduğu dikkat çeker. Bu açıdan toplumsal bilinç, yönetici erkin daha güçlenmesi için işbirliği ve dayanışma halindedir.

“Böyrük cambım başka var / Tay tuygagım bir tane var / Geçerli sikkem üç tane var / Gelirse delicesine ilbazar” mısraları ile; bu memlekette; sikkeye, altın gümüşe önem verilmediği, yapılan sikkenin, attan daha az değerli olduğu ifade edilebilir. At ve tay; gümüş ve altından daha değerlidir. Altın ve gümüş, mübadele aracı olmasından (mecburiyet) dolayı sikke kullanılıyor gibidir. At, toplumsal değer açısından daha önemli bir araçtır.

“At için uğursuz ay idi, töröm / Er için uğursuz yıl idi, töröm / Manas şöyle dedi kadına: / Her zaman yük hayvanı yedirip, çirkin” mısraları ile toplumun ata önem verdiği defalarca belirtildi. Atla birlikte, toplum da önemli bir diğer unsur erlerdir. Bu avcı ve seferci erler, toplumun temel taşı gibidir. Aynı zamanda çirkin sözü ile ifade edilen, pişmanlıktır. Yük hayvanlarının yedirildiği, lakin sefer atlarının, doru atlarının önem verildiği ifade edilmektedir.

“Altın tuyaklı kıymetli ayakkabısını / Temiz ayağına giydi” ifadesindeki tuyak, at toynağından yapılan çoban ayakkabısını ifade etmektedir. Atın her türlü organından, etinden, kılından, toynağından faydalanılmıştır ve çobanlara da daha sağlam ayakkabılar yapılmıştır. Halkın sosyal ve ekonomik yaşamında, tüketim malları ve ekonomik araç açısından atın önemi defalarca zikredilmiştir.

At, bu toplumun en önemli değeridir. Destanın sıkça üzerinde durduğu, toplumsal ve ekonomik yaşamdaki rollerin yüksek olduğu değer ve araç, atlardır. At, günlük hayatla iç içedir. Zira atlara yaşlarına ve özelliklerine göre isimler verilmesi de bunu gösterir. Süt emen taya, kulun denilir. İki yaşına basmış erkek ata torbuk, 3 yaşına basmış at yavrusuna kunantay, henüz doğmamış genç kısrığa baytal denilir. Atların belirgin özelliklerine göre benzetmelerde bulunulur ve isimler takılır. Toplumun iktisadi açıdan geçimini sağlamasında, ticaretini gerçekleştirmesinde, ihtiyaçların temininde, savaşlarında ve mücadelelerinde “at” önemli bir araçtır.

f. Eğlence, Toy, Oyun

Türkler arasında görülen sosyal adalet ve dayanışma, toplumsal ilişkiler ve mülkiyetin aşırılıklarını gideren şey, potlaç, toy, yağma gibi eğlence ve birlikliliklerdir. Toplumsal işbirliğinin ve birlikliliğinin yoğun olduğu Türk toplumunda eğlence, toplumsal bir faaliyet olarak dikkat çekmektedir. Toy, yağma, potlaç, gelirin yeniden bölüşümüdür. Bu gelenekte çılgın bir rekabet ve malların tahribi söz konusu değildir. Yılın belli zamanlarında yapılan bu gelenekte mallar yakılıp-yıkılmamakta, toplumun ve özellikle fakirlerin istifadesine sunulmaktadır. Toplumun bütün mahsulü bir araya getirilerek, örf-adet esaslarına göre insanlar arasında dağıtılmakta ve insanlar da geleneklerinin sevk ettiği ölçüde, malı bölüşmektedirler. “Bütün mahsul, cemiyetindir” anlayışının bir tezahürüdür. Toplam mahsulün, hakanın elinde toplandığını ve tekrar hakanın elinden cemiyete bölüştürüldüğünü göstermektedir. (Eröz, 2014: 254-257; Eröz, 1977: 29)

“At yarışı günü başladı” mısrasından hareketle, oyun ve eğlencelerin belli günlerde yapıldığı, oyunların belli zamanlarda oynandığı ifade edilmektedir. Toy ve şölenlerin sık yapıldığı, ancak bu toy ve şölenlerde farklı oyunların icra edildiği bilinmektedir. Bu toy ve şölenler sayesinde, en fakirlerin bile güzel giyindiği, güzel yiyip içtikleri bilinmektedir. Bu yüzden toplumda borçlu bulunmamakta, her gün bir beyde şölen olduğundan bütün ömürleri zevk ile geçmektedir. Beyler tarafından düzenlenen şölenler şu şekilde yapılmaktadır; şöleni yapan bey, davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlarını verdikten sonra hatunun koltuğuna girerek otağdan çıkar. Bütün davetliler, davet sahibinin otağını, sürülerini, mallarını yağma eder. (Gökalp, 2015: 212) Ekonomik bölüşüm ve paylaşım, şölen ve oyunla sağlanmaktadır. Bu yüzden oyun ve şölenler, toplumun düşkünlük ve savrulmuşluğunun değil, toplumsal ilişki ve bütünlüğünün faaliyeti olmaktadır. Ekonomik faaliyete yön veren bu unsur (toplumsal birliklilik), törenin yaşanmasında süreklilik sağladığı gibi, toplumsal beraberliği de sağlamaktadır. Bu açıdan oyun, toplumsal ilişkileri düzenleyen bir kuvvet olmaktadır.

Oyun ve yarışların ardından kavga çıkmaması ve kavga çıkmaması için yarışa katılanların fiziki ve sosyal şartlarına dikkat edildiği görülmekte ve bu da toplumsallığın bir başka yönüne işaret etmektedir. Kişilik hak ve kurallarının elden geldiğince uygulandığı ve riayet edildiği dikkat çekmektedir. (Yıldız, 1995: 333)

“Bir olan atın ödülü / Binlerce sarı deve keseyim / Binlerce sarı alaca kısrak keseyim / Binlerce sarı başlı koyun keseyim / İkinci atın ödülü / Ağaçlık yere toplattım / Duacı kişiye ağıt yaktırdım / Bin ala başlı danayı / Beş yüz doksan beş ata ödül var / At bağışlanmış olmasın” mısralarından da; oyunların düzenlendiği ve kazananlara ödül verildiği ifade edilmektedir. Oyun ve eğlence, destanda hemen her refah döneminde, bolluk döneminde görülmektedir. Ayrıca, “duacılar” diye bir kesimin olduğu ve işlerinin dua etmek, ağıt yakmak olduğu dikkat çeken bir sosyal dilim bulunmaktadır.

“Çındırmalı tulumla, çini fincanı / Yük burcundan çıkarıp verdi” mısralarından hareketle; çındırmalı tulum, şarap tulumu anlamına gelmekte olup, bu da bize şarabın kullanılmakta olduğunu göstermektedir.

“Aladan baytal kessin de çorom / Uzak ülkelerdeki insanları toplasın de, çorom!” mısraları bize; kısrak kesildiğini ve misafirlerin davet edildiğini, misafirler ile birlikte yenildiğini göstermektedir.

“Altmış ala yürük at var / Ak sakallı babana bir kısmını al / Yetmiş ala yürük daha var / Ceen ayakını al / Ek olarak bunları da hep sen al” mısralarındaki “ceen ayak”, kabile ziyafetlerinde yeğenlere verilen özel ikram anlamına gelmektedir. Şölenlerde yeğenlere, ataları tarafından istediği gibi ikram edilmesi durumudur. Destanda sürekli; şölen, şenlik, kutlama ve eğlencelerden bahsedilmesi de dikkat çekmektedir. Buralarda çeşitli oyunlar oynanmakta, bazı zamanlar kumar oynandığı görülmekte, savurganlıklar ve israf da görülmektedir. Fakat aynı zamanda hediyeleşmelerin gerçekleştiği de zikredilmektedir.

“Tekeciden oynaş oynayıp aldım / Çalışıp layikiyle çekip aldım / Oynaş ile oynayıp aldım / Böyle zorbalık yapmadım” mısralarında; zorbalıkla değil, lakin oyunla aldım denmektedir. Bahislerin ve bahislerle kazanımların olduğu görülmektedir.

“Atış yarışından vazgeçmezse / At yarışından vazgeçmezse / Mızraklaşmadan vazgeçmezse / Asil kızımı ona vermem” ifadeleriyle oyun ve kumarın oynandığı görülmektedir.

“Rüzgar kirasına şenlik yapıp / Malı ile almıştı” mısralarından “rüzgar kirasına” ifadesi, muhtemeldir ki hiçbir masraf ödenmeden anlamında kullanılmıştır. Toplumda mübadeleye verilen değer, diğer toplumsal değerlere göre zayıftır. Daha önce de ifade edildiği gibi para, altın, gümüş gibi kıymetli mallar, toplumsal ilişki ve faaliyetlerin yanında zayıf kalmaktadır.

“Hızla koşarak geldi / Ordo oyunu gibi zevkli oldu” mısralarındaki “ordo”, Kırgızların kumar mahiyetinde olan aşık oyunudur ki; bu oyun, Han’ın karargahını ele geçirmek için olan savaşı temsil eder. Aşık oyunu, koyunun kürek kemiğinden yapılan bir oyun aleti olmakla birlikte, zenginlik işareti olarak altın ve gümüşten yapıldığı da ifade edilmektedir. (Yıldız, 1995: 431)

“Altından aşık attı / Gümüşten çükö kalçadı” mısralarında ki “çükö”, koyun ya da keçinin aşığı anlamına; “kalça” ise aşık oynarken, bütün oyuncuların vuruş aşıklarını almak ve oyuna kimin başlayacağını tayin etmek için onları dağıtıp atmak anlamına gelmektedir. Oyunların belli kuralları vardır. “Gece gündüz on beş gün yarış atlarını terlettiler” ifadesi ile koşu süresi ile ilgili bilgi verilmektedir. Bu gibi kurallar, ısrarla tekrar ettiğimiz toplumsal ilişkilerin yoğunluğu ve bütünlüğüne işaret etmektedir.

“Üç Koşoy ile Talas’ı / Kumar oynayarak utmuşuz / Yetmiş kunduz ile bin gümüş sikkeyi” mısralarından kumar oynandığını ifade edebiliriz.

Oyun oynama, eğlenme, birlikte olma ve yeme-içme gibi etkinliklerin hayatın bir parçası olduğu yukarıdaki mısralarla birlikte görülmektedir. Destandan hareketle, bu eğlencelerin ve oyunların refah döneminde ve durgunluk dönemlerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Hareketli ve mücadeleciler olan bu toplum, refah, bolluk, durgunluk dönemlerinde kendilerini böyle bir uğraş alanı oluşturmuştur. Bu uğraş,

rahatlama olarak görülebilir. Rahatlama ve eğlenmenin yanında halkla birlikte olma, arkadaşlık ve dostluk bağı kurma, insanların arasında sıkı bağ oluşturma gibi gayretlerin de olabileceği ifade edilebilir. Nitekim Mehmet Kaplan, bu oyunları, Oğuz beylerinin kafirler karşısında geçici de olsa duraklamalarının sonucu eğlenceler olarak görmektedir. Manas Destanı’nda aş-yoğ merasimi, dostluk kurma, akrabalarını yeniden bulma gibi çeşitli sebeplerle düzenlenen toplantılarda, eğlenceden çok bir yarışma ve savaş havası hakimdir. (Yıldız, 1995: 420)

g. Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma

Aş-yoğ düzenleyen kişilerin yaptığı hazırlıklar, toplumsal ahlak ve düzeni, ekonomik şartları da içinde barındırmaktadır. Bu düzenleme, belli bir bölgede değil, çok geniş bir coğrafyada karşılık bulmaktadır. Hayvanların kesilmesi, obaların kurulması, misafirlerin oturması için döşeklerin hazırlanması, tuz temin edilmesi, ocakların kurulması, odun toplanması ve bu ziyafetin aylarca sürmesi toplumsal birlik ve ortak ekonomik yaşamın önemli bir göstergesidir. Destandaki toplum, doğayı ihtiyaç ölçüsünde kullanmaktan çekinmemiş; doğayı ve mülkü toplumsal birliktelik için seferber etmiştir. (Yıldız, 1995: 329)

“O dünya ile bu dünya için / İyilik yapıp gidelim” mısraları, ahiret inancının olduğu; inancın etkisinin ise toplumun kültürü ile birlikte toplumda yardımlaşma ve dayanışmayı sağladığı ifade edilmelidir. Dinî ve toplumsal inanç ile birlikte, iyilik yapma esasının bulunduğu işaret edilmektedir. Bu inanca, Türk klasik metinlerinde ve destanlarında da işaret edilmektedir. Kutadgu Bilig’te de karşılıklı bu ifade, toplumsal birlikteliğin vazifesi olmuştur.

“Zayıfını may kılayım dostum / Bütün yurdunu bay kılayım dostum / Çadırın baca deliğine kadar may basayım” mısralarından da görüleceği üzere, zayıfı beslemekle “yardımlaşma”nın artırılması ve bu sayede bütün yurdu “zengin” yapma zihniyeti hakimdir. “Çadırın baca deliğine kadar” tabiriyle, çok fazla denilmiş ve zayıfları besleyebilecek kadar malın verileceği ifade edilmiştir. “Refah” başlığı altında da ele alınan “zengin” etme gayreti burada da zikredilmiştir. Manas Destanı’nda olduğu gibi, Kutadgu Bilig ve Dede Korkut hikâyelerinde de görülen “açları yedirmek, çıplakları giydirmek, zayıfları yağlatmak” vurgusu, Türk iktisat ahlakının tezahürüdür. Toplumsallığın değer ölçüsüdür.

“Tamamiyle bir yurdunu bay kılayım! dostum, / İşleri yoluna koyup geri döneyim, dostum / Zügürtleri baylaştırıp, dostum / ... / Geline güzel elbise giydireyim, dostum” mısraları ile toplumda bir sosyal dayanışma ve yardımlaşmadan bahsedilmektedir. Bütün fertlerin refahını artırma eğilimi, diğerkamlık ve cömertlik dikkat çekmektedir.

“Verileni bana iyi / At gerek olursa at istesin! diye söyledi / Giyecek gerek olursa giyim istesin! diye söyledi / Başka ne alırsa alsın diye söyledi / Dilediği her şeyi alsın diye söyledi” mısralarından; cömertliğin bulunduğu ve mülkün önemsiz olduğu anlamı çıkmaktadır. Yani mal önemli olsun olmasın, bireylerin aralarında cömertlikte yarışmaları söz konusudur. Zenginlik; mal fazlalığı ile değil, cömertlikle ve yardımlaşma ile belli olmaktadır.

“Manas kengeşine topladı” mısrasında “kengeş”, şura kurulu, toplanma anlamına gelmektedir. Danışma ve şura kurulunun bulunduğu görülmektedir. İstişare, meşveret olgusunun bulunduğu ifade edilebilir. “Beyli yurttan geliyorum” mısrasını da açıklayan şura, toplanma kurulu, yönetime verilen önemi göstermektedir. Beyin, törenin önemi vurgulanmaktadır.

“Halkımla danışayım / Halkım ver derse vereyim” mısralarından hareketle, toplumsal birliktelik görülmektedir. Hakan’ın ve ya Bey’in halkıyla ortaklığı ve birlikteliği vardır. Destanın çoğu mısrasında ifade edilen şey; halkla iç içe olan beyler ve halkıyla birlikte yiyip içen hükümdarlardır. Halkın refahı çok önemlidir. Onların durum ve vaziyeti çok önemlidir. Bu bilinç, görev niteliğinde değerlendirilmektedir. Hakan/han’ın, halkına en çok yardım eden/en fazla cömertlikte bulunan kişi olması da toplumsal duyarlılığın göstergelerindedir.

“Fazla varlığını atma” ve “Atı olmayana at versen / giysisi olmayana giyecek versen / aşı olmayana aş versen” diyerek fazla malın; halkı için, fakir ve muhtaç için harcanması ve ihtiyaç sahibine yardım edilmesi söz konusudur.

“Kazıklara taylar bağlatıp / Bir tepe gibi et yığdı / Bir gül gibi çorba yığdı / Açları zayıfları doyurdu” mısralarından da; fazlasıyla et ve çorbalarla fakirlerin doyurulduğundan bahsedilmektedir. Diğerkâmlık görülmektedir ve muhtaçlara yardım, zengin ve güçlüler arasında yarışma derecesindedir. Bey ya da zengin olanlar zenginlik ve güçlerini; eğlenceler de savurdıkları mal ve para ile ya da halkla birlikte yemek ve içmekle, fakirleri doyurmakla, zayıfları may kılmakla, güçsüzleri bay kılmakla göstermektedir. Destanın genelinde toplumsal birliktelik ve yardımlaşma görülmekte, aynı zaman da refah dönemlerinde savurganlıklar da dikkat çekmektedir.

“At armağan edelim / Bir kürk diktirip giydirelim / Ruhu için hediyeler yapalım / Hizmetine duralım” mısralarından, kişiye (eğer yaşıyorsa sağlık ve selameti için, ölmüşse ameli ve sevabı için) hediyeler verildiği ifade edilmektedir. Bugün de devam eden mevlidi şerifler aynı mahiyettedir. Hediyeleşme kültürünün de yoğunluğu, “hediyeleşme” başlığı altında incelenmiştir.

h. Vazife, Görev Şuuru, Haberciler ve Han

“züğürtleri bayıttım / ... / Geline kete bağlattım / Yapacağım dediğim vazifemi yapmadım mı? / Benim hangi yerimde eksiklik buldun?” mısralarından da anlaşılacağı gibi, vazife ve görev şuurunun varlığı ve bu şuurun önemsendiği dikkat çeker. Türk toplumunda sosyal statü, toplum için alınan vazifeye göre tayin edilmektedir. Toplumun han/hakana gösterdiği özen ve önem, aldığı vazifenin/sorumluluğun yükünden ve değerinden dolayıdır. Kişiler, toplumda aldığı vazifeye göre değerlendirilmektedir. Bu statü ekonomik değil, toplumsal bir değerdir. Dayanışma, bu vazife ve sorumlulukların farklılıklarıyla ortaya çıkar.

“Sizler hanın uşağı / Yanına atla varmak iyi olmaz” mısralarında; bey’in varlığı ve bey’in yanına atla çıkılmayacağı ifade edilmektedir. Bunun bir kural, nizam çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. Uşakların/erlerin,

beye karşı işlevsel muamelesi, nizamın/törenin var olduğunu ifade etmektedir.

“Beyleri de var / Hizmetçileri bile var” mısraları, hizmetçilerin ve beylerin olduğu sosyal statüden bahsetmektedir.

“Yolcu olsan yol söylerim / Gezgin olsan mal söylerim” mısralarında; habercilerden, yolculardan, gezginlerden bahsedilmektedir. Gezginler yahut haberciler, ülkeleri yani toplumu için mal aramaya, toprak aramaya çıkmaktadır. Gezginlerin ve habercilerin iktisadi bir amacının olduğu da ifade edilebilir.

“Ey süyünçü-süyünçüm baba!” mısrasında geçen “süyünçü” kelimesi sevinçli haber getirene verilen hediye manasında kullanılmaktadır. Habercilere, haberleri karşılığında hediye verildiği görülmektedir. Toplum içinde önemli bir iş olan habercilik ve gezginlik, diğer toplumların ve ülkelerin hakkında bilgi edinmelerini sağlaması açısından önemlidir. Bu durum, başkalarına yönelik haberlerle kendi sosyo-ekonomik şartlarını değerlendirme ve onlara karşı önlem alma amacını da yansıtmaktadır.

“Gelecek yedi ay boyunca / Kemeğemi kazarım / Bütün on ay boyunca / Odunumu toplarım / Öteki dünyada ki meskenimi kazanırım” mısralarından anlaşılan; obanın dışında kemege (toprak kazılarak yapılan ocak) yapıldığı görülmektedir. Odun toplayarak oradan geçen gezginlere, yolculara hem barınak hem de yiyecek sağlayarak öteki dünya için sevap kazanıldığı (ahiret anlayışı) dikkat çekmektedir. Türklerde daha sonra gelişecek olan kervansaray, han, hamam hizmetinin ve yani vakıf sisteminin ilk örneklerindedir. Bu ayrıca, misafirperverlik anlayışının yüklemiş olduğu bir sorumluluk olarak da değerlendirilebilir. Yukarıdaki mısralarda bahsi geçen zaman faktörleri de dikkat çekmektedir. Eski Türklerde elçilerin hesap, hendese (geometri), coğrafya, astronomi bildiği ifade edilmelidir. (Ünal, 1977: 69) Bu durum, ayrıntılı olarak “Ölçü, Zaman ve Para Birimleri” başlığı altında incelenecektir.

i. Hediyeleşme

Hediyeleşme, alışverişin zamanla denklik kazanmasını ve karşılıklılık fikrini doğurarak iktisadî mübadeleyi geliştirmekte ve ekonomik olmanın ötesinde toplumsal bir vasıf içermektedir. Hediyeleşme, birlik içinde yaşamının (toplumsallığın) bir vasıtası olmuştur. Bu açıdan hediyeleşme, sosyal organizasyonun, hısmılık bağların, hukukî münasebetlerin ana kaynağı olmuştur. (Eröz, 2014: 223-254)

“Ben bey’i olan ülkeden geliyorum / Beyine sözümü söyleyeyim / Hanı olan yurttan geliyorum” mısralarından; toplumda beyliğin önemli olduğu, ‘bey’i olan ülkelerin temsilcilerinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Töresi olan, yani akıllı olan, halkı gözetilen bir beyin temsilciliği söz konusudur. Bu temsilcileri güzel karşılama, onların rahatını düşünme ve bununla birlikte onlara ikram ve hediyelerin verildiği de görülmektedir. Türklerde refahın belirtisi, daha önce de bahsedildiği gibi hakan/bey’dir.

“Etini ikram etsin! / Kımızını ikram etsin! / Düşümü yoran kişiye / Ben müjdesini vereyim! Dedi” mısralarında; düş yorma gibi bir faaliyetin neticesinde et ve kırmızı ikram edileceği ifade edilmektedir.

“Halkı da şükür ediyor, yavrum! / Ey süyünçü-süyünçüm baba! / ... / Kaçıp geldi koşuma, baba!” mısralarında ki; süyünçü, sevinçli haber getirene verilen hediye, muştuluk anlamına, koş ise uzun ve göç sefer sırasında kullanılan küçük keçe ev anlamına gelmektedir. Konargöçerliğin devam ettiği söylenebilir. İslamiyet’e geçiş evresinde olan bu toplumda, yerleşik olanların ve göçerlerin hala daha bulunduğu söylenebilir. Seyyahların, gezginlerin olduğu, onların habercilik yaptıkları ve verdikleri haberlere hediye verilmesi de dikkat çeken bir özelliktir.

“Kırk yüz yılıyı sürüp getiriyor / Bunlar hangi yılıklar? / Yakub’un ülkeye saldığı alım(haraç)’ı / Kanikey’e kırk çorom / Alıp geldiği kalım(hediye)’i” mısralarında da görüldüğü gibi, ülkelerden haraç ve hediyelerin alındığı ifade edilmektedir. Haraç; yılık atı olarak alınmaktadır. Bu bilgi verilmekte lakin başka mallarla da haraç alınabilmektedir.

j. Adak, Mevlit, Haraç ve Zekat

Adak ve kurban geleneği, Türk kültürünün safhaları arasında ruhları memnun etme, insanların hastalık ve afetlerden korunması, felaketlerin savulması, maddi ve manevi herhangi bir varlığa sahip olma isteği gibi sebeplerle yapılmaktadır. İnanç içinde gelişen bu gelenek, toplumsal sonuçlar doğurmakla birlikte sevgi-saygı, bağlılık ve fedakarlık ifadesi olarak tekrarlanmaktadır. (Yıldız, 1995: 232-233)

“(O’nun doğumunun şerefine) bir ak kısrak kestirdi” mısrası ile yeni doğan birinin adağı olan hayvanın kesildiği ifade edilmektedir. Toplumsal birliğin, cemaat ve cemiyet şuurunun yoğun ifade edildiği destanda hediyeleşme gibi ilgi ve iletişimi artıran sebeplerin yanında, “adak” gibi İslamî motifler de işlenmiş ve eski gelenek devam ettirilmiştir.

“Deveden dokuz aldırdı / İnekten dokuz aldırdı / Kırk çoro, kırkı da dokuz aldı / Dokuzun hepsini soydurdu / Aç zayıfı doydurdu” mısraları ile Manas’ın doğumuyla bağışta bulunulmaktadır. İnsanların ve ya hayvanların hastalıklardan korunması ve kurtulması, başa gelebilecek kötülüklerin, felaketlerin savulması, ruhları memnun etme gibi nedenlerden adak adanır. (Yıldız, 1995: 289)

“Yuğ aşını düzenli veriniz” mısraında, ölümün arkasından verilen yemek, mevlid anlatılmaktadır. Bugün de devam eden bu gelenek; “ölen kişinin amel defterine yazılsın ve hayır olsun” denilerek verilen mevlit olarak düşünülebilir. “Ruhu için hediyeler verelim” mısrası ile de kişi ölmüş ise ölen kişinin ameli için, yaşıyorsa sevap kazandırmak için yemek verilmektedir.

“Kırk yüz yılıyı sürüp getiriyor / Bunlar hangi yılıklar? / Yakub’un ülkeye saldığı alım’ı / Kanikey’e kırk çorom / Alıp geldiği kalım’ı” mısralarındaki alım, haraç anlamına; kalım ise hediye anlamına gelmektedir. Ülkelerden haraç ve hediyelerin alındığı görülmektedir. Haraç bu dönemde, muhtemelen yılık atı olarak alınıyor yahut o ülkelerin

getirdiği mal ile alınıyor olabilir. Bozkır Türk devletlerinin maliyesi, mağlup ve bağlı memleketlerden altın, madenî para ve aynı olarak alınan yıllık vergiler ve hediyelerden oluşmaktadır. Ayrıca halktan tahsil edilen vergilerle de maliyesi desteklenmiştir. (Kafesoğlu, 1992: 314)

“Koyundan zekat versin, demiş / Koyundan zekat vermezse / Dilediğinde olan manas’ı / Ak sürüyü yakalayıp versin, demiş” mısralarından hareketle Müslümanlıkla birlikte toplumda zekatın verilmeye başlandığı görülmektedir. Zekat verilmemesinde, sürünün yakalanıp Manas’a verildiği görülmektedir.

k. Meşveret, Miras ve Maliyet

Türklerde miras hukukunun, ferdi mülkiyet esasına dayandığı daha önce ifade edilmişti. Bu mirasın paylaşma şekliyle ilgili şu bilgileri vermek gerekir; “Bütün Türkler, toprak ve diğer terekeyi, ok atmakla paylaşırlar. Mirasçı sayısına göre oklar hazırlanır, üzerlerine mirasçıların işareti konur ve sonra bu oklar bir çocuğa ya da yabancıya atılır. Herkes mirastan payını bu şekilde alır.” (Eröz, 1977: 54)

“Babamdan miras kalan / Kırk çorom şimdi kaçtı / Babamdan kalan mirasın / Attan gönlü kaldı mı? / Giyimden gönlü kaldı mı?” mısraları ile babadan miras olarak kırk çoro, at ve giysilerin kaldığı belirtilmektedir. Çadır, toprak ve diğer eşyaların mirası hakkında bilgi verilmemektedir.

“Çevrede ki halkını topladı / Benekli kısrak kesti / İmece için halkını topladı” mısraları ile halkın toplandığı, hep birlikte et yenilmesi için kısrak kesildiği görülmektedir. “İmece” olarak bahsedilen, halkın birbiriyle yardımlaşarak üretim yapılması için, daha çabuk, tez elden bitirilmesi için birbirine yardım eden bireylerin uyguladığı usuldür. Halk, görülüyor ki birlikte yardımlaşma ve dayanışma içindedir.

“Satıp yersen bir günlük / Sağıp yersen bin günlük / Kuşak bağlayıp düdür olayım / Kucaklaşıp dost olayım” mısraları ile faydanın gözetildiği, fırsat maliyetinin düşünüldüğü görülmektedir. Atın satılması durumunda parasının çok çabuk tüketileceği; ancak satılmaması halinde sütünden, derisinden, toynağından yararlanılırsa uzun süreli olarak faydasının devam edeceği belirtilmektedir.

l. Misafirperverlik

“Uzaktan konuk geldi de / Konuğu rahat ettirsin, de!” mısraları, temelde insanî varlığa saygıyı, misafirperverliği göstermektedir. Misafirin rahatı düşünülmektedir. “İpek, kadife” bölümünde de ayrıca değineceğimiz gibi misafirlerin rahatı için onların altlarına en değerli kumaşlar seriliyor. Bugün de devam eden bir gelenek olan misafire ve onun rızıkına ortak olunacağı anlayışı, onun rahatını sağlamaya ve ona ikramlarda bulunmaya yönelmektedir. “Misafir odası” bunun en güzel örneğidir.

“Beyli yerden geldiniz” ifadesi, her topluluğun bir ‘bey’inin varlığına ve orada kural, nizam, törenin olduğuna işaret eder. Akli ve töresi olan, gözetilen bir toplum idrakini yansıtır. Gelenlere, misafir ya da habercilere karşı takınılan tavır, bahsedilen kültür ürünüdür.

“Konuk alır seni önünde / Annem bağıdı-döölüt baybiçe” konukluğun ve konukseverliğin göstergesidir. Baybiçe

olarak adlandırılan ev sahibi kadındır. Annenin, misafire ev sahipliği yaptığı ifade edilmektedir. İnsanı saygının, toplumdaki karşılığı kadındır. Manevi kültürü oluşturan duygusal zekanın önemli bir örneği olan kadınlar, destanda toplumsal ilişkilerin yapıcı unsurudur. Manevi kültür öğelerinin, eski Türk toplumunda karşılığını kadınlar sunmuştur. Kültürdeki sürekliliği, kadınların tutumluluğu sağlamıştır.

“Ardından gelen malı yok / Sırtına yüklenmiş pulu yok / Kullanacak kulu yok / Ata binip geldim diyor / Kanıkey’e dünür olmaya geldim, diyor / Böyle horluk olur mu? / Böyle zorluk olur mu? / ... / Eli boş gelen dünürü / Kölelerine dövdür” diyerek hem misafir ağırlamak hem de dünürlük yani; yeni akraba ve dost olarak, ailenin ortağı olarak nitelendirilmektedir. Aile ve akraba müessesesinin önemi vurgulanmaktadır. Dünürlüğün bir kanununun olduğu, boş gelen dünürün hoş karşılanmadığı ifade edilmektedir.

m. Evlilik, Dünürlük, Akraba

Çin kaynaklarında, Kırgız düğünlerinin ihtişamlı olduğu ve bazen bin koyun kadar hediye verildiği ifade edilmektedir. Zira meşhur Türk atasözü “at beslenirken, güzel istenirken dikkat edilmelidir” ifadesi, Türklerin sosyal anlayışlarını ve dünya görüşlerini hala devam ettirdiklerinin örneğidir. (Eröz, 2014: 175-176) Evlilik kurumunun önemi, akrabalık ilişkilerinin sosyal ve ekonomik karşılığı destanda da dikkat çekmektedir. Bütün toplumlarda ailenin yerini hiçbir teşkilat tutmamıştır. Çocuğu yetiştirip topluma kazandırmada en başarılı kurum ailedir. Bu açıdan refahın sebebi, ailelerin kurulmasına bağlı görülmektedir. (Eröz, 1977: 77-81)

“Dünürlerin malı bir” ifadesi ile evlilik sonucu, yeni aile ve akrabalığın oluştuğundan hareketle, dünürlerin birbirleriyle yardımlaştığı ve müşterek bir hayatı paylaştığı vurgulanmıştır.

“Hücum ederim / İstetip kalın verdiren” mısralarındaki “kalın” ifadesi ‘başlık parası’ anlamına gelmektedir. Bu gelenek hala daha devam etmektedir. İslamiyet’te de “mehir”in varlığı ile devamlılığı dikkat çekmektedir.

“At ölürse, sağrı derisi vasiyet edilir / Ağabey ölürse, yenge vasiyet edilir” mısraları ile yengenin bakılacağı, onun da ailenin bir parçası olduğu ifade edilmektedir.

Kaçırma ya da savaşta ganimet alma yoluyla evliliklerin mümkün olduğu destanda görülmektedir. Ancak bu tür evlilikler makbul olmayıp; bu şekilde alınan kadınlar “baybiçe” (evin kadını, ev sahibi) olamamakta, “olco” (yani bir çeşit cariye) olarak kalmaktadır (Yıldız, 1995: 367). Bu bilgilerin ışığında, evliliğin ve evliliklerin nasıl gerçekleştiği gibi konuların önemi anlaşılmaktadır. Evlilik ile hem yeni akraba oluşumu hem de birlikte dostça müşterek bir hayatı yaşama arzusu evliliği önemli kılmaktadır.

n. İpek, Kadife, Çadır, Ayakkabı

Türklerde halı, kilim, döşeme, döşek, keçe dokumacılığı önemli bir yere sahiptir. Çobanların, seyyahların, elçilerin ve orduların giyiminden dolayı ayrı bir öneme sahip olmuştur. Ayrıca, eski Türklerde giyim çeşitli tarzlarda oluşu, sosyal

statünün ve işbölümünün bir göstergesidir. Doğayla iç içe olan ve hareketli bir yapıya sahip olan bu toplumun savaşçı olması, iklime göre kendini koruma gereksinimi ve toplumsal ilişkiye verdikleri önem sebebi ile giyimdeki çeşitliliği fazladır. Yün, kumaş ve bezden çamaşırların kullanıldığı, destanda da sıkça ifade edilmektedir. Bu açıdan giyim, toplumsal münasebetleri kuran ve ayarlayan bir unsur olarak görülmektedir. (Kafesoğlu, 1992: 306; Ünal, 1977: 110) Destanda yiyecek ve giyeceklerle ilgili herhangi bir kıymet/fiyat belirten mısraya rastlanılmamıştır.

“Kökçö ak çadırını kurdurdu / İpek ve kadifeden / Altına yaygılar döşetti” mısraları, misafirin rahatlığı açısından bilgi vermektedir. Ayrıca, çadırın kurulması ile çadırlarda yaşamın sürdüğü ifade edilmektedir. İpek ve kadifenin kullanılması, hem giyim-kuşam hakkında bilgi vermekte hem de eğer ipekböcekçiliğinin yapıldığını göstermektedir. Ayrıca ipekböcekçiliğinin yapılmaması durumunda, bunların temini için ticaretin yaşandığı da bir iktisadi faaliyet göstergesidir.

“Barça ile balkı’nı altına serip koyunuz / Bulum ile butan’ı bacaklarına sarınız” mısralarındaki ‘barça’, ‘balkı’, ‘bulum’, ‘butan’ gibi kumaş çeşitlerinin çokluğu, kumaşçılık sektörünün bulunduğu göstermektedir.

“Kumaşa kadife ekleyip örtünüp / İnci boncuk’a mercan katıp takın / Pudraya allık katıp sürünüp” mısralarından, kumaşın yanında kadifenin de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kadınlar tarafından inci-boncuk, süs eşyalarının kullanıldığı da ifade edilmektedir.

“İpekten seçme elbiseler giydi” mısrası ile Kanıkey’in ipekten elbise giydiği ifade edilmektedir. Toplumda ve özellikle kadınlar arasında ipek tercihi, talebini göstermektedir. Bu konu, “Ticari İlişkiler” başlığı altında ayrıca incelenmiştir.

“Çuuştal’dan gömlek bir tane var / Tuurbar’dan gömlek bir tane var / İpekli kumaştan gömlekten iki tane var / Diba kumaştan gömlek beş tane var / Başayı ipekliden gömlek altı tane var” mısralarında bahsedilen gömlek çeşitliliğinin fazla olması, kumaşın fazla olmasından ve ipeğin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca buradan anlaşılabilir ki toplumda giyime önem verildiği gibi kıyafette kalite ve çeşitlilik de bulunmaktadır. Giyim-kuşam mallarının fazlaca kullanıldığı ve tüketim mallarının detaylı olduğu dikkat çekmektedir. Bu aynı zamanda toplumsal ifade biçiminin bir başka özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Boz kesesini kuşanıp” mısraındaki “kese”, kuşağa bağlanan çakmak, kav vb. aletleri taşımak için kullanılan kını anlamına gelmektedir. Kayış kemere takılan bıçak kınından da bahsedilmektedir.

“Yük’ün önüne yıkıldı” mısraında “yük”ten kasıt; evin bir köşesine toplanmış olan yorganlar, yastıklardır. Bugün de hala “yükçük” dediğimiz ve kullandığımız bir alan vardır.

“Ak tabanlı cekeötük / Demir tabanlı üzengiye” mısralarında cekeötük olarak bahsedilen şey, ayakkabıdır. Ayakkabıya çok önem verilmektedir. Tabanın sağlamlığı da çok önemlidir. Sebebi muhtemeldir ki halkın dinamik bir hayat yaşayışıdır. Konargöçerlikten dolayı tabanın

sağlamlığı ayrıca vurgulanmaktadır. Dere, tepe ve vadilerde hayvancılık yapılmasından kaynaklı da önem veriliyor olabilir.

“Kaşka tabanlı kıymetli ayakkabıyı / Zayıf ayağına giyiyor.” mısralarında da yine ayakkabının önemine değinilmektedir.

o. Asker ve Ganimet

“Hediyeleşme” başlığı altında ifade edilen “beyi olan ülkeden geliyorum” mısrası, toplumsal ve uluslararası itibarın kaynağını işaret etmektedir. Beyin olması, halkın korunmasının ve gözetilmesinin bir temsilidir. Bu da bir orduyu gerektirir.

“Kafirin malını saçacağım / Kafiri sürgün kılacağım / Müslüman için kurtuluş olacağım” ifadeleri ile savaşçı olan bu toplumun, savaş sonrası ganimet elde ettiğini ve yağmalama yaptığını ifade edebiliriz.

“Ganimet aldım kaladan” mısrasında; ganimetin kaleden alınmasını bir orduyla mümkün olduğunu ifade edebiliriz. Kaynağının da hakan olduğu ifade edilebilir. Bireyler, kişisel olarak savaşıklarının atlarını, giyeceklerini alırken; kaleden alınan ganimetin ordudan olduğu anlaşılmaktadır.

“Sooga demek olcay yok, oğlum / Hızlı gidip tez dönmeli, oğlum” mısralarındaki olcay, ganimet anlamında kullanılmaktadır. Sooga ise, savaşta ya da avda elde edilen av hediyesidir. Savaşta elde edilen ganimet olmayınca hızlı bir geri dönüş yaşanmaktadır.

p. Avcılık ve Çobanlık

Destanın geçtiği coğrafya (çevre), yüksek ova, yayla ve dağ yamaçlarından oluşmaktadır. Bozkır coğrafyasının iklim şartları gereği çobanlık ve hayvan besicilik yapıldığı dikkat çekmektedir. Destanda da sıkça bahsedilen şölen ve eğlencelerde koyun, sığır, at gibi hayvanların kullanılması, bu mesleklerin önemine işaret etmektedir. Özellikle eski Türklerde “Tarım Bayramı” gibi bir de “Koyun Bayramı” yapıldığı görülmektedir. Bu maksatla koyun, sığır, at sahipleri ya da çobanları bahar aylarında bu bayrama hazırlanmaktadır. (Ünal, 1977: 106)

“Avladığım arkal, kılca, geyiktir / Karlı dağlarda yatıp mal topladım / Kanıkey refah görsün diye / Buzlu yamaçlarda yatıp mal topladım” mısralarından da anlaşılacağı üzere insanlar avla ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Bu av; bazen halkı için, bazen ailesi için, bazen de kendisi içindir.

“Fukaram sefa sürsün! diye / Dereli tepeli yerden yıllık aldım / Kırk çorom sefa sürsün diye” ifadeleri ile anlaşılan, buzlu yamaçlarda av ile toplanan mal fukaralar içindir. Bu durum sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın bir göstergesidir aynı zamanda. Toplumda herkesin eşit veya aynı sınıfta olduğu düşüncesinden ziyade fukaranın olduğu da görülmektedir.

“Koyunlarımızı güden / Koyun çobanı kulun adı var / Deve güden bir kulu var” ifadeleri de; koyun ve deve güden, toplumun diğer bireylerinin hayvanlarını da güden çobanların olduğunu göstermektedir. “Kul”, hem süt emen tay hem de çocuklara sevgi ifade eden bir hitap şekli olarak

kullanılmaktadır. Burada kullanılan anlamı, çobanlık yapan çocukları var anlamındadır. Toplumdaki geçim kaynaklarının hayvanlar üzerinden kurulması da toplumun yaşadığı çevre ve kullandığı madde bakımından fikir vermektedir. Ağır coğrafi ve iklimsel şartların yaşandığı yüksek yerlerden bahsedilirken, diğer yandan ulaşım noktasında bir zorluktan bahsedilmeyişi de, yaşanan coğrafyanın ovalık ya da yamaçlık yerler olabileceğini düşündürmektedir.

q. Ticari İlişki

Türk devletleri komşu milletlere başta “at” olmak üzere canlı hayvan, et, deri, kösele (ayakkabı), kürk, hayvanî gıdalar satarken, karşılığında hububat ve giyim eşyası almıştır. (Kafesoğlu, 1992: 312) Türklerin, giyim eşyasını, hem kendilerinin yaptığı hem de diğer milletlerden aldığı düşünülürse, giyime verdiği önem dikkat çekmektedir.

“içine girip varayım / Malı sayıp yazayım / Malı helal kılalım / Parayı kağıda kaydettirip / Parayı helalleşip alalım” mısralarından hareketle; mübadelenin parayla gerçekleştiği, belli sayıda mal ile bu mala karşılık gelen paranın mübadelesi görülmektedir. Kayıt tutma işlemi, ticari ilişkilerin geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Zira ipek elbise ve kumaşların kullanılması da, ticari ilişkilerin geliştiğinin bir göstergesidir. Toplumun ürettiği veya topraklarında bulunan mallarla yetindikleri anlayışı, destanda kısmen görülmektedir. Destan toplumsal ilişkilerin yoğunluğundan dolayı, kapalı bir toplum görüntüsü arz etse de dış ticaret faaliyetinin geliştiği de anlaşılmaktadır. Destanın belli mısralarında Taciklerden, Hintlilerden, Çin ve Rusya gibi ülkelerden ticari anlamda bahsedilmesi, dış ticaretin gelişmiş düzeyde olduğunun bir başka örneğidir.

“Çin ipeğinden ördürdü / Kamalar güzel olsun! diye / Kalaylatıp koydurdu” ifadelerinden Çin ile ticari ilişkilerin olabileceği ifade edilebilir. Kalay, bakır ustalarının ve bu iş alanının olduğu da kalaylatmak kelimesinden hareketle düşünülebilir.

“Hintlinin yurdunu inleyeyim / ... / Tacik yurdunu derip toplayayım” mısralarından da Hintlilerden ve Taciklerden bahsedilmektedir. Siyasi ve iktisadi bir ilişkinin olduğu da düşünülebilir. Bu ülkeler ve bu ülkelerin siyasi ve iktisadi yapısı hakkında bilgilerin, haberciler tarafından öğrenildiği de destanda bahsi geçen konulardandır. Destanın oluştuğu coğrafyanın İpek Yolu’na yakın olması ve bu ticaret yolu üzerinden geçen kervan ve ya seyyahlardan, gezginlerden öğrenilme ihtimalinin de olduğu düşünülebilir. Zira bilinmektedir ki, İpek Yolu, Türklerin Çin ile ticaret rekabetlerinde şiddetli bir bölgedir. (Kafesoğlu, 1992: 312-313)

“Gün Han’a doğru akıyor / Ticaret yapıyor” mısrası da ticaretin gerçekleştiğine dair bilgi vermektedir.

“Hayvanların hesabını aldı / Parayı kağıda kaydetti / Para hesabını aldı” mısraları bize; paranın, mübadele aracı olarak kullanımının örneğidir ve o dönemde de muhasebe işlerinin gerçekleştiği, değiş tokuşun kaydedildiği ifade edilmektedir. “Parayı kağıda kaydetti” ifadesi ile ya ticaret kaydının tutulduğundan bahsedilmektedir ya da poliçenin uygulandığı ifade edilmektedir.

r. Ölçü, Zaman ve Para Birimleri

“Altmış tanap ak çadırı” mısrasında ki tanap; 1/6 hektar olarak kullanılmaktadır. Buradan hareketle çadırların toprak üstünde kapladığı yerin hesaplandığı görülmektedir. Ayrıca toprağın kullanımı açısından da önemli olduğu ifade edilebilmektedir. Bir hektarın belli bir oranının hesaplanarak yeni bir alan hesabına dönüşmesi, mülkiyet anlayışını göstermektedir.

“Künçülükten tüşçülük’e” mısrasında “künçülük”, bir günün uzunluğunu ifade etmekte; “tüşçülük” ise sabahtan öğleye yürümekle kat edilecek mesafeyi ifade etmektedir. Zaman aralıklarının kullanılması hem üretim hem de ticaret açısından önem arz etmektedir. Manas destanındaki olayların, ay yılına dayanan “12 Hayvanlı Türk Takvimi” ile takvimlendiğini de ifade etmek gerekir. (Kafesoğlu, 1992: 329) Takvim ve zaman birimlerinin varlığı, dakik bir hayata işaret ettiği gibi ticari faaliyetlerin varlığına da işaret etmektedir.

“Ak buulum ve tenge saçan kul / Serek kalkıp şöyle dedi” mısrasındaki tenge, bir para birimidir.

“Topçuluku bir tutam / Hepsini alacak kişi yok / Büçülük’ü bir tutam / Buulum’u alacak kişi yok” mısralarında ki tutam, dört parmak genişliğinde uzunluk ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Büçülük ise kadınların kullandığı zilyet eşyası, süs eşyasıdır.

s. Bitki ve İlaç

“Çiy iyleyen bir darım var” mısrasında çiy, hasır yapılan bir ot olarak; darı ise, ilaç olarak kullanılmaktadır. Bitkilerden faydalandığı ve bitkilerin hem ilaç yapımında hem de kullanılacak eşya yapımında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

“Buğday ile mısır karışık undan ekmeği” denilerek buğday ve mısırın yetiştiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda konargöçerliğin kısmen son bulduğu, kısmen de yerleşik düzene geçildiği ifade edilebilir.

“Toprağa ekin atayım” mısrası ile topraktan geçimin sağlandığı ve yerleşik düzene muhtemeldir ki sahip olunduğu ifade edilebilir.

SONUÇLAR

Çoğu zaman aktif, hareketli, mücadeleci, dinamik dönemler yaşayan Manas ve toplumunda, durağan olduğu gibi eğlencelerle de geçirilen dönemler yaşanmıştır. Savaşta kahramanlık göstermek kadar halkı ağırlamak, törenler yapmak, onlara ikramlarda bulunmak, yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunmak, düşmana karşı itibarı korumak ve eğlenceler düzenlemek de işlenmiştir. Manas Destanı’nda aş-yoğ merasimi, dostluk ve insanların birbirleriyle ilişkileri, çeşitli sebeplerle düzenlenen toplantı ve törenler, halkın yaşadığı mücadeleler, savaşlar anlatılmaktadır. Atların insanlar kadar önemli olduğu ve insanlar gibi isimlerle anıldığı Manas ve toplumu, hem atlarla savaş hem de atlar vasıtasıyla oyunlar ve ekonomik faaliyetler de gerçekleştirmiştir. Mala önem vermeyen ve malını halkla birlikte yemeyi seven bu toplumda, sosyal yardımlaşma ve dayanışma gelişmiş ve diğerkâmlık halkın

kanunu olmuştur. Toplumda sosyal adalet ve dayanışmayı, toplumsal ilişkileri geliştiren ve mülkiyetin aşırılıklarını gideren potlaç, toy, yağma, yarış gibi eğlenceler sağlamıştır. Ekonomik bölüşüm de şölen, toy ve oyunlarla sağlanmıştır. Açlar doyurulmaya, fakirler ve muhtaçlar giydirilip yedirilmeye çalışılmış, insanlar arası münasebetler bunlarla artırılmıştır.

Toplumsal bilinç, yönetici erkin daha güçlenmesi için işbirliği ve dayanışma halindedir. Toplumda sosyal ve ekonomik statü, toplum menfaati için, toplumda alınan vazifeye göre oluşmaktadır. Toplumsal fayda sağlayan araçlar, ekonomide etkin üretim sağlayan araçlar olarak dikkat çekmekte ve ekonominin etkisi, toplumsal fayda sağladığı ölçüde değerlendirilmiştir. Buna örnek olarak; toplumda atın, altın ve gümüşten daha fazla değer görmesi gösterilebilmektedir.

Beyliklerin de bulunduğu bu dönemde, beyi olan ülkelerin yüceltiildiği ve buna göre bir nizamın uygulandığı görülmüştür. Bu beyliklerden geçen ve bu beylere uğrayan habercilerin, hem seyyah olabileceği hem ticaretle uğraşabileceği hem de habercilik için görevlendirilmiş olabileceği ifade edilmiştir. Kişinin kendisinden beklenen görevi yerine getirip getirmemesi de toplumdaki konumunu etkilediği ifade edilmiştir. İnsanlar arasında statü farkının bulunduğu da değinilmiştir. Kişiler, toplumda aldığı sorumluluğa göre değerlendirilmiş ve statü, ekonomik değil, toplumsal olarak değerlendirilmiştir. Ekonomi, sosyal organizasyonun, hısımlık bağlarının, hukukî münasebetlerin gerisinde kalmaktadır. Para, altın ve gümüş gibi kıymetli mallar, toplumsal ilişki ve faaliyetlerin gerisinde kalmaktadır.

Destanda, ne özel mülkiyeti reddeden ne de sosyal dayanışmadan yoksun bir toplum anlayışı vardır. Kapitalist ve sosyalist bakış açılarıyla destanın iktisadi zihniyeti tam manasıyla yorumlanamaz. Malın dağıtılması, harcanması toplumun refahı ve huzuru için uygun görülmüştür. Zenginlik, toplumun genel yapısını gösterecek şekilde ifade edilmemiş ancak kişilerin cömert oldukça zengin olduğu ifade edilmiştir. Zenginlik; halkıyla birlikte yemek ile ve onlar için harcamak ile yani cömertlik ve diğerkâmlıkla belirlenmektedir. Toplumun mala kayıtsız kalması gibi bir durum söz konusu olmasa da, kazançlarını halkıyla yemeleri, yemek ve yoğlarla dostluk ve akrabalık kurmaları, şölen ve eğlenceleri “bireyci” anlayışın oluşmamasını sağlamıştır. Ferdî mülkiyet, sosyal dayanışmaya yaradığı nispette meşru kalmıştır. Toplumun toplam mahsulü, hakanın elinde toplanmakta ve tekrar hakandan halka paylaştırılmaktadır. Toplum, töresi gereğince ihtiyacı kadarıyla yağmada bulunmaktadır.

Toplumun sosyo-ekonomik mefkûresi, ferdî mülkiyeti kaldırmaksızın, sosyal serveti toplum menfaatine sarf etmek üzere korumak ve üretmek olmuştur. Toplum, “nereye girse doyan / fakir geleni zengin eden / yalınayak geleni giyindiren / aç gelenin karnını doyuran / zayıf gidene semirten / ne etse ustaca eden / akçasını bolca veren” bir toplumdur.

Toplum hareketli, aksiyonist, dinamiktir. Aynı zamanda refah dönemlerinde ve savaşın olmadığı dönemlerde hareketlilik oluşturmak için oyun ve eğlencelerin düzenlendiği bir toplum olduğu dikkat çekmektedir.

Etrafındaki devlet ve beyliklerle siyasi ve iktisadi ilişkilerin bulunduğu da dikkat çeken unsurlar arasındadır. Ayrıca İpek Yolu'nun geçtiği bir bölgede bulunması da hem ticari kervanlarla hem yolcularla hem seyyahlarla münasebeti artırmış ve bu durum habercilerin oluşmasına sebep olmuştur.

İnsanın psikolojik durumu, insanın insanla münasebetleri, dostluk ve bağ kurma ilişkileri çok gelişmiş olan bu toplumda, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın, birlikte yaşamının zorluğundan değil güzelliğinden faydalanan, özel mülkiyeti reddetmeyen, bireyciliği aşağılayan, cömertlikte yarışan, refah dönemlerinde eğlenen ve mücadeleci bir anlayış hakimdir.

KAYNAKLAR

Alpısbayev, K. (1995). Kazak Alimlerinin İncelemelerinde Manas Destanı. F. Tamir (Dü.), Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Caynakova, A. (1995). Manas Destanında Nesillere Uzanan Mefhumlar ve Destanın Tarihle İlişkisi. P. D. Gürsoy-Naskali (Dü.) içinde, Bozkırdan Bağımsızlığa Manas. TDK Yayınları.

Enginün, İ. (1995). Manas Destanında Şehir ve Bozkır. P. D. Gürsoy-Naskali (Dü.) içinde, Bozkırdan Bağımsızlığa Manas. TDK Yayınları.

Eröz, M. (2014). İktisat Sosyolojisine Başlangıç. Ötüken Yayınları.

Eröz, M. (1977). Türk Kültürü Araştırmaları. Kutluğ Yayınları.

Gökbalp, Z. (2015). Türk Medeniyeti Tarihi. Ötüken Yayınları.

Gülensoy, P. D. (2002). Manas Destanı (Türkiye Türkçesi ile). Akçağ Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1992). Türk Millî Kültürü. Boğaziçi Yayınları.

Nef, J. U. (1970). Sanayileşmenin Kültür Temelleri. Erol Güngör (Çev.). Milli Eğitim Basımevi.

Oğuz, M. Ö. (1995). Destandan Hikayeye, Bozkır Medeniyetinden Yerleşik Medeniyete Geçiş Açısından Manas. Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Polanyi, K. (2017). Büyük Dönüşüm – Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri. Ayşe Buğra (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Sayar, A. G. (2007). Bir İktisatçının Entelektüel Portresi Sabri F. Ülgener. Ötüken Yayınları.

Sertkaya, O. F. (1995). Manas Destanı ile Kırgız Yazıtlarının Karşılaştırılması. Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Şakeeva, Ç. (1995). Manas Destanında ki İnsan Davranışının Psikolojik Analizi. R. Abdykovlova (Dü.), Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Tural, S. (1997). Dünyanın Ortak Değerleri Yahut Ortak Değerler Dünyası. O. A. Budak (Dü.), Manas 1000 Bişkek Bildirileri (26-31 Ağustos 1995). içinde Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Türkdoğan, O. (1983). Millî Kültür, Modernleşme ve İslam. Üçdal Neşriyat.

Türkmen, F. (1995). Manas Destanı ve Anadolu'da ki Bazı Adet ve İnanmalarla İlişkisi. Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Ülgener, S. (1983). Zihniyet, Aydınlar ve İzmler. Mayaş Yayınları.

Ülgener, S. (1981). Dünyü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din - İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı. Der Yayınları.

Ünal, T. (1977). Türk'ün Sosyo-Ekonomik Tarihi. Belirtilmemiş.

Yıldız, N. (1995). Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller. TDK Yayınları.

TROL BALIKÇILARININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU; SİNOP İLİ ÖRNEĞİ

Şennan Yücel^{1*}, Muhammet Kurumahmut^{1*}

Özet: Araştırmada Sinop İli ve İlçelerinde trol avcılığı yapan balıkçıların sosyo-ekonomik durumları incelenmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı Sinop İl Müdürlüğü ve Sinop Liman Başkanlığı kayıtlarına göre Sinop İline bağlı 21 adet trol avcılığı ruhsatlı tekneden, aktif olarak trol avcılığı yapan 8 adet teknenin, tekne sahipleri ve tayfaların %63'ü ile yüz yüze görüşülerek anket yoluyla veri toplanmıştır. Araştırmada elde edilen bilgilere göre; ortalama $43 \pm 6,49$ yaşında olan balıkçılar, ilk ve orta öğretim eğitimi almışlardır. Tayfaların bir kısmı pay verme usulü ile mevsimlik çalıştırılırken belli bir kısmının da sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Tekne sahiplerinin mesleklerinden ve kazançlarından memnun oldukları anlaşılmıştır. Gençlerin balıkçılık mesleğini tercih etmemesi, sosyal güvence ve ücretlendirme; sektörün önemli sorunlarından biridir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Sinop, sosyo-ekonomik durum, trol balıkçılığı.

SOCIO-ECONOMIC STATUS OF TRAWLERS; EXAMPLE OF SİNOP PROVINCE

Abstract: In the study, the socio-economic status of trawlers in Sinop Province and its districts were investigated. The data were collected through questionnaire by interviewing 63% of the boat owners and their crew of the 8 boats engaged with active trawling from 21 trawlers licensed boat according to the records of the Ministry of Agriculture and Forestry, Sinop Provincial Directorate and the Port Authority of Sinop. According to the information obtained in the research; fishermen, who are average 43 ± 6.49 years old, had received primary and secondary education. While some of the crew members were working seasonally by a share method, some of them did not have any social security. It was understood that the boat owners were satisfied with their professions and earnings. Not preferring of fishery by young, social security and pricing are important problems of the sector.

Keywords: Black Sea, Sinop, socio-economic situation, trawl fishing.

¹**Adres:** Sinop Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Temel Bilimleri, 57000, Sinop/Türkiye.

²**Adres:** Tarım ve Orman Bakanlığı, DKSA 10. Bölge Müdürlüğü, 57000 Sinop/Türkiye.

***Sorumlu Yazar:** syucel@sinop.edu.tr

Atıf: Yücel, Ş., Kurumahmut, M. (2020). Trol Balıkçılarının Sosyo-Ekonomik Durumu; Sinop İli Örneği. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (2): 60-63.

1. GİRİŞ

Artan dünya nüfusu ve yaşlanan dünya ile birlikte yıpranan besin kaynaklarından ihtiyacı karşılamak için aşırı üretim elde etmek yoluna gidilmektedir. Teknolojideki gelişmelerle birlikte köyden şehre göç, hızlı kentleşme, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişimler, sağlıklı beslenme bilincinin artması insanlığı sağlıklı besin kaynaklarına yönlendirmektedir. Sağlıklı besin kaynaklarının başında su ürünleri gelmektedir. Başta balık olmak üzere su ürünlerinin tümü insan beslenmesinde, protein ihtiyacının karşılanmasında vazgeçilemeyecek

değere sahip ekonomik bir kaynak olup (Doğan, 2002), yüksek-kaliteli, kolay sindirilen hayvansal proteinler ve özellikle mikro-besin eksiklikleri ile mücadele açısından önemlidir (Öksüz vd., 2018).

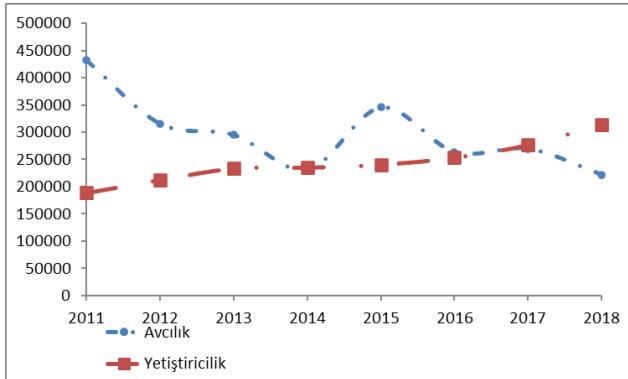
Su ürünleri, tarım sektörü içerisinde yer almaktadır. Tarım sektörü; bitkisel, hayvancılık ve su ürünleri üretimi olmak üzere üç ana çatı altında toplanmıştır. Balıkçılık tarımsal üretim içerisinde yer alan bir faaliyet olarak düşünüldüğünde; kırsal kültür faaliyeti içerisinde yer almaktadır. Kırsal kültürle uğraşan balıkçı, aynı zamanda kent kültürü içerisinde sosyal hayatını sürdürmektedir.

Kent kültürü içerisinde ekonomik yeterlilikleri ve sosyal yaşamları ile yaşadıkları toplumun şekillenmesine, güçleri oranında katkı sağlamaktadırlar. Bu süreçte, ekonomik yeterliliğin tek başına toplumsal gelişmeye katkı sağlamakta yeterli olabileceğini söyleyemeyiz. Ekonomik yeterlilik ile birlikte sosyal ve kültürel gelişmişlik; sektörel ve ulusal kalkınmışlığa da katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de su ürünleri üretimi, hem deniz hem de iç sularda avcılık ve yetiştiricilik üretimi olarak gerçekleşmektedir. 2011 yılında toplam üretimin %69,6’sı avcılık yoluyla elde edilirken 2018 yılında bu oran yaklaşık %43,4’a gerilemiştir (TUIK, 2019). Şekil 1’de görüldüğü gibi özellikle son yıllarda yetiştiricilik hızla artarken, avcılık hızla azalmaktadır. Türkiye deniz ürünleri üretiminde %31,5’lik oran ile Doğu Karadeniz Bölgesi, %30,6 oran ile Batı Karadeniz olmak üzere, Türkiye balıkçılığının üç de ikisi Karadeniz Bölgesinde karşılanmaktadır (TUIK, 2019).

Balık tüketim alışkanlıklarını belirlemek amacıyla yapılan araştırmalara bütünsel olarak bakıldığında, Türk toplumunun tüketim eğiliminin deniz balıklarından yana olduğunu görülmektedir (Bolat, 2016; Baki, 2017; Balci, 2019).

Deniz balıklarına olan talebi karşılamak için av gücünü artırma yoluna gidilmiştir. Gelişen teknoloji ile birlikte artan av gücü, aşırı avcılık stokların yıpranarak üretimin düşmesine sebep olmaktadır.



Şekil 1. Avcılık ve Yetiştiricilik Oranları

Balıkçı, birim çabadaki av verimini artırmanın yolunu, güçlü av araçlarında aramış ve hedeflenen av türüne göre; deniz tabanını veya orta suyu tarayarak gerçekleştirilen ve torba şeklinde ağlar yardımıyla yapılan su ürünleri avcılığı yani trol avcılığı tercih edilmiştir.

Türkiye’de denizlerde avcılık, gırgır, trol, uzatma ağları gibi av araçları ile yapılmaktadır. Kullanılan av araçları, av türüne ve av bölgesine göre değişmektedir. Araştırmaya konu olan balık avcılığında kullanılan trol, kullanım ve yapım şekillerine göre birçok isimle isimlendirilmektedir. Ortasu trolü ile; pelajik balıkların avcılığında kullanılan, dibe temas etmeksizin suyun ortasından veya yüzüne yakın kısımdan çekilen trol ağları ve bunlarla yapılan su ürünleri istihsalini, Dip trolü: su ürünleri avcılığında, kapı kullanılarak deniz zeminine temas etmek sureti ile çekilen trol ağları ve bunlarla yapılan su ürünleri istihsalini yapmaktadır (Anonim, 2016).

Dip trolü, balık yakalama aletlerinin sınıflandırılmasında Angarna, İğırıp, Manyat gibi sürütme ağları grubunda yer almaktadır. Alman kuzey denizi sahilleri boyunca yoğun beam trol balıkçılığı sonucu biomasta değişimler gözlemlendiği belirtilmiştir (Vorberg, 2000). Dip trolü, kurallara ve amacına uygun kullanılmayan av araçları arasında gösterilmektedir. Balıkçılıkla ilgilenen birçok kişi ve kuruluş, denizin dip yapısını bozduğu gerekçesiyle trol avcılığına karşı çıkmış hatta zaman zaman tamamen yasaklanması yönünde görüş bildirenlerde olmuştur.

Araştırmalar, Türkiye’de olduğu gibi trol avcılığı yapılan birçok ülkede, tepkilere neden olduğunu göstermektedir. Tepkilerin arkasındaki ortak neden deniz dip tabanına ve doğal olarak da sucul yaşama zarar verdiği olan inançtır. Trol tekneleri çoğunlukla ticari avcılık için kullanılıyor olması, tepkiler arkasında ticari kaygıların olduğu kanaatini da doğurmaktadır. İddiaların bir kısmı bilimsel olarak kanıtlanmış olmakla birlikte; insanın temel besin kaynakları arasında olan balık, trol avcılığı ile de elde edildiği gerçeğinden hareketle, birçok insan bu sektörden geçimini sağlamaktadır.

Türkiye’nin ihracat girdisinde önemli bir paya sahip olan su ürünleri üretimi hakkında az sayıda araştırmanın ana gövdesini; avcılık, işleme, yetiştiricilik, su ürünleri ekosistemi gibi konular oluşturmaktadır. Su ürünlerini yetiştiren, avlayan, işleyen olarak adlandırılan ve adına balıkçı dediğimiz kişilerin durumları hakkında yetersiz sayıda araştırma yapılmıştır. Balıkçıların sosyo-ekonomik kalkınmışlığı, sürdürülebilir balıkçılığa ve ülke kalkınmasındaki katkı payını da artıracaktır. Zira Sosyoekonomik statü farklılıklarının da toplumsal yaşamda önemli etkileri ve sonuçları vardır (Erkenekli ve ark. 2012).

Araştırmada, su ürünleri içerisinde önemli yere sahip olan trol avcılığı ve soframıza gelen balıktan daha kıymetli olan trol avcılığı ile ilgilenen balıkçıların sosyo-ekonomik durumları hakkındaki sınırlı sayıda araştırmaya, Sinop ilinde Trol avcılığı ile ilgili bir yenisini ekleyerek, su ürünleri politikalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

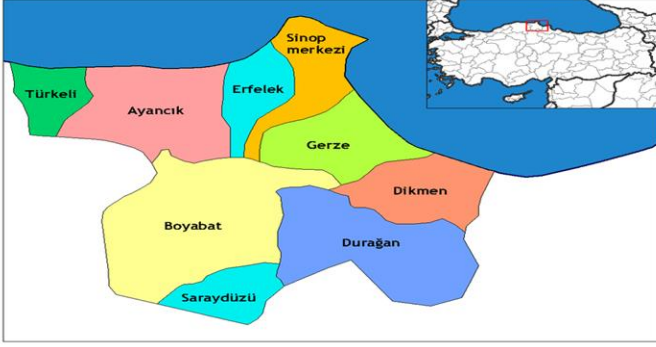
2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana unsurlarını Sinop İli ve İlçelerinde trol avcılığı faaliyeti gösteren balıkçıların yüz yüze görüşerek gözlem ve tekne sahipleri ile yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı Sinop İl Müdürlüğü ve Sinop Liman Başkanlığı kayıtlarında Sinop İline bağlı olarak çalışan ve 2018-2019 avcılık sezonunda aktif olarak trol avcılığı yaptığı belirlenen teknelerin, tekne sahibi ve çalışanlarının % 63’ü ile yüz yüze ve anket uygulanması yoluyla elde edilen veriler, araştırmanın birincil verileri elde edilmiştir.

Araştırma bölgesi; Antik çağda Paphlagonia olarak adı geçen bölgenin kuzey ucunda MÖ 7. yüzyılda Miletoslular tarafından bir ticaret kolonisi olarak kurulan Sinop’un bilinen en eski adı Sinope’dir. Kaynaklarda, kentnin bu ismini kurucuları olduğu rivayet edilen Sinope adlı bir amazondan veya mitolojide İrmak Tanrısı Asopos’un su perisi kızı

olarak anlatılan Sinope'den aldığı belirtilmektedir. (Anonim 2019a)



Şekil 2. Sinop Konum Haritası (Anonim. 2019b)

Batısında Kastamonu, güneyinde Çorum, güneydoğusunda Samsun, kuzeyinde ise Karadeniz bulunmaktadır. Merkez İlçe ile beraber 9 İlçesi bulunmaktadır (Şekil 2).

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Sinop İl Müdürlüğü kayıtları ve TÜİK kayıtları ikincil verileri oluşturmuştur.

Saha uygulamalarından anket yoluyla elde edilen veriler; bilgisayar ortamına aktarılmış. Yazım için Ofis 2010 programları ve betimleyici istatistikler Fisher Ki kare testi uygulanmıştır. Hesaplamalar için, MİNİTAB 17 paket programından yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Yürütülen araştırmada Sinop İlinde trol balıkçılığı yapan tekne sahiplerinin ortalama yaşlarının $43 \pm 6,49$, % 80'inin evli olduğu tespit edilmiştir. Kastamonu Bölgesinde trol balıkçılığı yapan gemi sahipleri ile ilgili yapılan çalışmada ortalama yaşlarının %45,88 olduğu (Üze, 2018) anlaşılmıştır. Benzer çalışmalarda; Orta Karadeniz Bölgesindeki balıkçıların yarısından fazlası (%51) 30-50 yaş arasında ve % 82'si evli (Yücel, 2006), Karasu'da 40-49 yaş aralığında %35,71'i % 92,86'sı evli (Uzmanoğlu, 2006), Gökçeada'da balıkçıların 28-63 yaş aralığında olduğu ve % 83,3'ünün evli olduğu (Doğan, 2011), Doğu Karadeniz'de yaş ortalamasının 40'ın üzerinde olduğu (Sağlam vd., 2016), Akdeniz'de %56'sının 31-50 yaş arasında ve % 82'sinin evli (Sağlam 2016) olduğu anlaşılmıştır.

Sinop ilinde trol balıkçısı tekne sahiplerinin % 20'sinin, tayfaların yaklaşık % 16'sının sosyal güvencesinin olmadığı tespit edilmiştir. Benzer araştırmalarda; Kastamonu'da tekne sahiplerinin %11,90'ının (Üze, 2018), Orta Karadeniz Bölgesinde balıkçıların % 58'inin sosyal güvencesini olmadığı (Yücel, 2006), Gökçeada da balıkçıların % 37,5'inin sosyal güvencesi olmadığı (Doğan, 2011), Doğu Karadeniz'de balıkçıların % 56'sının (Sağlam vd., 2016) sosyal güvencesinin olmadığı anlaşılmıştır. Diğer yandan trol balıkçıların sahip oldukları teknelerin çoğunluğu (%60) sigortalıdır.

Tekne sahiplerinin % 60'ının lise, % 40'ının ise ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Kastamonu'da % 57,15'i ilkököl % 42,85'i lise mezunudur (Üze, 2018). Karadeniz sahil şeridinde balıkçıların %24'ü ortaokul %27'si lise mezunu, %8'inin üniversite (Sağlam vd., 2016), Akdeniz

Bölgesinde ortaokul mezunu %26, lise mezunu %7, %1'inin üniversite mezunu olduğu tespit (Sağlam, 2016) edilmiştir.

Araştırma bölgesinde trol avcılığı yapan balıkçıların büyük çoğunluğu (%80) ek iş yapmakta ve bu işlerden yıllık ortalama 46.250,00 TL kazanç elde etmektedir. Ek iş yapan tekne sahiplerinin hepsinin düşük faizli tarımsal kredi kullandıkları ve ortalama her birinin 387.500,00 TL kredi borcu olduğu anlaşılmıştır. Ek iş yapmayan balıkçıların, aynı zamanda banka kredisi kullanmadığı ve banka borcu olmadığı tespit edilmiştir.

Trol Teknesi sahiplerinin her birinin binek ya da küçük ticari aracı ve önemli bir çoğunluğun (% 80) mülkiyeti kendisine ait evi bulunmakta olup $5,2 \pm 0,37$ kişiye bakmakla yükümlüdürler. Ankete katılanların balıkçıların % 40'ı yılda bir defa da olsa tatile gittiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmaya konu olan trol teknesi sahipleri, balıkçılığı severek yaptıklarını beyan etmelerine rağmen, % 80' i teknelerinin piyasa fiyatından satın alınması karşılığında balıkçılığı bırakabileceklerini söylemektedirler. Bunun gerekçeleri olarak fiziki güce bağlı bir uğraş olması, yıldan yıla avladıkları balık oranının düşmesi ile kazançlarının azalması, akaryakıt başta olmak üzere girdi maliyetlerinin artmasını ve teknede çalıştıracak tayfa bulmanın zorluklarını sebep olarak belirtmişlerdir.

Dip trol balıkçıların önemli bir çoğunluğun (%80) "balıkçılık yönetiminden" memnun olmadığını anlaşılmıştır. Memnuniyetsizliğin nedenleri sorulduğunda; orta su trolü teknelerinin kıyı şeritlerinde 10 kulaca kadar av yapmalarına izin verilirken, dip trolü teknelerine sahilden 3 mil açıda avlanma izni verilmesini, öncelikli memnuniyetsizlik olarak belirtmişlerdir. İkincil olarak; gırgır teknelerinin, sezon içerisinde trol teknelerinin avcılık yaptığı bölgelerde ağ sarmalarının ve av baskısı oluşturmalarının balığı kaçırdığını ve kendi avcılıklarını olumsuz etkilemesi olarak göstermişlerdir.

İncelenen trol teknelerinden bazıları 12 ay sigortalı sabit personel çalıştırırken, bazı teknelerin dönemlik personel çalıştırdığı ve tekne sahibi dışında çalışanlara sigorta ödemedikleri, her çalışanın ortalama $5 \pm 0,95$ kişiye bakmakla yükümlü olması sosyal kaygı kaynağı oluşturmaktadır. Göz ardı edilemeyecek bir kısmın avlanan balıktan pay alma usulü yoluyla çalışıyor olduğu ve bu personelin düzenli olarak sigortası ödenmediği tespit edilmiştir.

Trol balıkçılarına; Çocuklarınıza ve gençlere balıkçılığı tavsiye eder misiniz? Aynı kazancı elde edebileceğiniz başka bir iş imkânı bulsanız balıkçılığı bırakır mıydınız? şeklinde sorulan sorulara verilen cevaplar doğrultusunda yapılan istatistiksel analiz sonucunda;

Balıkçıların çocuklarına balıkçılığı meslek olarak önermeleri ile aynı miktarda kazanç sağlayan başka bir meslek sunulması durumunda balıkçılığı bırakıp bırakılmayacağı arasında önemli düzeyde bağımlılık bulunmaktadır ($X^2 = 8.000$; $p < 0.05$; $p = 0.005$). Balıkçıların mesleklerini aynı kazancı sağlayacak bir başka mesleğe tercih etmedikleri anlaşılmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Araştırmanın, Karadeniz Bölgesinin önemli balıkçılık merkezlerinden Sinop ilinde; balıkçılık faaliyetleri içerisinde önemli bir yere sahip olan trol balıkçılığı yapan balıkçıların sosyo-ekonomik durumunu ortaya koyarak, bölge insanının yaşamında önemli yere sahip olan balıkçılık yönetimine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Trol balıkçılığı yapan balıkçıların eğitim seviyeleri diğer bölgelerde balıkçılık faaliyeti gösterenlere göre düşüktür. Üniversite mezunu kişilerin trol balıkçılığı yapmadığı ayrıca düşündürücüdür. Balıkçıların yaş ortalamasının $43 \pm 6,49$ olması gençlerin sektöre ilgi duymadığının göstergesidir.

Sektörün vazgeçilmezlerinden tayfaların yasal düzenlemelere rağmen azımsanmayacak bir kısmının sigortasız çalıştırılması, yine tayfaların bir bölümünün belirli bir sabit gelirle değil de yakalanan balıktan pay verilerek çalıştırılması sosyo-ekonomik açıdan düşündürücüdür.

Tekne sahiplerinin av kayıtlarını gayri resmi tuttıkları halde, bu kayıtları Tarım ve Orman Bakanlığı yetkililerine bildirme konusunda gerçekçi davranmadıkları gözlemlenmiştir. Bu durum TÜİK verilerinin gerçeği yansıtmadığı kaygısını doğurmaktadır. Tüm karaya çıkış noktaları balıkçılık sezonu boyunca daimi kontrol altında tutularak ve avlama esnasında denizde yapılacak denetimlerle av miktarları kayıt altına alınarak daha sağlıklı verilere ulaşılabileceği düşünülmelidir.

Balıkçının, balıkçılıktan kazandığını tekrar balıkçılığa yatıracak düşünce geliştirecek eğitim programları düzenlenerek sosyo-ekonomik yeterlilik düzeyi artırılmalıdır.

Araştırma bölgesindeki trol balıkçılarının sorunlarını, diğer balıkçılık uğraşlarından ayrı düşünmenin mümkün olmayacağı gibi yöresel karakteristik özellikler dışında, milli balıkçılığın içinde bulunduğu durumlarla benzerlik gösterdiği düşünüldüğünde, yöresel durum tespiti ve çözüm önerileri milli politikaların oluşturulmasına da katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Sonuç olarak; balıkçılık yönetimi, bölgesel kriterler göz önünde bulundurularak, üniversiteler, enstitüler, kooperatifler, yerel balıkçılık paydaşları ile ortak çalışmalar yürütülerek balıkçılık politikaları yerelden ulusala düzenlenmelidir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Şennan YÜCEL'in danışmanlığında, Muhammet KURUMAHMUT tarafından hazırlanmış olan "Sinop İli Trol Teknelerinin Birim Av Gücü ve Ekonomik Yapısının İncelenmesi" isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

ANONİM, 2016. 4/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğ (Tebliğ No: 2016/35). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Resmi Gazete, 15/08/2016 (Erişim tarihi 13.05.2020).

ANONİM, 2019a. Sinop Valiliği İlk Kültür ve Turizm Müdürlüğü resmi internet sitesi. <http://www.sinopkulturturizm.gov.tr/TR107043/tarihce.htm> l (Erişim tarihi 2019).

ANONİM, 2019b. <https://images.app.goo.gl/6MCLEzMn2E1rw1bbA>(Erişim tarihi 2019).

BAKİ, B., YÜCEL,Ş., DEMİR,F., KASA, M., 2017. 2012-2013 Yılı Arasında Sinop İli'nde Satışa Sunulan Kültür Balıklarının Aylık Fiyat Değişimlerinin İzlenmesi. Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 5(9): 1094-1098.

BALCI, M., BİRİCİ, N., ŞEKER, T., DEMİR, T., ARISOY, G., 2016. Malatya İl Merkezinde Yaşayan Kişilerin Su Ürünleri Tüketim Davranışlarının Değerlendirilmesi. Adıyaman University Journal of Science dergipark. ulakbim. gov. tr/adyufbd. 6 (2), s.132-155.

BOLAT, Y., TELLİ, Ö.,2019. Denizli İli Su Ürünleri Tüketim Alışkanlıklarının Belirlenmesi. Acta Aquatica Turcica. E-ISSN: 2651-5474 15(1), 80-90, DOI: <https://dx.doi.org/10.22392/egirdir.446836>

DOĞAN, K., 2002. Su Ürünleri Sektörünün, Tarım Sektörü İçindeki Yeri ve Önemi, TKB, İstanbul İl Müdürlüğü Yayın Organı 80, 8-12.

DOĞAN K., GÖNÜLAL, O., 2011. Gökçeada (Ege Denizi) Balıkçılığı ve Balıkçıların Sosyo-Ekonomik Yapısı Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi 3 Cilt/Volume:2 Sayı/Number:5 Sayfa/Page 57-69.

ERKENEKLİ, M., UZUN, Z., GÜMÜŞ, Ö.D., (2012). Sosyoekonomik Statü ve Sosyal Değerler İlişikisine Yönelik Bir İnceleme. Savunma Bilimleri Dergisi Cilt 11, Sayı 2, 125-147.

ÖKSÜZ, A., ALKAN, Ş.B., TAŞKIN, H., AYRANCI, M., 2018. Benefits of fish consumption for healthy and balanced nutrition during lifelong time. Food and Health, 4(1), 43-62, DOI: 10.3153/JFHS18006.

SAĞLAM, N.E., ÖZBEK,G., DÜZGÜNEŞ, E., 2016. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Deniz Balıkçılarının Sosyo-Ekonomik Yapısı. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 33 (3), 259-270

SAĞLAM, N.E., KADAKAL, E., 2016. Akdeniz Bölgesi Sahil Şeridi Deniz Balıkçılığının Sosyoekonomik Yapısı. Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi Dergisi, 12(2), 158-169.

TÜİK, 2019. Türkiye İstatistik Kurumu resmi internet sitesi <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi 2019).

UZMANOĞLU, S., SOYLU, M.,2006. Karasu (Sakarya) Bölgesi Deniz Balıkçılarının Sosyo-Ekonomik Yapısı. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi Cilt/Volume 23,Ek/Suppl. (1/3): 515-518.

VORBERG, R. 2000. Effects of shrimp fisheries on reefs of Sabellaria spinulosa (Polychaeta). –ICES Journal of Marine Science, 57: 1416-1420.

YÜCEL, Ş.,2006. Orta Karadeniz Bölgesi Balıkçılığı ve Balıkçıların Sosyo-Ekonomik Durumu. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi. (1/3); 529-532.

COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE YETİŞKİNLERİN TEPKİLERİ

Nurten Sargın^{1*}, Volkan Kutluca¹

Özet: İnsanoğlu varoluş tarihinden itibaren birçok istenmedik, ani, yaşamını derinden etkileyen sarsan olaylarla karşı karşıya gelmiştir. Bu olayların neler olduğuna bakılırsa deprem, sel gibi doğal olaylar; savaşlar, kazalar gibi insan eliyle gerçekleşen durumlar olduğu görülür. Bu olağanüstü olaylar arasında salgın hastalıklar da yer almaktadır. Dünyayı etkileyen salgın hastalıkların geçmişinin 1500 yıl öncesine dayandığı görülmektedir. Yaşanan olağan üstü durumlar kriz olarak adlandırılmakta ve krize bağlı bireyler travmatik yaşantılar geçirmektedir. Günümüzde de Coronavirüs Salgını (COVID-19) yaşanmaktadır. Her ne kadar Dünya’da daha önce de salgın hastalıklar yaşansa da günümüzdeki salgına insanoğlunun hazırlıksız yakalandığı görülmektedir. COVID-19 Salgınının tüm ülkeleri ve her yaş grubundan da insanı derinden etkilediği görülmektedir. Yapılan bu çalışma ile COVID-19’a bağlı yaşanan salgın sürecinde yetişkinlerin yaşadıkları zorluklar, güçlükler ve tepkilerin neler oldukları açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada yetişkinlerin COVID-19 salgını sonrası yaşanan krize karşı verdiği tepkilerin neler olduğu ve olabileceğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaçla ilgili çalışmalar incelenerek bir derleme yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda yetişkinlerin özellikle ruhsal açıdan olumsuz etkilendikleri ve salgına karşı farklı tepkilerde buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yetişkinlere, ebeveynlere ve araştırmacılara gerekli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Salgın, Yetişkin, Tepki

RESPONSES OF ADULTS DURING THE COVID-19 OUTBREAK

Abstract: Human beings have faced many undesired, sudden, shocking events that deeply affect their lives since their existence. Considering what these events are, natural events such as earthquakes and floods; wars and accidents made by human intervention are generally seen. Epidemics are also considered to as these kinds of extraordinary events. The history of epidemic diseases affecting the world goes back 1500 years. Extraordinary situations are called as crises and individuals face traumatic experience related to the crisis. Nowadays, the Coronavirus Outbreak (COVID-19) has been experienced. Although there have been epidemics in the world before, it is seen that human beings are caught unprepared for today's epidemic. It is seen that the COVID-19 Outbreak deeply affects all countries and people of all age groups. With this study, it has been tried to explain the difficulties, reactions experienced by adults during the epidemic due to COVID 19. In the study, it is aimed to reveal what the adults' reactions to the COVID-19 crisis are and can be. For this purpose, a review was made by examining the relevant studies. As a result of the literature review, it has been concluded that adults are especially adversely affected psychologically and have different reactions to the epidemic. Necessary recommendations are given to the adults, parents and researchers.

Keywords: Covid-19, Outbreak, Adult, Response

¹**Adres:** Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya, Türkiye

***Sorumlu Yazar:** volkankutluca@gmail.com

Atıf: Sargın, N., Kutluca, V. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde Yetişkinlerin Tepkileri. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (2): 64-70.

1. GİRİŞ

İnsanlık var olduğundan beri istenmedik, beklenmedik birçok olayla karşı kaşıya gelmektedir. Bunlar kimi zaman deprem, sel, fırtına, volkanik patlamalar, fırtınalar, hortumlar gibi doğal felaketler; kimi zaman da savaşlar, terör, kazalar gibi insan eliyle olmaktadır. Beklenmedik, ani olan bu olaylar kriz durumu olarak ele alınmaktadır. Krizin kavram olarak birçok bilim alanının konusu ve kavramı olduğu görülür. Örneğin devletler düzeyinde siyaset biliminin, ekonomik olarak ekonomi biliminin, sosyal, kişilerarası veya kişisel olarak ele alındığında da sosyal bilimlerin, psikoloji, psikiyatri veya psikolojik danışma bilim alanlarının konusu olabilmektedir. Konu sosyal bilimler açısından ele alındığında ve kriz kavramıyla ilgili yapılan tanımlara bakıldığında birbirinden farklı birçok tanım yapıldığı görülmektedir. En genel tanımıyla James ve Gilliland'a göre (2013) kriz, bireyin beklenmedik bir zamanda karşı karşıya kaldığı, tolere etmekte zorlandığı ve ruhsal dengesini bozabilecek olay ve durumlardır. Kaya ve Yıldırım'a göre (2017) kriz, yaşamın bazı dönemlerinde ortaya çıkan, mantıklı kararlar alınmadığında patolojik sonuçlar doğurabilen yaşam olaylarıdır.

Genel olarak kriz, bireylerin ya da kurumların hiç beklemediği zamanlarda meydana gelen, bireyin ya da kurumun varlığını tehdit eden, hızlı ve mantıklı kararlar alınmasını gerektiren tehlikeli durum olarak tanımlanmaktadır. (Dinçer, 2007). Tanımlara bakıldığında beklenmedik bir anda gelmesi, varlığı tehdit etmesi, hızlı ve mantıklı karar almak gibi durumlar içermesinin sonucu olarak krizin bireyleri olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Krizler bireyleri fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan oldukça olumsuz etkileyebilir. Bireylerin üzerinde baskı, stres, panik ve güvensizlik yaratarak olumsuz duygulara ve farklı tepkilere neden olabilmektedir (Aslan, Atabey ve Yörük, 2007; Haşit 1999) ve kriz durumunda bireylerin dengesinin bozulduğu belirtilmektedir (Örnek, 2007). Krizlerden tüm bireyler içinde bulunulan gelişim dönemine göre farklı şekilde etkilenmekte ve farklı tepkiler gösterebilmektedirler. Örneğin krizde çocuk, ergen, yetişkin veya yaşlı olmak farklı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Erden ve Gürdil, 2009; Havva, 2017). Kriz ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında (Çal, 2017; Çaykuş ve Çaykuş, 2020; Erden ve Gürdil, 2009; Eroğlu, 2020; Günlü, Sağlam, Gürat ve Uz, 2020; Özmen, Gerdan ve Ergünay, 2015) çocuklara ve ergenlere yönelik olduğu görülmektedir. Oysa yetişkinlik dönemine bakıldığında bu dönemdeki bireyler taşıdıkları sorumluluklar nedeniyle yaşanan krizleri daha yoğun hissedebilir ve ailesine karşı sorumlulukları da artabilir. Bu nedenle yapılan bu çalışmada kriz durumlarında yetişkinler ve yetişkinlerin tepkileri ele alınmaya çalışılmıştır. Genel olarak yetişkin özelliklerine, COVID-19 sürecine ve bu süreçte yetişkinlerin yaşayabilecekleri sorunlara ve tepkilere, yetişkinlere yönelik yapılacak yardımların neler olduğuna ve önerilere değinilmeye çalışılmıştır. Derleme çalışması olan bu çalışmada ulusal ve uluslararası literatür taranmıştır.

1.1. Yetişkinlerin Gelişim Özellikleri

Gelişim doğumdan ölüme kadar giden bir yaşam sürecini kapsamaktadır. Bu uzun yaşam döngüsü belirli yaşam dönemlerine ayrılmıştır. Bu dönemler genel anlamda; doğum öncesi, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve

yaşlılık dönemleri olarak adlandırılmaktadır (Doğan ve Cebioğlu, 2011). Yetişkinlik süreci son yıllarda araştırma konuları içerisinde önem kazanmış ve gelişim açısından çocukluk yıllarında olduğu kadar belirgin bir değişim olmasa da, yetişkinlik döneminde de bireylerin gelişiminin kendine özgü bir şekilde devam ettiği düşüncesi olduğu belirtilmektedir (Cüceloğlu, 2017). Yetişkin teriminin kökeni incelendiğinde Latince 'adultus' kelimesinden geldiği görülmektedir. İngilizce karşılığı ise 'adult' sözcüğüdür. Bu sözcüklerin anlamlarına bakıldığında hem büyümek hem de olgunlaşmak şeklinde açıklanabilir (Eryılmaz, 2013). Ancak genel anlamda yetişkinlik kavramına bakıldığında; yetişkinliğin anlamı kültürden kültüre farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle, yetişkinlik için genel bir anlamdan söz etmek yerine, kültürel ve bağlamsal bir anlamdan söz etmek mümkün olmaktadır. Yetişkinliğin kısaca yetişkin gibi hissetmeyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte yetişkin bir bireyin fizyolojik ve psikolojik açıdan olgunlaşmış olduğu varsayılabilir (Atak, Erten Tatlı, Çokamay, Büyükpabuşçu ve Çok, 2016).

Yetişkinliğin kuramsal açıdan Erikson tarafından kapsamlı şekilde ve bir üretkenlik dönemi olarak ele alındığı görülmektedir. Yetişkinlik çağının nasıl bir dönem olduğuna bakıldığında, fiziksel olarak 30 yaşından sonra bireylerin fiziksel faaliyetlerinde bir yavaşlamanın, bilişsel olarak problem çözme becerisinde bir azalmanın olduğu görülmekte ancak yaşantılarının verdiği tecrübelerden kaynaklı olarak bireylerin bilişsel kapasitesinde büyük bir kayıp ve azalma olmadığı (Cüceloğlu, 2017), sosyal olarak aile kurduğu, çocuk sahibi olduğu, üretkenliğin en yüksek olduğu dönem olarak bilinmektedir (Özer, 2015).

Levinson'a göre (1986) bu dönem, bir yandan enerji ve hareketlilik içerirken, bir yandan bunalım ve stres çağı olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde toplumda bir yer edinme ve bir aile kurma, dönem sonunda ise yetişkin dünyasında daha tecrübeli bir konuma ulaşmak hedeflenmektedir. Bu dönem aşk, cinsellik, aile yaşamı, mesleki gelişim, yaratıcılık gibi yaşam amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından önemli gelişmeler yaşandığı kadar, bu yaşantıların getirdiği olumsuz yaşantılar ve stresler de yaşanabilir. Bu dönem gelecek nesiller için bir şeyler yapma isteği ve sorumluluğun yoğun olarak yaşandığı dönem olarak belirtilmektedir.

Genel olarak bakıldığında yetişkinlik dönemi her gelişim dönemi gibi içinde yuva kurmak, ebeveyn olmak, iş yaşamında üretkenlik ve verimlilik gibi bir takım fırsatları barındırdığı gibi, krizlerle baş etmek, yerine getirilmesi gereken görevleri yerine getirmede zorluklar, bir yanda çocuklarını yetiştirmek, diğer yanda yaşlı anne-babası ile ilgilenmek gibi sorumluluklar ve ortaya çıkan kronik hastalıklarla baş etmek gibi zorlukların yaşandığı bir dönemdir. Yetişkinlerin sahip oldukları zorluklara zaman zaman ortaya çıkan krizler ve bunlara bağlı travmatik yaşantılar da eklenmektedir. Günümüzde yetişkinlerin baş etmek zorunda kaldığı sorunlara COVID 19 salgın sürecinin de eklendiği söylenebilir. Aşağıda COVID- 19 sürecine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.2. COVID-19 ve Süreci

Çin’de başlayıp dünya çapında birçok ülkeye yayılan ve bulaşıcı bir hastalık olan Coronavirüs (COVID-19) Salgını (Duman, 2020) 21. Yüzyılda doğal afetlerden sonra tüm dünya ülkelerini tehdit eden salgın hastalıklar içerisinde yerini almıştır. Son bir yılda bu salgın dünya gündemini önemli şekilde etkilemektedir. COVID-19 insanlara ve hayvanlara bulaşabilen, solunum yollarını etkileyen (Weiss ve Leibowitz, 2011) yüksek ateş, eklem ve kas ağrıları ile birlikte ishal ve baş ağrısı belirtileri gösteren ve insanların ölümlerine neden olabilen bir RNA virüsü olarak belirtilmektedir (Chaolin, Yeming ve Xingwang, 2020). İlk olarak Çin’in Vuhan Eyaleti’nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan bir virüs olarak literatürde yerini almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2020). Günümüzdeki mevcut durumda salgının sürecinin belirsiz olduğu söylenebilir. Dünya’da aşı çalışmaları devam etmektedir. Aşı çalışmaları yapan Türk bilim insanı Şahin (2020) her şeyin yolunda gitmesi durumunda gelecek kıs normal hayata dönülebileceğini belirtmektedir.

1.3. Salgında Yetişkin Olmak

Yaşanan bu salgın sürecinin insan yaşamına bazı değişiklikler getireceği düşünülmektedir. Bunların başında uzaktan çalışma sistemlerine geçiş bağlamında ekonomik ve toplumsal sistemin yeniden şekilleneceği öngörülmektedir (Bozkurt, Zeybek ve Aşkın, 2020). Bu küresel salgının toplum ve bireyler üzerinde önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir (Sarı ve Sarı, 2020). COVID-19 Krizi ile birlikte ekonomik, sosyolojik, psikolojik, eğitimsel ve benzeri birçok krizin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin; Salgının yayılma hızını azaltmak amacıyla devletler çeşitli kısıtlama kararı alabilmektedir. Bu kısıtlamaların bireyleri, sosyal, psikolojik, eğitim ve iş yaşamındaki kısıtlanmalar nedeniyle ekonomik krize neden olduğu düşünülmektedir. Salgın sürecinin ilk ve en kısa sürede etkisinin görünürlük açısından ekonomik, daha sonra da hem ekonomik hem de diğer faktörlere bağlı olarak sosyal ve psikolojik olacağı düşünülmektedir (Kanberoğlu ve Kara, 2013). Bu problemlerin yaş gruplarına göre farklılaşacağı gibi genel olarak stres, kaygı, motivasyon düşüklüğü (Kasidecioglu, 2018) başta olmak üzere bireylerde geceleri korkuya kapılma, uykusuzluk, karamsarlık ve sosyal ortamlardan izole olma ve bazı kişilerde moralsizlik, geçici hafıza kaybı, sinirlilik gibi problemlerin de görülebileceği söylenebilir (Mustafayeva ve Dosaliyeva, 2015). Bireyler yaşadıkları psikolojik problemleri de ailesine ve özel yaşamına yansıtabilirler (Kanberoğlu ve Kara, 2013). Buradan hareketle bireyden aileye taşınan kriz durumunun aileden topluma yansımaları ile sosyolojik bir kriz ortaya çıkabilir, çünkü günlük yaşamdaki ani değişimler toplumsal bir travmaya dönüşebilir (Aykut ve Aykut, 2020). Bu toplumsal travmadan da en çok etkilenecek olanlar çocuklardır (Çaykuş ve Çaykuş, 2020). Ancak burada önemli olan çocuklar ile ilgilenecek ve onları hem fiziksel hem de ruhsal açıdan koruyabilecek olan yetişkinlerin de bu koşullarda ele alınması gerektiridir. Bunu şöyle bir örnekle açıklamak mümkündür: Uçağa binildiğinde uçak kalkmadan önce bazı yönergeler verilir. Yönergelerden birisinin şu olduğu görülür: “Uçakta oksijen azaldığında sarkan maskeyi önce kendinize, daha sonra çocuğunuza takınız”. Kriz ve

travmatik olaylarda da çocuklara yardım bu yönergeye benzetilebilir (Sargın, 2020) çünkü çocukların sağlıklı olması için öz bakımına dikkat eden ve ruhsal açıdan sağlıklı yetişkinlere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durumda yetişkinlerin de en az çocuklar kadar ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde salgın nedeniyle yetişkinlerin günlük yaşam şekillerinin oldukça değişmiş olduğu görülmektedir. Örneğin; bireylerin çevresi ile ilişkileri, iş yerine gitme biçimleri, katıldıkları sosyal faaliyetleri gibi pek çok rutini değişmiştir. Bu durum COVID-19 Salgınının ne kadar önemli bir kriz olduğunu göstermektedir. Yetişkinlerin de yeni duruma uyum gibi önemli bir sorunla karşılaştıkları görülmektedir. Bireylerin bu değişimlerden dolayı ve aynı zamanda sosyal açıdan kendilerini izole ettikleri için stres ve anksiyete durumları daha da artmaya başladığı söylenebilir. Öte yandan toplumsal yaşamda bireylerin korkuya ve paniğe kapılmasına neden olan bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Bu belirsizliklerin başta salgının nasıl yollarla bulaştığı, ne kadar sürede biteceği, tedavi tekniklerinin ya da etkili aşının bulunup bulunamayacağı ve bununla birlikte iş ve çalışma hayatının gelecekte nasıl şekilleneceği konusunda olduğu söylenebilir (Yıldız, 2020). COVID-19 Salgınının bireylerde gelecekte önemli ruhsal sorunlara neden olabileceği düşünülmekte ve bu nedenle bireylerin salgından kaynaklı psikolojik sorunlarına değinilmesi önem arz etmektedir.

Diğer taraftan salgın sürecinin çalışma biçimlerine etkisi incelendiğinde genellikle evden olmak üzere uzaktan çalışma sisteminin kullanılması önemli görülmektedir. Çalışanların tepkilerine bakıldığında ise bu konuda farklı pek çok yorum olduğu söylenebilir. Toplumsal açıdan kendisini izole etmiş ya da içedönük kişilik özellikleri gösteren bireylere göre uzaktan çalışma sistemi normal olarak algılanabilir. Ya da teknolojik aletleri kullanmaya yatkın bireyler açısından bu durum bir sorun oluşturmamaktadır. Ancak sosyalleşmeyi seven, dışadönük kişilik özellikleri gösteren bireyler için bu durum aslında sorun oluşturabilmektedir (Deloitte, 2020). Bu bağlamda kişilik özellikleri farklılaşıkça aslında bu duruma yaklaşımın da farklılaşabileceği düşüncesiyle konunun derinlemesine araştırılmasının alan yazına önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla dünyada yaşanan salgın hastalıkların toplum ve birey üzerinde pek çok etkisi olduğu söylenebilir. Dünyada yakın zamanda etkisini gösteren bu salgın hastalık, COVID-19, dünyada çeşitli krizlerin nedenini oluşturmakta; sosyal yaşam, eğitim ve ekonomi başta olmak üzere çeşitli durumlar üzerinde etkisi söz konusu olabilmektedir (Sarı ve Sarı, 2020). COVID-19 salgını diğer birçok ülke gibi Türkiye’yi de olumsuz olarak etkilemiştir (Çaykuş ve Çaykuş, 2020).

Türkiye’ye bakıldığında geçmişten bugüne gerek ekonomik gerekse toplumsal açıdan pek çok krizin yaşandığı görülmektedir. Örneğin; Körfez Krizi, İran-İrak Savaşı sonrasında sığınmacı ve mültecilere kapılarını açan Türkiye’nin gerek toplumsal gerekse ekonomik açıdan krizler yaşadığı söylenebilir (Özdemir, 2016). Son yıllardaki Suriye’deki iç savaş krizi ve Türkiye’deki milyonlarca sığınmacı da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte Türkiye’de genel olarak deprem, heyelan ve benzeri doğal afet krizleri görülebilmekteyken, geçmişte terör eylemleriyle birlikte ekonomik krizlerin de yaşandığı söylenebilir (Özmen, Gerdan ve Ergünay, 2015). Bu

bağlamda Türkiye de diğer ülkeler gibi COVID-19 Salgın krizinden etkilenen, belki de en çok etkilenen ülkelerden biridir (Şahin, 2020). Türkiye’de de krizden kaynaklı olumsuz etkileri en aza indirmek için çeşitli müdahalelerde bulunulması gerekmektedir. Bununla birlikte tüm toplumun ve bilhassa yetişkinlerin salgınla başlayan bu yeni duruma uyum sağlama sürecinde olduğu görülmektedir. Bu uyum sürecinde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Örneğin; son yıllarda sosyal medya kullanımı git gide yaygınlaşmakta ve sosyal medya toplumda bulunan neredeyse tüm bireylerin hayatını etkileyebilmektedir. Sosyal medyanın insan hayatında daha önemli bir yer edinmesi ile kriz zamanlarında önemli bir rol oynamaya başladığı düşünülmektedir. Sosyal medyanın krizi yönetmek, krize tepki vermek ve krizden doğan sonuçları etkilemek gibi görevleri üstlendiği söylenebilir (Diyadin ve Özdil, 2017; Duğan, 2018). Salgın ile ilgili paylaşımların yapıldığı sosyal medya çok kalabalık ve kapsamlı bir yer olduğu için bireyler bazı asılsız haber ve bilgilere maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle salgın sürecinde sosyal medya uygulamaları dikkatli şekilde kullanılmalıdır (Yıldız, 2020) çünkü asılsız iddia ve haberlerin, bireylerin sebepsiz yere korkular yaşamasına ve umutsuzluğa kapılmasına neden olacağı düşünülmektedir.

1.4. Yetişkinlerin Krize Tepkileri

COVID-19 Salgınının çocuk ve ergenleri etkilediği kadar yetişkinleri de etkilediği düşünülmektedir. Bu nedenle çalışma hayatında olan ve çalışmayan yetişkinlerin salgın krizine karşı tepkilerinin incelenmesinde fayda görülmektedir.

Inter-Agency Standing Committee (IASC)’a göre (2020) bu tepkiler genel olarak;

- Salgına yakalanma ve ölüm korkusu,
- Hastanelere ve sağlık kurumlarına başvurmaya çekinme,
- İşini kaybetme korkusu,
- Karantina altında kalma korkusu,
- Salgın nedeniyle yakınlarını kaybetme endişesi,
- Karantinadan dolayı yakınlarından ayrı kalma korkusu,
- Sosyal izolasyon nedeniyle çaresiz ve yapayalnız hissetme başlıkları altında toplanmıştır.

Salgın sırasında gösterilen ruhsal tepkilerin aşırı korku yaşamadan kayıtsız kalmaya kadar gittiği görülmektedir. Bu nedenle salgına karşı verilen tepkilerin çeşitli olduğunu söylemek mümkündür (Tükel, 2020). Çalışan yetişkinlerin de krize verdiği tepkilere bakıldığında bu tepkilerin genel olarak ruhsal ve davranışsal açıdan birbirinden farklılaştığı görülmektedir (Havva, 2017; Smallman ve Weir, 1999).

COVID-19 Salgınının, dünyayı sosyo-ekonomik ve psikolojik açıdan derinden etkileyen diğer salgınlar gibi ölümlere neden olduğu ve bu durumdan başta sağlık alanında çalışan yetişkinlerin etkilendiği görülmektedir. Sağlık çalışanlarının salgın krizinde fiziksel ve ruhsal açıdan çeşitli durumlara maruz kaldığı görülmektedir (İzci, 2020). Virüse yakalanmamak için maske, tulum, gözlük ve benzeri maddeleri kullanan sağlık çalışanları vücudunda oluşabilecek fiziksel tahribatlar ile birlikte virüse her an enfekte olma kaygısı ve korkusu ile yaşamaktadırlar (Saatçi,

2020). Bu nedenle stres, kaygı ve endişe hisseden sağlık çalışanları salgın sürecinde vatandaşlara yeterli ve kaliteli hizmet sunamayabilirler. Çünkü çalışma saatlerinin fazla olması ve sürekli aynı korku ve endişe altında çalışmalarından dolayı sağlık çalışanlarının ruhsal yapıları bozulabilmektedir (Pala ve Metintaş, 2020). Özellikle risk altında kalarak toplum yararı için sağlık alanında çalışan yetişkinlerin (Şahan, Özgür, Arkan, Alagüney ve Demiral, 2019) psikolojik durumlarına bakıldığında ruhsal açıdan problemler yaşadıkları görülmektedir. Bu problemler genel olarak stres, kaygı, motivasyon düşüklüğü (Kasidedioğlu, 2018) başta olmak üzere geceleri korkuya kapılma, uykusuzluk, karamsarlık ve sosyal ortamlardan izole olma iken; bazı kişilerde moralsizlik, geçici hafıza kaybı, sinirlilik gibi problemler de görülebilmektedir (Mustafayeva ve Dosaliyeva, 2015). Bu nedenle süreç içerisinde sağlık alanında çalışan yetişkinlerin güvenli ve sağlıklı çalışma ortamının oluşturulması, ruh sağlığı bozulan bireylerin psikolojik destek ihtiyaçlarının karşılanması önemli görülmektedir (Polat ve Coşkun, 2020).

Öte yandan salgın döneminde genel olarak çalışan yetişkinler kadar çalışmayan yetişkinlerin de psikolojik sağlamlık açısından olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir (Tönbül, 2020). Bu dönemde çalışanlar kadar evde çocuklarıyla ilgilenen ebeveynlerin de fiziksel ve psikolojik açıdan salgından olumsuz yönde etkilendiği düşünülmektedir. Örneğin; ebeveynlerde uykusuzluk, kas ve eklem problemleri ve bununla birlikte sürekli bir korku ve kaygı hali gözlenebilmektedir. Özellikle evde sürekli bir korku ve panik halinin çocuklar üzerinde olumsuz etkisi olabileceği düşünüldüğünde yetişkinlerin krize karşı vereceği tepkilerin önemli olduğu söylenebilir (Demirbaş ve Koçak, 2020). Çünkü günün neredeyse tamamını evde izole halde geçiren yetişkinlerin olumsuz duygularını çocuklara yansıtması kaçınılmaz görülmektedir (Mazza, Ricci, Biondi, Colasanti, Ferracuti, Napoli ve Roma, 2020).

Özellikle depresyon ve kaygı durumu yüksek olan ve ayrıca salgına karşı yeterli düzeyde önlem almayan yetişkinlerin diğerlerine göre psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir. Bu durumun nedeninin ise gerekli önlemi almadıklarından dolayı bir güvensizlik içinde olmaları düşünülmektedir. Öte yandan depresyon ve kaygı durumu düşük olup, salgına karşı gerekli önlemi alan yetişkinlerin ise psikolojik sağlamlıklarının yüksek olduğu görülmektedir (Bozdağ, 2020). Ayrıca salgına karşı duyarlılıkları aşırı yüksek olan bireylerde de sürekli el yıkama gibi obsesif davranışlar görülebilmektedir. Bu durumun nedeni ise bireylerin kendini güvende hissetme ihtiyacı olduğu düşünülmektedir (Tükel, 2020). Sürekli bir ölüm tehdidi altında yaşamamanın ne kadar zor olduğu düşünüldüğünde, bazı yetişkinlerin ise bu küresel salgın karşısında çaresiz kalıp travma yaşamaları söz konusu olabilir. Coronavirüs yalnızca bedensel sorunlar oluşturmamakla birlikte duygu ve düşünceleri de olumsuz etkileyip sosyal ve psikolojik bir travmaya neden olabilir (Sargın, 2019). Bu krize bağlı travmaların olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Çünkü bireyleri derinden etkileyebilen bu travmalar ruhsal açıdan kalıcı hasarlara neden olabilir (Sargın, 2020).

2. SONUÇ

Yetişkinlerin krize tepkilerinin araştırıldığı bu çalışmada yukarıdaki bilgiler ışığında COVID-19 Salgınının, diğer birçok küresel salgın gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik sonuçlarının olduğu ortaya konmuştur. Diğer dünya ülkeleri gibi Türkiye'nin de bu küresel salgından etkilendiği ortadadır. Çalışmada yetişkinlerin özellikle ruhsal açıdan olumsuz etkilendikleri ve salgına karşı birbirinden farklı tepkiler verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü yetişkinlerin gelişim özelliklerine bakıldığında gelişimin kişiden kişiye farklılaşmakta olduğu önemli bir noktadır. Ancak yetişkinlerin bu kriz durumuna verdiği tepkiler genel olarak salgın nedeniyle yakınlarından uzak kalma, yakınlarının sağlığından endişelenme, karantinada kalma korkusu ve buna benzer ölüm ya da yakınlarından ayrılma korkusu olduğu söylenebilir. Bu durumun neden olduğu psikolojik sorunların ise başta depresyon, stres bozuklukları, anksiyete bozuklukları ile birlikte travma sonrası stres bozuklukları olduğu söylenebilir. Bireyler salgın sürecinde yakınlarının ölümüne maruz kalabilmektedirler. Ayrıca salgının yayılma hızına karşı alınan önlemler doğrultusunda bazı kısıtlamalar nedeniyle yetişkinler ekonomik anlamda zorluklar çekebilmektedirler. Ekonomik sıkıntıların akabinde ortaya çıkan diğer sosyo-ekonomik sorunlar neticesinde yetişkinlerin yukarıda bahsedilen ruhsal sorunları yaşayabildikleri söylenebilir. Yetişkinler bu süreçte çocuklarının ve aile büyüklerinin yaşadığı sorunlarla ilgilenmek ve onlara karşı artan sorumluluklarını yerine getirmek durumunda kalmaktadırlar. Bunun durumun da yetişkinlerin salgın sürecinde yaşadıkları sorunları arttırdığı söylenebilir. Bu bağlamda salgın nedeniyle çocuklarda oluşabilecek stres, kaygı, panik ve buna benzer ruhsal sağlığı tehdit eden durumlardan korunmaları için yetişkinlere büyük sorumluluklar düşmektedir (Bozkurt, Zeybek ve Aşkın, 2020). Salgın sırasında yetişkinlerde uyku bozuklukları (Tönbul, 2020) kas ve eklem ağrıları (Demirbaş ve Koçak, 2020) gibi fiziksel sorunların da ortaya çıkabildiği alan yazından elde edilen sonuçlardan biridir. Dolayısıyla COVID-19 Salgını sırasında çalışan ya da çalışmayan yetişkinlerin yukarıda bahsedildiği üzere gerek psikolojik gerekse fiziksel açıdan sorunlar yaşadığı ve buna yönelik birbirinden farklı tepkiler gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada COVID 19 sürecinde yetişkinlere ilişkin şu önerilere yer verilmiştir:

Aile bireylerinde stresin artmasına neden olabileceği için (Sargin, 2019) sürekli salgın ve salgının sonucu olarak ölüm ve benzeri haberler izlememeleri, Salgın durumunda günlük rutinlerinden uzaklaşmak zorunda kalan yetişkinlere evde ya da kapalı alanda gerçekleştirilebilecek hobiler edinmeleri, Özellikle yetişkinlere salgın konusunda konuşurken çocukların yanında daha dikkatli davranmaları, Salgın günlerinin bir gün son bulacağı düşünülmesi ve kamu spotlarında yer alması, Belediyeler, Sivil Toplum Kuruluşları, Vakıflar ve Dernekler tarafından farkındalığın artması adına COVID-19 sırasında çeşitli eğitim ve kültür içerikli etkinlikler ve projeler yapması önerilmektedir. Son olarak salgın sırasında bireylerde oluşan depresyon, anksiyete, stres ve travma durumları için ruh sağlığı

uzmanlarına önemli görevler düşmektedir. Salgın kapsamında alınan fiziksel mesafe önlemlerine uyularak online (çevrimiçi) psikolojik danışma ve psikoterapi çalışmalarının mesleki ve etik gereklilikleri uzmanlar tarafından karşılanmalıdır. COVID-19 Salgını sırasında araştırmalar yapan araştırmacılara ise salgın döneminde uzaktan çalışma, uzaktan eğitim gibi literatüre yeni kazandırılan sistemler üzerinde araştırmalar yapmaları önerilir.

KAYNAKLAR

AKTU, Y. (2015). *Levinson'un Kuramı Açısından İlk Yetişkinlik Dönemindeki Bireylerin Yaşam Yapılarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

ASLAN, Ş. ATABEY, A., VE YÖRÜK, E. (2007). Örgütsel kriz yönetim tarzlarının ve kriz dönemlerindeki yönetici davranışlarının araştırılması: Konya örneği. *Journal of Azerbaijan Studies*, 252-275.

ATAK, H. (2005). *Beliren Yetişkinlik: Yeni Bir Yaşam Döneminin Türkiye'de İncelenmesi*(Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ATAK, H., TATLI, C. E., ÇOKAMAY, G., BÜYÜKPABUŞCU, H. VE ÇOK, F. (2016). Yetişkinliğe geçiş: Türkiye'de demografik ölçütler bağlamında kuramsal bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(3), 204-227.

AYKUT, S., & AYKUT, S. S. (2020). Kovid-19 Pandemisi ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Temelinde Sosyal Hizmetin Önemi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(1), 56-66.

BOZDAĞ, F. (2020). Pandemi Sürecinde Psikolojik Sağlık. *Electronic Turkish Studies*, 15(6).

BOZKURT, Y., ZEYBEK, Z., & AŞKIN, R. (2020). COVID-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.

BÜHLER, C. (1969). Humanistic psychology as an educational program. *American Psychologist*, 24(8), 736-742.

CHAOLİN H, YEMİNG W,& XINGWANG L. (2020). Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *Lancet* 395:497-506.

CÜCELOĞLU, D. (2017). *İnsan ve Davranışı* (34.basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÇAL, R. (2017). Savaş veya Doğal Afet Sonrasında Çocuk veya Ergenlere Uygulanan Okul Bazlı Müdahalelerin Ruh Sağlığı Semptomlarına Etkililiği Üzerine Bir Sistematik Derleme. *Talim*, 3(1), 71-102.

ÇAYKUŞ, E.T. & ÇAYKUŞ, T. M. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde çocukların psikolojik dayanıklılığını güçlendirme yolları: Ailelere, öğretmenlere ve ruh sağlığı uzmanlarına öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 95-113.

DELOITTE (2020), *COVID-19: Çalışanlara ve çalışma hayatına olası etkileri*. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/human->

[capital/articles/covid-19-calisanlara-ve-calisma-hayatina-olasi-etkileri.html.adresinden](#) erişildi.

DEMİRBAŞ, N. K., & KOÇAK, S. S. (2020). 2-6 Yaş arasında çocuğu olan ebeveynlerin bakış açısıyla covid-19 salgın sürecinin değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 328-349.

DİNÇER, Ö. (2007). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası* (8. Baskı), İstanbul: Alfa Yayınları.

DİYADİN, A. VE ÖZDİL, T. (2017). Krizlerle Baş Etmede Sosyal Medyanın Yeri ve Önemi. *Ege Akademik Bakış*, 17(3), 407-418.

DOĞAN, A. VE CEBİOĞLU, S. (2011). Beliren yetişkinlik: Ergenlikten yetişkinliğe uzanan bir dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 11-21.

DUĞAN, Ö. (2018). Sosyal medya kaynaklı krizlerin imaj restorasyon teorisi açısından örnek olaylar üzerinden incelenmesi. *Akdeniz İletişim*, (29). 293-313.

DUMAN, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde covid-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4(8), 426-437.

ERDEN, G., & GÜRDİL, G. (2009). Savaş yaşantılarının ardından çocuk ve ergenlerde gözlenen travma tepkileri ve psiko-sosyal yardım önerileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 1-13.

ERİKSON, E. H. (1956). The problem of ego identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 4(1), 56-121.

ERİKSON, E. H. (1977). *Life history and the historical moment: Diverse presentations*. Toronto: The Norton Company. Erişim adresi: <https://books.google.com>.

EROĞLU, M. (2020). Etnik Kimlik, Savaş ve Göç Olgularının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Etkileri. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, 4(1), 94-105.

ERYILMAZ A (2013) Bir yaşam dönemi olarak yetişkinlik: Tanımı, ölçütleri ve kuramları. İçinde H. Bacanlı ve Şİ Terzi (Edt.), *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* (ss.49-85), İstanbul, Açılım.

GOULD, R. (1975). Adult life stages: Growth toward self-tolerance. *Psychology Today*, 8(9), 74-78.

GÜNLÜ, A., SAĞLAM, A., GÜRAT, C., & UZ, A. (2020). Okul psikolojik danışmanlarının mülteci öğrencilere yönelik olarak sundukları hizmetlerin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (55), 168-205.

HAŞİT, G. (1999). *İşletmelerde kriz yönetimi ve Türkiye'nin büyük sanayi işletmeleri üzerinde yapılan araştırma çalışması* (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

HAVVA, T.(2017). Olağanüstü durumlar ve hemşirelik. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(4).

İZCİ, F. (2020). COVID-19 salgını ve sağlık çalışanları (COVID-19 pandemy and health workers).

James RK, Gilliland BE (2013) Crisis intervention strategies, (7th ed.).Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

KANBEROĞLU, Z. VE KARA, O. (2013). Küresel krizlerin sosyal yaşam üzerindeki etkisi: Van ili örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 35-48.

KASİDECİOĞLU, M. Y. (2018). Watsons krizinde aktarılan mesajların imaj restorasyon teorisi bağlamında incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KAYA, M, & YILDIRIM, T. (2017). Liselerde çalışan psikolojik danışmanların okullarda yaşanan kriz durumlarına ilişkin algıları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6(2), 835-857.

KURULUŞLARARASI DAİMİ KOMİTE (IASC) (2020). Acil Durumlarda Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Referans Grubu. COVID-19 Salgınının Ruh Sağlığı ve Psikososyal Etkenler Açısından Ele Alınması, Versiyon 1.5, 17 Mart.

LEVİNSON, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, 41(1), 3-13. Mazza, C., Ricci, E., Biondi, S., Colasanti, M., Ferracuti, S., Napoli, C. & Roma, P. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Italian people during the COVID-19 pandemic: Immediate psychological responses and associated factors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 17, 3165.

MUSTAFAYEVA, L. VE DOSALİYEVA, D. (2015). Sosyal hizmet işletmelerinde kriz yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 148-175.

ONUR, B. (2006). *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm* (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

ÖRNEK, A. Ş. (2007). Kriz yönetimi stratejileri ve Türkiye bilişim sektörü örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 114-129.

ÖZDEMİR, E. (2016). Türk dış politikası açısından bir kriz örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye'ye gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991). *Bölgesel Çalışmalar*. 1(1). 217.

ÖZER, A. (2015). Kişilik gelişimi. İçinde İ. Yıldırım (Edt.), *Eğitim Psikolojisi* (ss.145-172), Ankara, Anı Yayıncılık.

ÖZMEN, B., GERDAN, S. ve ERGÜNAY, O. (2015). Okullar için afet ve acil durum yönetimi planları. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 37-52.

PALA, S. Ç., & METİNTAŞ, S. COVID-19 Pandemisinde sağlık çalışanları. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 175-187.

POLAT, Ö. P., & COŞKUN, F. (2020). COVID-19 Salgınında sağlık çalışanlarının kişisel koruyucu ekipman kullanımları ile depresyon, anksiyete, stres düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi*, 4(2), 51-58.

SAATÇI, E. (2020). COVID-19 Pandemisi ve sağlık çalışanları: Yaşatmak mı yaşamak mı?. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 24(3), 153-166.

SARGIN, N. (2019). Şiddete maruz kalan kadınlarda travmanın etkileri, *Düşünce Dünyasında Türkiz-Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(Özel Sayı) 404-412.

SARGIN, N. (2020). *Travmatik günler: Corona günleri*. 6 Aralık 2020 tarihinde <http://www.mhpkaçep.org/index.php?sayfa=icerik&icerik=1041> adresinden erişildi.

SARGIN, N. (2020). *Zor zamanlarda/travmalarda çocuk olmak*. 10 Aralık 2020 tarihinde <http://www.mhpkaçep.org/index.php?sayfa=icerik&icerik=1047> adresinden erişildi.

SARI, B. ve SARI, E. (2020). Kriz zamanlarında eğitim yönetimi: covid-19 ÖRNEĞİ. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 49-63.

SMALLMAN, C. ve WEİR, D. (1999), "Communication and cultural distortion during crises", Disaster prevention and management: *An International Journal*, 8 (1), 33-41. doi: 10.1108 / 09653569910258219.

ŞAHAN, C., ÖZGÜR, E. A., ARKAN, G., ALAGÜNEY, M. E., & DEMİRAL, Y. (2019). COVID-19 Pandemisi'nde meslek hastalığı tanı kılavuzu. *İş ve Meslek Hastalıkları Uzmanları Derneği ve Halk Sağlığı Uzmanları Derneği*.

ŞAHİN, C. (2020). Koronavirüsü salgını ve teknoloji bağımlılığı. *Türk Yurdu Dergisi*, 109:393 (66-70).

ŞAHİN, U. (2020). Koronavirüs ne zaman bitecek?. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-koronavirus-ne-zaman-bitecek-turk-bilim-insani-tarih-verdi-41663588/2> adresinden erişildi.

TÖNBÜL, Ö. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 2(2), 159-174.

TÜKEL, R. (2020). COVID-19 Pandemi sürecinde ruh sağlığı. Türk Tabipleri Birliği COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SAĞLIK BAKANLIĞI (2020). *Covid-19 nedir?*. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden erişildi.

WEİSS SR, & LEİBOWİTZ JL. (2011). Coronavirus pathogenesis. *AdvVirus Res* 81:85-164.

YILDIZ, M.A. (2020). Bir kriz durumu: Pandemi (covid-19) günlerinde ruh sağlığımızı korumak, stres ve kaygıyla baş etme. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*. 10 (2) 7-25.

GÖÇ VE MÜLTECİ HAREKETLERİNİN TÜRKİYE’NİN GÖÇ POLİTİKALARINA ETKİLERİ

Bülent Erdil^{1*} 

Özet: Göç, insanların bir yerden başka yerlere yerleşmelerinin, yeni yurtlar edinmek için anayurtlarından ayrılmaları olarak da tanımlanabilir. Göç, insanlık tarihi boyunca neden olduğu ekonomik, sosyal ve siyasal etkilerle her zaman gündemde kalmaktadır. Göçlerin sebepleri dönemden döneme ve bölgeden bölgeye sürekli değişmiştir. Bunun temelinde açlık, kuraklık, hastalık, seller, depremler gibi doğal afetlerin yanı sıra, savaşlar ve siyasi çekişmeler de etkili olmuştur. Her ne sebeple olursa olsun göç olgusu, insanların kendi istekleriyle ve severek gerçekleştirdikleri bir eylem değildir. Her göç olayı bir problemi geride bırakma çabasından kaynaklanmaktadır. Vatanını terk ederek başka insanların vatanlarına istemeyerek de olsa giden insanlar her zaman hoş karşılanmazlar. Bu nedenle de uluslararası düzenlemelerle koruma altına alınmaları sağlanmıştır. Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre göç eden insanların mülteci veya sığınmacı statüsünde olmalarının nedenleri siyasi ya da doğal nedenlerle ülkelerinden ayrılmalarıdır. Bu çalışmada Türkiye’nin yaşadığı göç deneyimlerinin, göç yönetimi ve mülteci politikalarına olan etkisi üzerinde durulmaya çalışılmış; geliştirilen politikalar incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Mülteci, Sığınmacı, Politika, Göç.

TURKEY'S IMMIGRATION POLICY OF THE EFFECTS OF MIGRATION AND ASYLUM SEEKER MOVEMENTS

Abstract: Migration can also be defined as people moving from one place to another and leaving their homeland to find new dormitories. Migration has always remained on the agenda with its economic, social and political effects throughout human history. The reasons for migrations have constantly changed from time to time and from region to region. In addition to natural disasters such as famine, drought, disease, floods and earthquakes, wars and political conflicts have also been instrumental in this. For whatever reason, the phenomenon of immigration is not an action people take voluntarily and fondly. Every migration event stems from an effort to leave a problem behind. People who leave their homeland and go to other people's homelands unwillingly are not always welcome. For this reason, they are protected by international regulations. According to the 1951 Geneva Convention on the Legal Status of Refugees, the reasons why immigrants are in refugee or asylum-seeker status is that they leave their country for political or natural reasons. In this study the lived experience of migration, Turkey has tried to focus on the impact of migration management and refugee policy; developed policies have been tried to be examined.

Keywords: Turkey, Refugees, Asylum Seeker, Politics, Migration.

¹**Adres:** Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Ankara, Türkiye

***Sorumlu Yazar:** bulenterdil85@hotmail.com

Atıf: Erdil, B. (2020). Göç ve Mülteci Hareketlerinin Türkiye’nin Göç Politikalarına Etkileri. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (2): 71-86.

1. GİRİŞ

Koşullar yüzünden yaşadığı ülkeyi terkedip, ülkesinin vatandaşlığından çıkarak hak ve özgürlüklerini yitiren insanlar, yabancı bir ülkeye korunmak amacıyla sığındıklarında, bu yabancı ülkenin mültecilere karşı uyguladığı politikalara tabi olmaktadır. Bu bağlamda yitirdikleri hak ve özgürlüklere, bir başka ülkede kavuşabilmek amacıyla kendisine sığınan insanlara, devletlerin yaklaşım şekli ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Göç, insanlık tarihinin başlangıcından bugüne var olmuş bir olgudur. Tarih boyunca insanlar gönüllü ya da zorunlu sebeplerle yaşadıkları coğrafyayı terk etmektedir. Zorunlu olarak gerçekleşen göç iltica kavramını ortaya çıkarmıştır. Yaşadığı ülkedeki koşulların, kendileri için katlanılmaz hale geldiğini düşünen insanlar başka bir ülkeye göç etmektedir. Bu nedenle mültecilerin konumu, göç eden diğer insanlardan farklıdır. İltica edilme anlamına gelen mültecilik ise göç konusu içinde kendine özgü bir alanı oluşturmaktadır.

Mensubu olduğu ülkeden, şartların daha iyi olduğu bir ülkeye göç eden insanlar, maruz kaldıkları sorunlar nedeniyle yaşadıkları ülkelerini terk etmektedirler. Bu zorunlu durum, kendi istekleriyle göç edenlerden farklı bir durumdur. Bu sorunlar mültecilerin göç sebepleri arasında sayılabilir de, iltica kavramında göçün zorunluluk durumunu içeriyor olması gerekmektedir.

Bu farklı tanımlarla birlikte ülkeler, topraklarında bulunan yabancılara belirli prosedürler uygulayarak mülteci, şartlı mülteci, sığınmacı gibi uluslararası koruma statüleri vermektedirler. Bu farklılıklar, devletlerin mülteci olarak topraklarında bulunan insanlara olan yaklaşımını mülteci olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır.

Sığınmacılar ve mülteciler yeni bir topluma girdiklerinde, oraya uyum ve yaşam konusunda birçok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Bu zorluklar, sığınmacılar ve çocuk mülteci söz konusu olduğunda daha da artmaktadır. Bu çalışmayla Türkiye'nin mülteci ve göç politikaları incelenerek, yaşanan son gelişmelerin Türkiye'nin göç yönetimi üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilgili literatürden yararlanılarak, analitik bir çalışmaya yer verilmiştir.

1. TEMEL KAVRAMLAR

1.1. İLTİCA VE MÜLTECİ

Sığınma ve iltica kavramlarının birbirleri yerine kullanılması çok sık karşılaşılan bir durumdur. Hatta resmi çevirilerde dahi sığınma (seek asylum) yerine iltica (refuge) ya da tam tersi kullanımlar söz konusu olmaktadır. Sığınma, zulümden (ya da zulüm tehdidinden) kaçış olarak zorunlu göçle ilişkilendirilen, belli bir forma sahip olmayan yöntemlerle girilen ve ülkesel sınırların ötesini hedefleyen bir yer değiştirme hareketi olarak niteliği ve nedenleri ancak sonuç aşamasında belirginleşen bir eylemdir. İltica ise öncelikle bir yer değiştirme hareketinden ziyade, başvurusundan, sonuçlandırılmasına kadar her aşaması çoğunlukla yazılı olarak belirlenmiş, öznesinin haklarına kadar sınırları çizilmiş, belli bir forma ve yönetime sahip normatif bir süreç, başka bir ifadeyle hukuksal sınırları belli bir hak talep etme

davranışı olarak kabul edilmektedir. İltica talebinin hukuki olarak öznesi ise “mülteci”dir.

Bu çerçevede mülteciliği, aslında sığınma eylemi gibi bünyesinde yer değiştirmeyi, sınır geçişlerini ya da mücadeleyi barındıran aktif bir alan olarak değil, 1951 Sözleşmesindeki mülteci tanımı dahilinde iletilen iltica talebi ile zaten fiili olarak (de facto) edinilen statü başvurusunun sonuçlanmasının beklendiği pasif bir durum olarak nitelendirme daha yerinde olacaktır. Diğer taraftan genel olarak sınırları bu şekilde çizilen “mülteci” kavramın dar ya da geniş bir çerçevede ele alınmasına ilişkin farklı görüşler de söz konusudur. Mülteci kelimesini; sözleşmelerdeki tanımıyla sınırlı tutmak “dar”, evrensel insan hakları düşüncesi ve uluslararası insan hakları hukukuyla ilişkilendirerek ele almak ise “geniş” çerçevede yaklaşımlar olarak kabul edilmektedir.

Mülteci kavramı en basit ifadeyle ülkesindeki savaştan, baskılardan ve zorlamalardan kaçarak can güvenliğini sağlamak amacıyla ülke sınırlarını terk eden kişidir (Yıldız ve diğerleri, 2014: 43). Uluslararası Göç Örgütü tarafından yapılan mülteci tanımına göre; ırkı, dini, uyruklugu, belli bir sosyal gruba mensubiyeti ve düşünceleri yüzünden zulüm göreceklere korkarak, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve korumasından yararlanamayan ya da bu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen kişidir (IOM, 2009: 43).

Mülteci kavramının tanımlanmasında 1951 ve 1967 yılında imzalanan uluslararası sözleşmeler ve protokoller önemlidir. 1951 yılında imzalanan “Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi” uluslararası mülteci hukukunun temeli olarak kabul edilmektedir. Ancak 1951 yılında yapılan mülteci tanımının kapsamının dar olması sebebiyle Birleşmiş Milletler aracılığıyla 1967 yılında yeni bir protokol (Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Ek Protokol) hazırlanarak mülteci tanımı son haline ulaşmıştır.

Bir kişinin mülteci olarak adlandırılabilmesi için yasal bir prosedürden geçmesi gerekmektedir. Çünkü mülteci statüsü, aslında kişinin yaşadığı olaylar sonucunda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ancak ülkesinden ayrılan ve bir ülkeye sığınan kimsenin mülteci olarak addedilebilmesi ve çeşitli haklara sahip olabilmesi için hukuksal bir işlemten geçmesi ve resmi olarak mülteci statüsü verilmesi gerekmektedir (Çakran ve Eren, 2017: 4-5). Mültecilik tanımının yapıldığı 1951 sözleşmesi; ülkelerin mülteci kabullerindeki prosedürlere ilişkin açıklamaya yer vermemiş, bu kararın verilmesindeki kuralları ulusal karar vericilerin takdirine bırakmıştır. Bu açıdan içinde bulunan zor durumu sığındığı ülkeye kanıtlamak sorumluluğu sığınmacılara aitken, objektif kanıtlanma imkanı olmaması durumunda sübjektif değerlendirilmeler de yapılabilmektedir (Goodwin-Gill ve McAdam, 1989: 22). Bu durumda ülkeler mülteci statüsünün verilmesi için çeşitli prosedürler oluşturmaktadır. Ancak sığınılan ülke uluslararası sözleşmelere taraf değilse veya süreci UNHCR'nin yürütmesine ihtiyaç duyuyorsa bu durumda mülteci statüsünün verilmesi UNHCR eliyle yürütülmektedir (BMMYK, 2017: 8-9).

Mültecilere statü verilmesi konusunda tüm işlemleri yürütmek ülkelere bırakıldığı için UNHCR bir danışma kurulu görevi görmektedir. 1951 sözleşmesinde ise bu konuya ilişkin yalnızca menşee olarak bağlı olduğu ülkeden

kaçmış, ulusal sınırları aşmış ve sığınan kişinin ülkesine dönmemesine sebep olarak gösterebileceği bir korkunun var olması gerekmektedir (Goodwin-Gill ve McAdam, 1989: 25).

1.2.Sığınmacı ve Sığınma Hakkı

Sığınmacı ulusal ya da uluslararası belgeler kapsamında bir ülkeye mülteci statüsü verilmesi için başvurmuş olan ve bu başvurusunun sonucunu bekleyen kişilerdir (Demirhan ve Aslan, 2015: 26). Olumsuz bir sonuç çıkması durumunda bu kişiler ülkesine dönmek zorunda kalmaktadır. Nathwani'ye göre, sığınma teriminin dilbilimci bir bakışla bakıldığında muğlak bir anlamı vardır. Hem kişinin kendini güvende hissettiği bir yer hem de kişiye sağlanan koruma anlamına gelmektedir (Nathwani 2003: 115). Bu muğlaklığın giderilmesi adına Uluslararası Hukuk Enstitüsünün 1950 yılında yaptığı toplantıda kararlaştırdığı sığınma tanımı, "devletlerin kendi topraklarında veya başka bir yerde kendi organlarının kontrolü altında sığınma arayan kişiyi korumasıdır" şeklinde olmuştur (Institute of International Law 1950).

Literatürde sığınma ile ilgili yapılan bazı tanımlara bakacak olursak; Plaut'a (1995) göre, sığınma terimi, bir ülkenin sunduğu sığınma anlamına gelmektedir. Geçmişte, sunak, tapınak ya da bir kilise, bir şehir ya da bir gemi gibi belirli bir yer bu işlevi yerine getirmiştir. Bugün ise sığınma, genellikle bir mültecinin geçici veya kalıcı barınak bulabileceği bir ulusu belirtmektedir (Aktaran: Prakash 2000: 6). Gorman'a göre sığınma hakkı, zulüm yaşayan ya da vatandaşı olduğu ülke tarafından zulüm görmekten korkan bireylere devletler tarafından verilen bir haktır. (Gorman 2007: 21). Özcan'a göre sığınma, en azından başka bir ülkede çözüm buluncaya kadar ev sahibi ülkede barınma imkânı sağlanması şeklinde, geçici bir süre için temel koruma sağlanması anlamına gelmektedir (Özcan 2005: 23). Lentini sığınmayı, bir devletin kendi topraklarında ya da organlarının bir kısmının kontrolü altındaki başka bir yerde sığınma arayan bir kişiye verdiği koruma şeklinde tanımlamıştır (Lentini 1985: 185).

Uluslararası hukukta sığınma tanımı ile ilgili bir düzenleme yapılmamıştır (Özcan 2005: 23). Sığınma konusunda yetki devletlerdedir. Devletler, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, ülke sınırlarına girişi kontrol etmeye, yabancıları ikamet ettirme ve yabancıları sınır dışı etme hakkına sahiptir. Devlet, eğer insancıl nedenlerle yabancıların ülkesine girmesine ve ikamet etmesine izin veriyorsa, bu sığınma hakkının tanınması anlamına gelmektedir (Nathwani 2003: 115). Lentini de sığınma hakkı konusunda devletin takdir yetkisine vurgu yapmıştır. Ona göre, bir devletin kendi sınırları içerisindeki kişileri koruması gereği kendi toprak egemenliğinin bir sonucudur. Bu nedenle, uluslararası hukuk uyarınca sığınma hakkı verilmesi tamamen devletin takdir yetkisindedir (Lentini 1985: 185).

Uluslararası düzenlemelerde sığınma hakkına bakılacak olursa, ne 1951 Cenevre Sözleşmesinde ne de 1967 Protokolünde sığınma hakkıyla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 14. maddesinde ve 1967 BM Ülkesel Sığınma Bildirisinde ise baskı ve zulüm tehdidi karşısında herkesin başka ülkelere sığınma hakkının bulunduğu bahsedilse de, söz konusu

belgelerin doğrudan hukuksal bağlayıcılığı olmaması nedeniyle, devletlerin bu konudaki takdir yetkisini ortadan kaldıran ve sığınma hakkını kişiler lehine bir hakka dönüştüren bir hukuk kuralından söz edilememektedir (Pazarıcı 1998: 207).

Sığınmacı (asylum seeker) ise, mülteci statüsünü almaya yönelik yaptığı başvurusu henüz karara bağlanmamış kişilerdir. Ayrıca, başvurusunu henüz yapmamış veya başvurusunun kabulüne ilişkin cevap bekleyen kişiler de sığınmacı olarak tanımlanır. (Özcan 2005: 23). BMMYK'nın sığınmacı tanımı ise, "kendi ülkesinde işkence görme yolunda haklı nedene dayanan bir korkusu bulunan ya da silahlı çatışma ve şiddet olayları nedeniyle yaşamı tehlikede olan, bu yüzden de bir başka ülkeden mülteci statüsü isteyen kişi" şeklindedir (BMMYK 1997: 183).

1.3.Göç

Göç kavramının tanımlanmasında disiplinler arasında bir farklılığı olsa da genel olarak şu şekilde tanımlanabilir: Göç, mekân değiştirme durumu olarak da özetlenebileceği gibi, kavramsal olarak ise kültürel, ekonomik, siyasal ya da sosyal nedenlerden dolayı bulunduğu yeri değiştirip başka sınırlar içine yerleşmesine verilen genel bir olgudur (Koçak ve Terzi, 2012). Özellikle Küreselleşmenin dünyayı birbirine daha fazla bağlaması ve yakınlaştırması göç hareketlerini bütün dünyayı ilgilendiren bir konu haline getirmiştir. Ancak insanoğlu uzun süre birey ya da kitleler halinde yaşadıkları bölgenin sınırlarından başka bölgelere bir takım sosyo-ekonomik sonuçlara sebep olacak şekilde göç etmektedir (Adıgüzel, 2018:1). Birey ya da kitlelerin sınırı geçme biçiminin de gerçekleşebileceği gibi aynı sınırlar içinde de bu yer değiştirme gerçekleşebilir. Gerçekleşen bu göç olgusu ister gönüllü ister zorlama ister sınırlar aşılınsın ister aynı sınırlar içinde gerçekleşsin hem sosyolojik hem ekonomik hem de siyasal pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda göç: sadece yatay eksenli bir mekân değişikliği olarak görülmemeli aynı zamanda yatay eksenli olacakta çeşitli boyutları olan bir olgu olduğu söylenebilir (Kanat ve Aytay, 2018).

Yukarıda da değinildiği gibi disiplinler arası değişen göç tanımı, Birleşmiş Milletler tarafından ise bir hareketliliğin göç olarak değerlendirilmesi; hareketliliğin en az bir yıl gibi bir süresi kapsıyor olması, nispeten uzun ve önemli bir mesafesi içine alması ve de yaşanılan bölgenin sınırları dışına yapılmış olması gibi üç kritere bağlanmıştır (Adıgüzel, 2018:17). Buradan da anlaşılacağı gibi BM göçü üç kriter altında değerlendirmektedir. Meydana gelen bireysel ya da grup hareketliliğinin göç olarak adlandırılması için öncelikle hareketliliğin bir yıldan fazla bir süreyi kapsamış olması gerekmektedir. Bir yıldan fazla süren ve uzun bir mesafeyi kat eden bu hareketliliğin nihai olarak göç kategorisinde değerlendirilebilmesi için mutlaka başka sınırla içine yapılmış olması, BM'nin hareketliliği göç olarak tanımlaması için yeterlidir.

Göç olgusunun özellikle 18.yy'da meydana gelen sanayi devrimiyle birlikte hızlandığı bilinmektedir. Özellikle İngiltere'de başlayıp kısa süre sonra diğer ülkelere de yayılan sanayi devrimi ile bu bölgelere, kırsal alanlardan çok fazla göç gerçekleşmiştir. Bu hem olumlu hem de olumsuz pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu göç dalgası sonucunda kırsal alanlarda nüfus azalması

yaşanırken, şehirlerde de yoksulluk ve fabrika sorunları meydana gelmiştir (Kurt, 2006). Sanayileşmeye bağlı olarak 18. yy'da Avrupa'da meydana gelen bu göçler, Türkiye'de ise, kırsal alanlardan sanayinin yoğunlaştığı yerlere doğru 1950'lerden sonra artmaktadır. Kırsal bölgelerde meydana gelen ekonomik sıkıntılar göçe zorlarken, kırsal bölgelerde tarımsal faaliyetlerin düşmesine ve ülkelerdeki tarımsal gelirin azalmasına neden olmaktadır. Göç edenler ise kentlerde çarpık kentleşme, alt-yapı sorunları, yoksulluk veya kentin kenar mahallelerine yerleşme gibi temel sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Göç edenlerin karşılaştığı bu sosyo-ekonomik sorunlar ve yapılan göçlerin farklılığı bu kavramın farklı türlere ayrılarak tanımlanmasına neden olmuştur. Göçlerin bazıları var olan zulüm ya da şiddetten kurtulmak amacıyla, bazıları yaşamı tehdit eden doğal afetler nedeniyle, bazıları ise kısıtlı olan faktörlerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Bu kapsamda göç, gönüllü ya da zorunlu olmak üzere iç ve dış göç olarak ayrılırken birde geçici ve kalıcı olma durumuna göre kategorilendirilmektedir (Kurt, 2006). Yüzeysel olarak ise gönüllü ve zorunlu göç olarak sınıflandırılabilir. Gönüllü göç ekonomik olarak zor durumda kalınması durumunda dünyanın başka bir noktasına veya aynı sınırlar içerisinde daha iyi hayat şartlarına sahip olabilmek amacıyla yapılabileceği gibi oranın kültürel birikiminden faydalanmak amacıyla da yapılabilmektedir. Bu tarz göçler gönüllü göç adı altında 'kültürel ya da entelektüel göç' olarak da adlandırılabilir. Gönüllü göç aynı zamanda insanların içinde buldukları durumu beğenmemeleri, ailelerini katkı sağlayabilme hem mali hem de iş anlamında durumunu düzeltmek veya yeni yerler görmeyi isteme gibi nedenlerle de yapılmaktadır (Adıgüzel, 2018:18-19). Bu tanım kapsamında ekonomik ve beyin göçü ele alınabilir.

Zorunlu göç ise gönüllü göçten sebepleri ve sonuçları bakımından ayrılmaktadır. Zorunlu göç genellikle savaş, politik baskı/şiddet, çatışmalar gibi; kısacası kişinin yaşadığı yerde kendini güvende hissetmemesi veya hayatını devam edebilme noktasında korkular yaşaması gibi nedenlerle gerçekleştirilmektedir. Göçe neden olan sebepler yukarıda sıralanan açık baskı, ekonomik sebepler, şiddet gibi nedenler sebep olurken bazen de kişinin iradesi dışında zorla götürülmesini de kapsayabilmektedir. Buna en güzel örnekte Amerika kıtasının keşfedilmesi sonucu Afrika kıtasından pamuk ve şeker üretimi için insanların zorla köle olarak götürülmesi verilebilir (Erkiner, 2016:10).

1.4.Göçmen

Göçmen, her ne kadar evrensel bir göç tanımlaması yapılması da kısaca şöyle özetlenebilir; göç ister gönüllü ister zorunlu olsun, göç etmeye karar veren bireylerin tümü göçmen olarak adlandırılabilir. BM ise, gerçekleştirilen göçlerin sonucunda bu eyleme katılan kişilerin göçmen olarak adlandırılabilmesini, sebep ya da sonuçlarına bakmadan bir yıldan fazla yabancı bir ülke de ikamet eden yabancıları göçmen olarak tanımlamaktadır (Adıgüzel, 2018:5). Bu kapsamda göçmen, yabancı bir ülkenin sınırlarından yasal yollarla giriş yapan ve o ülkenin sınırları içerisinde o ülkenin yasalarına uygun şekilde ikamet eden ve daha çok ekonomik amaçlı yapılan eyleminin tarafları isimlendirilebilir. Yani kişinin çoğunlukla ekonomik nedenlerden dolayı ve daha çok istediği doğrultusunda bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye yasal yollardan giriş yapıp, yasalar çerçevesinde o ülkede bulunanlar olarak

adlandırılmaktadır. Bu tanım kapsamında düzensiz göç/göçmen (Yasa dışı göçmenler) ise şu şekilde tanımlanmaktadır; vatandaşı olmadığı bir ülkeye yasadışı yollardan giriş yapan veya vatandaşı olmadığı ülkenin sınırları içinde vize tarihi geçmesinden dolayı bulunduğu ülkenin hukuki statüsünden faydalanamayan kişiler/durumdur (Adıgüzel, 2018:5).

1.5.Vatansız

Vatansız Kişilerin Hukuki Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesinin 1. maddesi doğrultusunda Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) Göç Terimleri Sözlüğüne göre vatansız kişi (stateless person); "herhangi bir devletin kanunlarının işleyişi çerçevesinde vatandaş olarak sayılmayan kişi" olarak tanımlanmıştır. Vatandaş olarak sayılmayan kişi doğal olarak vatandaşlığın getirdiği haklardan, devletin sağladığı diplomatik korumadan, ikamet edilen devlette doğal olarak kalma hakkından ve seyahat etmesi halinde ülkeye dönüş hakkından faydalanamayacaktır.

Vatansızlar ilk bakışta de facto olarak mültecilerle aynı konumdaymış gibi görülseler de aslında ayrılırlar. İlk bakışta bireyleri göçe zorlayan etkenin bir zorunluluktan kaynaklanıp kaynaklanmadığı göze çarpsa da "de facto vatansız mülteci" ve "de jure vatansız" kavramlarını birbirinden ayıran en önemli husus uluslararası koruma yönteminde olduğu ifade edilmektedir (Batchelor 1995: 258-259). Bu çerçevede her vatansız aynı zamanda bir mülteci olarak görmek doğru olmayacaktır. Diğer taraftan vatansız bir kişi zorunluluk unsurunun gerçekleşmesiyle mülteci olarak nitelenebilir.

Hannah Arendt, karşı karşıya kaldığı muamelenin de etkisiyle içerisinde bulunduğu dönemi kastederek "en önemli kitlesel olgularından birinin vatansız kalanlar olduğunu" ve vatansızların "20. yüzyılın ilk yarısında çağdaş toplumlarda en çok dikkat çeken gruplardan birisi olacağını" dile getirmiştir (Korkut 2002: 38). Ancak günümüzde kişilerin her hangi bir nedenle vatansız kalmaları ya da vatansız olmayı tercih etmelerinden ziyade sığındıkları ve iltica talep ettikleri ülkelerdeki statü değerlendirmelerinin sonuçlandırılması daha önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.MÜLTECİ POLİTİKALARI

2.1.İnsan Hakları Bağlamında Mülteci Politikaları

BM Antlaşmasının, insan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili düzenlemeler içermemesinin oluşturduğu boşluğu doldurmak amacıyla BM Genel Kurulu, 10 Aralık 1948 tarihli ve 217 A (111) sayılı kararı ile İnsan Hakları Evrensel Bildirisini (İHEB) kabul etmiştir (Odman 1995: 28). Hukuken bağlayıcı bir niteliği olmayan bu bildiri, sığınma hakkı ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan temel maddeler şu şekilde sıralanabilir;

"Madde 13

1. Herkes, herhangi bir devletin toprakları üzerinde serbest dolaşım ve ikamet hakkına sahiptir.
2. Herkes, kendi vatandaşı olduğu ülke de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeyi terk etmek ve kendi ülkesine geri dönmek hakkına sahiptir.

Madde 14

1. Herkes zulüm karşısında başka memleketlere iltica etmek ve bu memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.

2. Bu hak, adi bir cürme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere gerçekten müstenit kovuşturmalarda halinde ileri sürülemez.

Madde 15

1. Her ferdin bir vatandaşlığına hakkı vardır.

2. Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından veya vatandaşlığını değiştirmek hakkından mahrum edilemez” (Resmi Gazete 27 Mayıs 1949: Sayı 7217).

Uluslararası koruma bağlamında sığınma ve insan hakları kavramları arasındaki ilginin ortaya konabilmesi için insan haklarından ne anlaşıldığının ve hangi hakların insan hakları kategorisinde yer aldığının belirlenmesi gerekir. Ancak bu şekilde; sığınmanın (1) bu haklar arasındaki yerinin açıklığa kavuşturulması ve (2) bir hak olarak gerektirdiklerinin ele alınabilmesi mümkün olacaktır. Böylece sığınmanın uluslararası hukukta bir hak olarak kabul edilip edilmeyeceği, hak olarak kabul edildiği takdirde hangi taleplerin içeriğini şekillendireceği ve bu hakkın öznesinin kimler olacağı (Öztürk 2015: 58) belirlenebilecektir.

Sığınma, insansal bir davranış olarak bazı temel ihtiyaçlarının karşılanması (Shacknove 1985: 279-281) ve kendisine yönelen tehditler nedeniyle kişinin koruma araması olarak tarif edilmektedir. Burada ön planda tutulan fayda görüldüğü üzere tehditlerin yöneldiği kişinin yaşamıdır. Shacknove kişiye yönelen tehditleri; (1) zalimane davranışlar, (2) hayatı idame ettirmek için gereken ekonomik temelin sağlanamaması ve (3) doğal afetler (Shacknove 1985: 279-281) olarak sıralamaktadır. İnsan haklarının evrensel manada her insan için layık olunan yaşam olanaklarının sunulmasını zorunluluk olarak kabul etmesi, doğal olarak sığınmayı da kapsamına aldığı göstermektedir. Bu yönüyle zorunlu nedenlerle koruma arayan bireylerin en başta temel hakları olmak üzere özel durumlarının gerektirdiği haklarının güvenceye alınmasını talep etmesiyle sığınma, insan hakları kuramıyla yakından ilgili görülmektedir (Arendt 2014: 255-293 ve Peker/Sancar 2001: 10).

Ancak sığınmanın görünümü, insan hakları fikri açısından bakıldığında farklı, en temel görevi bir insan için layık olunan yaşamın olanaklarını sağlamak ve bu yaşamı güvenceye almak olan devlet aygıtı açısından bakıldığında ise farklı olmaktadır. Aynı zamanda geleneksel yaklaşım olarak da anılan devlet odaklı bakış açısıyla sığınma bir devlet hakkı kabul edilirken insan hakları fikri açısından ise bir kişi hakkı olarak görülmektedir (Öztürk 2015: 59).

2.2. Avrupa Birliği ve Mülteci Politikaları

Avrupa kıtası üzerinde yaşanan rekabet, bu kıta üzerindeki devletleri sayısız savaşa sokarken, diğer kıtaları da derinden etkileyen iki büyük dünya savaşına neden olmuştur. İkinci dünya savaşından sonra Avrupa kıtasında kalıcı barışı sağlamak, bozulan ekonomiyi düzeltmek, yaşam standardını arttırmak ve istihdamı geliştirmek adına bir araya gelen 6 ülke (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda) şimdiki adıyla Avrupa Birliğinin temellerini 1951 yılında yapılan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) anlaşmasıyla atmıştır. Başlangıçta 6 ülkenin katılımıyla gerçekleşen bu iş birliği daha sonra farklı ülkelerinin de dahil

olmasıyla genişlemeye başladı. Zamanla yapılan çeşitli anlaşma ve düzenlemeler birliğin kurumsallaşmasını sağlamlaştıran farklı ülkelerinde bu birliğe dahil olma isteğini arttırdı. Birliğe en son 2013 yılında Hırvatistan’ında dahil olmasıyla 27 olan üye sayısı 28’e yükselmiştir. Ancak 2016 yılında İngiltere’de yapılan birlikten çıkma referandumu halk nezdinde olumlu karşılanmış ve İngiltere’nin birlikten ayrılması gündem yaratırken AB’nin geleceğine dair olumlu/olumsuz pek çok yorumunda yapılmasına neden olmuştur.

İlk başlarda ekonomik amaçlı kurulan birlik zamanla siyasi bir oluşuma da evrilmiştir. Bu evrilme, küresel anlamda meydana gelen gelişmelere karşı ortak bir politika belirlenmesini zorunlu kılarken, birçok konuda da birlikte hareket etmeyi mecburi hale getirmiştir. Özellikle güvenlik ile alakalı konularda ortak hareket etme hedeflenmiştir. Nitekim bazı konularda ortaklık sağlansa da birtakım konularda bunun sağlanamadığı bilinmektedir. Düzensiz göç, iltica, vize ve mülteciler ile ilgili düzenlemeler güvenlik kapsamında değerlendirilip ortak hareket ön planda tutulmuştur.

1951 AKÇT anlaşmasında, şu anda olduğu gibi iltica ya da mültecilere yönelik herhangi bir düzenlemenin mevcut olmadığı görülmektedir. İç göçmenlere yönelik ilk adımın 1957 Roma Anlaşması ile sermayenin serbest dolaşımı ile atılmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) kuran anlaşmada iç göç politikası ile ilgili atılan ilk adım, üye devletler arasında sermayenin, hizmetlerin ve işgücünün serbest dolaşımıdır (Çakran ve Eren, 2017).

3. TÜRKİYE’NİN MÜLTECİ POLİTİKALARI**3.1. Sığınma Olgusunun Türkiye’deki Tarihsel Süreci**

Avrupa ve Asya’nın birleştiği yerde bulunan Türkiye, stratejik konumunun da etkisiyle eski çağlardan bu yana büyük göçlere sahne olmuştur (Erdoğan ve Kaya, 2015: 17). Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden gerek bu coğrafyaya gerekse de bu coğrafya üzerinden başka bölgelere göçler gerçekleşmiştir. Anadolu coğrafyasında meydana gelen göç hareketlerinin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemlerin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet öncesi dönem yani Osmanlı döneminde, imparatorluğun hâkim olduğu bölgelere yoğun göçler yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu tarafından yeni fetih edilen yerlere iskân politikası gereği yerleştirilen halklar olduğu gibi başka devletlerden de Osmanlı toprağına yönelik göç hareketleri yoğun olarak yaşanmıştır (Karpaz, 2010). Bu göçlerden yani sığınma hareketlerinden en bilineni 1492 yılında İspanya’da meydana gelen olaylar neticesinde Osmanlı’ya sığınan yaklaşık 180.000 kişilik Yahudi göçüdür (Erdoğan ve Kaya, 2015: 56). Aynı şekilde 1848’de Macarların ve Lehlerin, 1917’de ise Rusya’da yaşanan Ekim Devriminden kaçan yaklaşık 250.000 insanın Osmanlı topraklarına sığınmacı olarak gelmeleri, sığınma olgusunun eski dönemlerden beri var olduğunun en önemli kanıtlarıdır (Korkut, 2010: 50).

Osmanlı topraklarına yapılan önemli göçlerden birisi de Rus yayılmacılığı sonucunda ana vatanlarını terk etmek zorunda olan Çerkeslerin göçüdür. Bu dönemde Osmanlı’ya sığınan

Çerkes nüfusunun 1 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Rus kaynaklarına dayalı bu veriye karşılık Türk araştırmacılar bu sayının 1 - 2 milyon arasında olduğunu iddia etmektedirler (Erdoğan ve Kaya, 2015: 141).

1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'na eklenen bir sözleşmeyle Türkiye ile Yunanistan arasında bir nüfus değişimi öngörülmüştür. Benzer durum Bulgaristan ile de yaşanmıştır. Bu dönemde Kafkaslar ve Balkanlardan göçler ise devam etmiştir. Temelde soydaşların ülkelerine dönüşü gibi görünen bu durum aslında sığınmacılık sorununun da temelini oluşturmaktadır. Çünkü insanlar, uluslararası bir problemin çözülmemesinden kaynaklı yer değiştirmektedirler (Buz, 2002: 35). Bu şekilde ortaya çıkan göçler de, sığınma hareketlerindeki gibi sorunların doğmasına neden olmaktadır.

Cumhuriyet döneminde de sığınma hareketleri Osmanlı döneminde olduğu gibi yoğun olarak yaşanmıştır. İmparatorluğun çöküşü ile sınırları belli olan Türkiye topraklarına, sınır dışında kalan soydaş ve dindaşların göçü, ilk göç olarak kabul edilmektedir. Bu göç akımları neticesinde 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu, yapılan göçleri düzenlenmeye ve Türk ulusal kimliğinin işasına yönelik ilk milli kanundur (İçduygu, 2012: 11).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye sığınan 67.000 insan olduğu bilinmektedir. Bu dönemdeki diğer bir göç hareketi ise 1940-80 yılları arasında Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gerçekleşmiştir. 1980-1990 yılları arasında ise Türkiye'ye yönelik göç, Afganistan ve Bulgaristan'dan gerçekleşmiştir. Bulgaristan'dan Türk kökenli yaklaşık 300.000 kişinin Türkiye'ye sığınmasının nedeni ise Bulgar devletince yapılan asimilasyon politikalarıdır (Kartal ve Başçı, 2014: 282). Türkiye'ye yönelik sığınma hareketlerinin 1990'lı yıllardan sonra yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle geçiş bölgesi olması nedeniyle Türkiye'ye 1990'lı yıllardan itibaren Irak, İran, Somali, Sudan gibi Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden yoğun sığınmacı akınları olmuştur. Ortadoğu ülkelerinde yaşanan rejim sorunları ve Asya ve Afrika'da yaşanan iç çatışmalar ve baskılar, sığınma hareketlerinin en önemli sebepleridir. Son dönemde yaşanan ve sayıları milyonları bulan Suriyeli sığınmacılar da düşünüldüğünde Türkiye'ye yönelik sığınma hareketlerinin ne kadar yoğun olduğu daha net anlaşılacaktır.

I. Dünya Savaşı sonrası dönemden başlayarak Türkiye'ye yönelik yoğun göç hareketleri yaşanmıştır. Göçler daha çok Balkan ülkelerinden gerçekleşmiştir. Balkanlar'da yaşayan kişilerin Türk soylu olmaları ve Türkiye'nin de bu soydaşlarına karşı açık kapı politikası uygulaması, sayının fazla olmasındaki ana etkidir. Türkiye, komşu ülkelerde yaşanan savaşlar sebebi ile de belirli miktarda göçmen kabul etmiştir. Yaşanan bu göç ve sığınma hareketleri sonucunda ortaya çıkan sorunlara yönelik gerek uluslararası gerekse ulusal çözüm arayışları zorunlu hale gelmiştir. Devletler, karşılaştıkları problemlerin çözümüne yönelik uzun çalışmalar neticesinde bir takım yasal ve kurumsal düzenlemeler yapmışlardır.

3.2. Türkiye'nin Göç Politikaları

İskan Kanunu, cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye'nin göç politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu kanun Türkiye'de kimin "göçmen" kimin "yabancı" sayıldığı, devletin göçmenlere yönelik tutumu hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Kanunun 3. maddesine göre, sadece Türk soyundan olanlar Türkiye'ye yerleşme hakkına sahiptir. "Kanun kapsamında Türk soyundan gelenler, muhacir" olarak kabul edilir. Yine aynı kanunun 4. maddesine göre, Türk kültürüne bağlı olmayanlar, Türkiye'ye "muhacir" olarak alınmazlar." (<http://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=mevzuat&Id=12>).

Ancak istisnalar da vardır. Bu sistem esas olarak Balkan göçmenlerine uygulanmış, ancak dış siyasi konjonktürün koşullarına göre nadiren Çerkezler, Türkmenler ve Afganistan'dan gelen Güney Türkistan Türkleri göçmenleri gibi diğer bölgelerden gelenlere de açılmıştır. İskan Kanunu, (İçduygu, Erder ve Gençkaya: 2014) tarafından, savaş ve göç nedeniyle terk edilmiş ya da nüfus artış hızı düşük olan bölgelere mübadillerin, muhacirlerin yerleştirilmesini düzenlemekle birlikte, siyasi olarak ulus-devlet yaratma amacıyla ilişkilendirilmektedir. Türkiye'nin iç göç ve dış göç politikasını belirleyen 1934 tarihli 2510 sayılı İskan Kanunu 2006 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.¹ İçduygu ve diğerlerine (2014) göre, 2006 yılında yürürlüğe giren 5543 sayılı yeni İskan Kanununda da sadece "Türk soyundan olan ve Türk kültürüne bağlı olanların" göçmen kabul edilmesi, devletin göç ve göçmenlere yönelik politikalarında diğer etnik grupları dışlayıcı tutumundan vazgeçmediğinin bir göstergesidir. Nitekim araştırmacılara göre "halen uygulanan bu maddede ifadesini bulan ırkçı ve etnikçi yaklaşım, Türkiye'nin bugünkü mülteci ve hatta daha genel olarak göçmen ve yabancı politikasında yaşamını sürdürmektedir." (İçduygu, Erden ve Gençkaya, 2014:124). Farklı etnik gruplar için hedef ülke ya da geçiş ülkesi olan Türkiye'nin uyguladığı böylesi bir kısıtlama düzensiz göçün artmasına yol açmaktadır. (İçduygu ve diğerleri, 2014)

Mayıs 2006'da İskan Kanunu'nun yeniden çıkarılmasıyla ilgili olarak, Ankara ve İstanbul'da milletvekilleri, bürokratlar ve akademisyenlerle, kanundaki değişiklikleri konu alan görüşmeler yapmışlardır. Araştırmacıların 2006 yılında yürürlüğe konan Yeni İskan Kanunu ile ilgili çıkarımları şu şekildedir. Bu yasada dikkati çeken en önemli değişiklik, daha önce Türkiye'ye göçmen olarak alınamayacaklar arasında sayılan "anarşistler, casuslar ve göçebe Çingenelerin" yeni yasada yer almamasıdır. Dolayısıyla AB ile ilişkilerin bu yasaya yaptığı en önemli katkı, yasadaki "Çingeneler" ifadesinin en azından "lafzen" çıkarılmış olmasıdır.

3.2.1. Küreselleşme Döneminde Türkiye'nin Vize Politikaları

Yabancıların Türkiye'de ikamet ve seyahat haklarını belirleyen 1950 tarihli ve 5682 sayılı Pasaport Kanunu'nun bazı maddeleri ve 1950 tarihli 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanun, 2014

¹ 26/09/2006 tarih ve 26301 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5543 sayılı İskân Kanunu'nun 48. maddesi gereği yürürlükten kaldırılmıştır.

yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girene kadar geçerliliğini korumuştur.²

Türkiye'nin vize politikaları, içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal koşullara göre şekillenmiştir. Hem AB ile uyumuna hem de çevre ülkelerle olan ticaret ilişkisine göre farklı vize sistemleri uygulanmıştır. Bunlardan birincisi süresi önceden belirlenen, genellikle üç ay, vizesiz giriş sistemidir. İkinci yöntem ise, Türkiye'nin giriş öncesi vize uyguladığı ülkelere gelenlerin bu vize karşılığında ülkeye giriş imkanı elde etmeleridir. Son olarak ise 2014 yılına kadar hudut kapılarında belirli ülkelerin vatandaşlarına "bandrol" tip vize verilmesi suretiyle giriştir (Akkuşoğlu, 2005:151). Türkiye'nin vize politikasında son dönemde yapılan önemli bir değişiklik, hudut kapılarında yapılan bandrol/kaşe vize uygulamasının, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 10 Nisan 2014 tarihinde kaldırılması olmuştur. 10 Nisan 2014 itibaren sınırda bandrol/kaşe vize uygulaması kaldırılarak, bandrol/kaşe vize yerine sadece e-vize uygulaması geçerli hale gelmiştir. Vizeye tabi bazı ülkelerin vatandaşları internet üzerinden alacakları e-vizeyle ülkeye giriş sağlamak zorundadır (<http://ottawa.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=197366>).

Vize politikasını ele alırken Türkiye'nin AB ile uyumuna ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na da değinmek gerekir. 2001 yılında Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi kapsamında Türkiye'nin vize sisteminin AB ile uyumlaştırılmasına karar verilmiştir. "Vize mevzuatı ve uygulamalarının, AB'ninkiler ile uyumunun başlatılması ve yasal olmayan göçü önlemek için göç (kabul, tekrar kabul, sınır dışı etme) konusundaki AB Mevzuatı ve uygulamalarının benimsenmesi ve uygulanması" hedeflenmiştir (https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf). Bu doğrultuda bazı ülkelere uygulanan vize sisteminde değişikliğe gidilmiştir.

"Türkiye, Kafkas ve Ortadoğu ülkelerine de esnek vize uygulamalarını sürmektedir. 2009 yılı itibariyle Suriye, Arnavutluk, Libya, Ürdün, Tacikistan ve Azerbaycan'a karşılıklı olarak vize uygulamasını kaldırmıştır. 2010 yılında ise Lübnan'la karşılıklı, Suudi Arabistan'la tek taraflı olarak vize uygulamasını sonlandırmıştır." (Arısan-Eralp, 2010:2). Yine AB ile uyum kapsamında 2013 yılında Resmi Gazete'de yayınlanan, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'yla vize politikasında değişikliğe gidilmiştir.³ YUKK'nun gerekçesinde;

Ülke ekonomisinin güçlenmesi ve yer aldığı coğrafi bölgede devam eden siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle, bugün artık düzenli ve düzensiz göçmenler için Türkiye'nin bir geçiş ülkesinden ziyade bir hedef ülke haline geldiği belirtilmiş,

² 6458 sayılı YUKK 124.maddesine göre, 15/7/1950 tarihli ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun ile 15/7/1950 tarihli ve 5682 sayılı Pasaport Kanununun 4 üncü, 6 ncı, 7 nci, 8 inci, 9 uncu, 10 uncu, 11 inci, 24 üncü, 25 inci, 26 ncı, 28 inci, 29 uncu, 32 nci, 33 üncü, 35 inci, 36 ncı, 38 inci ve ek 5 inci maddeleri, 5 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkraları ile 34 üncü maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesi yürürlükten kaldırılmıştır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü,

ortaya çıkan ihtiyaçların mevcut yasal düzenlemelerle karşılanamadığının altı çizilmiştir (Kavak, 2013:40-41).

Kavak (2013), kapsayıcı bir yasanın çıkmasının dış göçle ilgili üç önemli konu açısından ilerleyici olduğunu düşünmektedir. İlk olarak, yabancıların giriş çıkışlarını düzenleyen 5682 sayılı Pasaport Kanunu ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanunların her ikisi de 1950 tarihlidir ve güncel gelişmeler karşısında yetersiz kalmaktadır. İkinci husus, o dönemde uluslararası korumaya ilişkin yasanın yokluğu ve son olarak da göç ile ilgili uzmanlaşmış bir kamu kurumunun olmaması sorunudur. Kavak (2013)'e göre, göç alanındaki birçok eksiklik tek başına bu yasayla giderilmek istenmektedir. Kanun ile Türkiye'ye gelmek isteyen yabancıların buldukları ülkedeki Türkiye Konsolosluklarından vize alması esas olmakta, sınır kapılarında vize alımı istisnai durumlarla sınırlanmaktadır. Yabancıların Türkiye'ye giriş yasağını düzenleyen 9. Madde son derece kapsamlıdır. Madde metnine bakıldığında, yabancıların ülkeye girişlerinin "kamu düzeni", "kamu sağlığı" ve "kamu güvenliği" açısından yasaklanabileceği düzenlenmiş ve tüm bu işlemleri yapma yetkisi yine YUKK ile kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.

Kanunun 12. Maddesine göre;

Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalarla ya da Bakanlar Kurulu kararıyla vizeden muaf tutulan ülkelerin vatandaşları, Türkiye'ye giriş yapacağı tarih itibarıyla, geçerli ikamet veya çalışma izni bulunanlar vize muafiyetine tabi tutulur. Kanun ile birlikte yürürlüğe giren bir diğer uygulama ise, vizenin Türkiye'de sağladığı kalış hakkı ile ilgilidir. Kanunun 11. Maddesine göre, Türkiye'de 90 güne kadar kalacak yabancılar, vatandaşı oldukları veya yasal olarak buldukları ülkedeki konsolosluklardan geliş amaçlarını da belirten vize alarak gelirler. Vizenin veya vize muafiyetinin Türkiye'de sağladığı kalış süresi, her yüz seksen günde doksan günü geçemez.

3.2.2. İkamet İzni

İçduygu ve diğerleri (2014:30), ikamet kavramının tanımının belirsiz, ancak uluslararası göç hareketlerini ve göçmenleri tanımlamak için de en sık kullanılan kavram olduğunu belirtir. "İkamet kavramı, hukuki açıdan farklı, fiili durumda farklı anlamlar ifade edebilir. Fiili açıdan ikamet, belirli bir yerde belirli bir süre oturmayı ifade etmektedir. Hukuki açıdan ise, kişinin bir ülkede oturabilmesi için istenen koşulları ifade eder."

İkamet izni alma, ülkelerin hukuk sistemlerine göre, göçmenlerden, ülkelere göre değişen farklı yükümlülükler talep etmektedir. Türkiye'de de ikamet izni alma şartları ve çeşitleri 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma

http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf (16.03.2020).

³ 11.04.2013 tarihli ve 28615 sayılı 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Kanunun yürürlük tarihi birkaç istisna dışında (YUKK md.125. Bu Kanunun a.) 122. Maddesi, 123. Maddesinin birinci, ikinci, beşinci ve yedinci fıkraları ile 124. Maddesi hariç olmak üzere Beşinci Kısım yayımı tarihinde, b.) Diğer hükümleri yayımı tarihinden bir yıl sonra yürürlüğe girer.)

Kanunu kapsamında belirlenmiştir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa göre ikamet izni, Türkiye’de kalmak üzere verilen izin belgesini ifade etmektedir. Yetkili makamlar tarafından düzenlenen bu izin belgesi yabancıya ülkemizde belirli bir süreliğine ve belirli bir yerde yaşama hakkı sağlamaktadır. Kamusal düzenin sağlanması ve korunması açısından önem arz eden ikamet izni; yabancıya talepte bulunması, istenilen evraklarla başvurusu ve talepte bulunduğu ikamet izni türünde şartları taşınması halinde düzenlenmektedir (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/icerik3/genelbilgi_409_414_415).

Kanununun 30. maddesi çerçevesinde ikamet izni çeşitleri; kısa dönemli, aile, öğrenci, uzun dönemli, insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet iznidir. Kısa dönemli ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni almaya hak kazanılması durumunda, ikamet izninin verilmiş amacı dışında kullanıldığının belirlenmesiyle, iznin iptali gerçekleştirilir. Bu durumda ikamet izni olan ancak çalışma izni olmayan bir göçmenin, enformel işgücü piyasasında istihdamı ayrıca Türkiye’deki hukuki statüsünü de riske atması anlamına gelmektedir. Sadece uzun dönemli ikamet izni, Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanmayı sağlar. YUKK 42. maddesine göre, uzun dönemli ikamet izni, mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri ile insani ikamet izni sahiplerine ve geçici koruma sağlananlara sunulan bir hak değildir.

3.2.3.Çalışma İzni

Yabancıların Türkiye’de çalışması kural olarak çalışma iznine sahip olmalarına bağlanmıştır. Yabancı ise, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun 3. maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişiyi, ifade eder. 2003 yılında 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun’un yürürlüğe girmesiyle 11.06.1932 tarihli ve 2007 sayılı Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 2007 sayılı kanun pek çok alanda yabancıları çalışmasının önüne engeller getirmektedir. 4817 sayılı kanunla Türk vatandaşı dışındakilere çalışmanın yasak olduğu alanlar daraltılmıştır. “Türk vatandaşlarına ayrılmış olan meslek grupları, denizcilik meslekleri (kaptanlık, yardımcı kaptanlık, çimacılık ve dalgıçlık), avukatlık ve noterlik gibi hukuk alanı meslekleri ile çeşitli sağlık meslekleridir.” 2014 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı YUKK yabancıların çalışma hayatıyla ilgili birtakım değişiklikler getirmiştir. 6458 sayılı YUKK 27. Maddesi’nin 7. fıkrasıyla 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

2003-2016 tarihleri arasında yürürlükte olan “4817 sayılı kanun kapsamında bir yabancıya Türkiye’de çalışabilmesi için gerekli süreci Toksöz, Erdoğan ve Kaşka (2012:24) şu şekilde özetlemiştir. “Mevzuatta çalışmasını engelleyen bir hükmün bulunmadığı yabancılar, gelmeden önce çalışma izni, gelmek için çalışma vizesi ve geldikten sonra ikamet tezkeresi almalıdır.” YUKK ile, çalışma izni ikamet izni yerine geçerli sayılmaya başlanmıştır. “Kanundan önce, Türkiye’de çalışacak bir yabancı sırasıyla çalışma izni, çalışma vizesi ve ikamet izni aldıktan sonra yasal çalışma hakkı elde etmekte iken, yeni dönemde çalışma izni ikamet izni yerine geçerli sayılarak bürokratik işlemler minimize

edilmiştir.” (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yabancıların ikamet izni işlemleri, http://www.goc.gov.tr/files/_dokuman23.pdf).

YUKK 10. maddesiyle çalışma izni türleri ve süreleri düzenlenmiştir. Süreli çalışma izni kapsamında, çalışma izni başvurusunun olumlu sonuçlanması durumunda yabancı şahsa, belirli bir işyerinde veya aynı işkolundaki işyerlerinde belirli bir işte çalışmak şartıyla ilk başvuruda en çok bir yıl geçerli çalışma izni verilir. Yapılacak uzatma başvurusunun olumlu değerlendirilmesi hâlinde, yabancıya aynı işverene bağlı olarak ilk uzatma başvurusunda en çok iki yıl, sonraki uzatma başvurularında ise en çok üç yıla kadar çalışma izni verilir. Ancak, farklı bir işveren yanında çalışmak üzere yapılan başvurular bu maddenin birinci fıkrası kapsamında değerlendirilir.

Süresiz çalışma izni için ise yabancı şahsın, Türkiye’de uzun dönem ikamet izni veya en az sekiz yıl kanuni çalışma izni olması şartı aranır. Ancak, yabancıya başvuru şartlarını taşınması yabancıya mutlak hak sağlamaz. Süresiz çalışma izni olan yabancı, uzun dönem ikamet izninin sağladığı tüm haklardan yararlanır. Süresiz çalışma izni olan yabancı, özel kanunlardaki düzenlemeler hariç, sosyal güvenliğe ilişkin kazanılmış hakları saklı kalmak ve bu hakların kullanımında ilgili mevzuat hükümlerine tabi olmak şartıyla, Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanır. Süresiz çalışma izni olan yabancıya seçme, seçilme ve kamu görevlerine girme hakkı ile askerlik hizmeti yapma yükümlülüğü yoktur.

Yine aynı kanununun, 27. maddesi ise, çalışma izni ya da Çalışma İzni Muafiyet Teyit Belgesi olan yabancıları ikamet tezkeresinden muaf tutmuştur.

Kişinin çalışma iznine sahip olması ikamet tezkeresi yerine de geçmektedir. Çalışma izni olmadan çalıştığı tespit edilenler ise YUKK 54. maddesi gereği sınır dışı edilir.

Kanununun 12. Maddesine göre ise, Türkiye’ye giriş yapacağı tarih itibarıyla, geçerli ikamet veya çalışma izni bulunanlardan Türkiye’ye girişte vize şartı aranmaz.

Çalışma izni muafiyeti uygulandığı durum ise “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” kapsamında uygulamaya konulmuştur. Yönetmeliğin 5. maddesinin 4 fıkrası, mevsimlik tarım ve hayvancılık işinde çalışacak, Geçici koruma kapsamındaki Suriyelileri çalışma izni muafiyeti kapsamına almıştır.

3.2.4.Uluslararası Koruma

Herhangi bir devletin sınırlarına giriş yapan ve koruma talep eden herkes için, ayırım gözetmeksizin, koruma sağlayan politikalar geliştirmesi ve uygulaması uluslararası koruma kapsamında değerlendirilebilir. Türkiye de sınırlarına giren ve koruma talebinde bulunan herkes için Cenevre Protokolü ve 1994 Sığınma Yönetmeliği uyarınca hareket eder.

Uluslararası koruma bir göç olayı olmakla birlikte, taşıdığı özel nedenlerden dolayı diğer göç türlerinden ayrı olarak ele alınan bir insan hareketliliği olayıdır. Vatandaşlığın getirdiği koruma yerine bunu ikamet eden bir koruma biçimi olarak mülteci ve sığınmacıların güvenlik altına alınmalarının sağlanması olarak tanımlanabilir (İçişleri Bakanlığı Göç

İdaresi Genel Müdürlüğü, “2015 Türkiye Göç Raporu”, 2015:66-67).

Türkiye mültecilerin hukuki ve siyasi statülerini belirleyen 1951 Cenevre Protokolüne taraf olmuştur. Ancak mülteci statüsü vereceği ülke vatandaşları için coğrafi sınırlama koymuştur. “Buna göre Türkiye, sadece Batı Avrupa’dan gelenleri mülteci olarak kabul etmekte ve mültecinin tanımına “Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle” ifadesini eklemektedir.” (Kara ve Korkut, 2010:155). 1951 tarihli protokol sadece II. Dünya Savaşı’ndan etkilenenleri kapsamaktadır. Bu nedenle zaman sınırlamasını kaldırmak için 1967 yılında Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol imzalanmıştır.

1951 tarihli Sözleşme II. Dünya Savaşı’nın üretmiş olduğu sonuçları çözümlenmeye yönelik bir çaba niteliğindedir. İlerleyen zaman içerisinde Birleşmiş Milletler, sınırlamaları kaldırma ihtiyacı duymuştur; bu nedenle 1967 yılında imzalanan Mültecilerin Statüsüne ilişkin Protokol 1951 sözleşmesine eklenmiştir (Sığınmacılar ve Mülteciler Dayanışma Derneği, “Askıdaki Yaşamlar ve Algıdaki Yaşamlar Projesi Araştırma Raporu”, Ankara, 2011:59.). Yani 1967 yılında imzalanan protokolle, Cenevre Sözleşmesi’nin sadece II. Dünya Savaşı yıllarını içeren kapsamı genişletilmiş, başka bir deyişle zaman sınırlaması kaldırılmıştır.

Türkiye zaman sınırının kaldırılmasını kabul etmesine rağmen coğrafi çekince konusundaki tutumunu değiştirmemiş, sadece Avrupa’dan mülteci kabul etmeye devam etmiştir. Avrupa dışındaki bölgelerden gelenlere ise geçici olarak sığınmacı statüsü verilmektedir. Bu kişiler, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği aracılığıyla üçüncü bir ülkeye mülteci olarak gidene kadar Türkiye’de bir süre barınmaktadırlar. Coğrafi çekince konusunda yaşanan son gelişme 16 Aralık 2013’te imzalanan AB ve Türkiye arasında vize muafiyeti sağlayacak Geri Kabul Anlaşması’nda gündeme gelmiştir. Anlaşmada, “Türkiye, doğu ülkelerinden mülteci kabul etmeyeceğine ilişkin coğrafi sınırlamayı kaldırmayı ancak AB’ye tam üye olma aşamasında değerlendirecek” ifadesi yer almıştır. 2014 Nisan ayında ise Geri Gönderme Anlaşması Genelgesi Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Genelge ile 2013 Aralık ayında imzalanan Geri Kabul Anlaşmasıyla başlatılan sürecin başarı ile sonuçlanması için yerine getirilecek yükümlükler belirtilmiştir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140416-10.htm>).

3.2.4.1. 1994 Sığınma Yönetmeliği

Türkiye 1951 Cenevre Protokolü’ne koyduğu coğrafi çekince nedeniyle uluslararası kurumlardan tepkiler almıştır. 1980’lerle birlikte ise özellikle çoğu Ortadoğu kaynaklı göçmenlerin sığınma başvurusuyla karşılaşmıştır. Hem karşı karşıya kaldığı sığınma başvurularına, hem de eleştirilere bir çözüm olması için 1994 Sığınma Yönetmeliği’ni yürürlüğe koymuştur. Yönetmelik gereğince Avrupa dışından gelen sığınmacılara geçici sığınma hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır.

Avrupa’dan gelen mülteciler 1951 Sözleşmesi’nden doğan haklara bağlı olarak Türkiye’de koruma altına alınmaktadır, Avrupa dışından gelen kişiler ise korunmaya dair haklı

gerekçeleri bulunduğu sabit görülerek sığınmacı statüsüne dahil edilmektedir. Ancak 1994 öncesi durumun aksine – dosyalarının BMMYK’ya sunulması ve statü belirleme süreci sonunda üçüncü ülkelere yerleştirilmeleri sürecinde – Türk makamlarına iltica başvurusu yapmak durumundadırlar.

2006 yılına kadar iltica başvurusunda bulunmak için yönetmeliğin öngördüğü bir süre sınırlaması da bulunuyordu. Yönetmeliğin 4. Maddesine göre;

Türkiye’ye iltica eden veya başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye’den ikamet izni talep eden yabancılardan, Türkiye’ye yasal yollardan gelenler buldukları yer valiliklerine, yasal olmayan yollardan gelenler ise giriş yaptıkları yer valiliklerine en geç on gün içerisinde müracaat etmek zorundadırlar (Gürkan, 2006:82).

“Ancak 2006 yılının Ocak ayında yapılan yönetmelik değişikliği ile bahsi geçen başvurudaki on günlük süre sınırlaması kaldırılmış ve söz konusu süre “uygun bir zaman dillimi içerisinde” ifadesi ile belirlenmiştir.”

3.2.4.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Getirdiği Değişiklikler

2013 yılında yasalaşan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Avrupa dışından gelenlere de uluslararası koruma sağlanması için “ikincil koruma”, “şartlı mülteci”, “geçici koruma” gibi hukuki statüler mevzuata ve uygulamaya dahil edilmiştir. Geçici koruma statüsü kapsamına ilk defa Suriyeliler alınmıştır. Erder (2017:114), Suriye göçünün diğer göçlerden bu sebeple farklı olduğunu savunur. Çünkü Suriye göçü diğer göçlerden farklı olarak ilk andan itibaren siyasetin ve devletin gündeminde olmuştur. Devlet coğrafi çekince koyduğu göç politikalarını esnetmiş ve Suriyeli göçmenler yeni bir statü altında kayıt altına almıştır.

2015 Göç Raporunda belirtildiği üzere, “uluslararası korumaya ihtiyacı olduğu için Türkiye’ye Avrupa dışındaki ülkelerden gelen ve başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye’den ikamet izni talep eden yabancılara, mülteci tanımı kriterlerine sahiplerse eğer şartlı mülteci statüsü tanınmaktadır.” (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi, “2015 Türkiye Göç Raporu”, 2015:76-77).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile eski mevzuatta yer alan sığınmacı kavramı kaldırılmıştır. Mülteci kavramının yanına iki yeni kavram eklenmiştir. “şartlı mülteci” ve “ikincil koruma”. Kavak (2013:48-49), YUKK’nun yürürlüğe girmesiyle sığınmacı yerine “şartlı mülteci” kavramlarının kullanılacağını belirtiyor.

Bu değişiklik ile Türk hukukundaki farklılık ortadan kalkacaktır. Esasında klasik uluslararası mülteci hukukunda sığınmacı statüsü geçici bir durum olup, koşullar sağlandığında mülteci statüsüne dönüşmektedir. Türkiye’de ise Avrupa dışından gelenler mülteci kabul edilmediğinden sığınmacı statüsü hiçbir zaman mülteci statüsüne dönüşmemektedir. Bu nedenle düzenlemeyle uluslararası hukukla paralellik sağlanmıştır (Kavak, 2013:48-49).

Türkiye’de iltica talebi kabul edilenler “şartlı mülteci” olarak tanımlanır. Biner bu statünün kişilere daimi hakların verileceği bir sisteme geçiş garantisini sağlamadığını, Türkiye

tarafından verilen şartlı mülteci statüsünün kişiye sadece üçüncü bir ülkeye yerleşmek için yasal olarak Türkiye'den çıkış imkanı sağladığını belirtmektedir (Biner, 2016:167).

Türkiye Devletinin üçüncü bir ülkeye geçiş için verdiği bu çıkış izin belgesi, kişiye ülkeden ayrılmadan bir gün önce uçuş bilgileriyle birlikte verilir. Şartlı mülteci olarak tanımlanan kişi, hangi saate, hangi uçakla Türkiye'den ayrılacağını izin belgesinde görür. Dolayısıyla bireyin iltica talebinin haklılığının hak ve statü anlamında somut olarak ne sunduğu meselesi belirsiz ve bilinmezdir. İltica talebinde haklılığa rağmen verilen statü ve hak konusunda mutlak bir belirsizliğin olması mültecilerin yasa ve yasal süreçlerle ilişkilerinde önemli bir kırılma noktasıdır (Biner, 2016:167).

Bir diğer yeni tanımlama ise ikincil koruma statüsüdür. İkincil koruma statüsü, mülteci ya da şartlı mülteci olarak nitelendirilmeyen, ancak menşei ülkesine ya da ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde ölüm cezasına çarptırılacak ya da ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüdür (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi, "2015 Türkiye Göç Raporu", 2015:25).

Geçici Koruma ise 2011'den beri Türkiye'ye gelen ağırlıklı olarak Suriyelilere uygulanan bir statüdür. Bu statü esas olarak "bireysel uluslararası koruma başvurusu mekanizmasının etkin bir şekilde uygulanmasının mümkün olmayacağı ölçüde kitlesel göç hareketinin olduğu durumlarda, Bakanlar Kurulu kararı ile yürütülen acil ve geçici bir koruma tedbiridir." (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi, "2014 Türkiye Göç Raporu", 2014:72-73).

3.2.5. Türkiye'nin Sınır ve Sınır Dışı Etme Politikaları

Türkiye'nin İskan Kanunu'ndan başlayarak, Türk kökenli olanlar hariç, diğer göçmen gruplarına yönelik sınır politikaları katı olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar, sınırları konu alan akademik çalışmalar; azınlıklar, milliyet, vatan, Misak-ı Milli, milli coğrafya, komşularımız ve toprak bütünlüğümüzü ilgilendiren konular, savaş ve barış, sınır ihlalleri, komşularımız ve dış tehlikeler, dışarıdan gelen bir tehlike olarak komünizm, kaçakçılık ve gümrükler, ulusal gümrük ve kapılar, serbest ticaret bölgeleri, liman ve havaalanları, ulusaşırı göçler, yurtdışına işçi göçü, yurtdışına kaçak gidişler, yurtdışındaki Türkler, Türkî Cumhuriyetler, sınır ticareti, uluslararası ulaşım ve ticaret, fuarlar, pasaport ve güvenlik vb. gibi temalar çevresinde şekillenmiştir. Özgen (2004:35)'in de ifade ettiği gibi, sınırı oluşturan çeşitli öğeler üzerinden çeşitli tespitler yapılmıştır. Oysa sınır bağımsız bir değişken olarak ele alınmalıdır.

Avrupa Birliği içerisindeki Schengen Alanı'nda iç sınırlar ortadan kaldırıldığı için, sınır yönetiminin güçlendirilmesi düzensiz göçün ve organize suçun önlenmesi açısından daha da önem kazanmıştır. Sınır kontrollerinin güçlendirilmesi AB içerisinde bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı oluşturulması sürecinin önemli bir parçasıdır (Şemşit, 2010:33). Köktaş (2011:18)'e göre, AB'ye adaylık

sürecinde olan Türkiye AB'nin sınırlarının korunmasında üzerine düşen görevi yerine getirmektedir. "Ülkemizin sınır güvenliği ve yönetimine ilişkin yeniden yapılanma çalışmaları ve bu çerçevede yürütülecek hazırlıkların çerçevesi AB uyum süreci çalışmalarına paralel olarak 2003 yılından itibaren daha da hız kazanmıştır." 2003 yılında "Katılım Ortaklığı Belgesi" hazırlanmıştır. Amacı,

İltica alanında AB mevzuatına uyumun başlatılması öncelik olarak belirlenerek, başta mülteciler için konaklama ve sosyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi çalışmalarının sürdürülmesi olmak üzere, bu alandaki idari ve teknik kapasitenin geliştirilmesi olarak öngörülmüştür.

AB ile uyum çerçevesinde 2006 yılında, "Türkiye'nin Entegre Sınır Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Ulusal Eylem Planı" hazırlanmıştır. Entegre Sınır Yönetimi kavramı, "Avrupa Birliği üye ülkelerinin sınır yönetimi konusunda koordinasyon, iş birliği ve ortak politikalarını ifade etmektedir." (Akman ve Kılınç, 2010:14).

2006 Ulusal Eylem Planı kapsamında ayrıca, yeni kurulacak sınır muhafaza birimlerine ihtiyaç duyulduğu konusunda karara varılmıştır. "2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, "Entegre Sınır Yönetimi konusunda hazırlanan Ulusal Eylem Planı çerçevesinde profesyonel bir sınır muhafaza teşkilatının kurulması yönündeki hukuki ve kurumsal altyapı çalışmaları sürdürülecektir" ifadesine yer verilmiştir." (Köktaş, 2011). Türkiye'nin sınır politikasına dair attığı önemli adımlardan biri, yukarıda da söz edilen AB ile Aralık 2013'te imzaladığı Geri Kabul Anlaşmasıdır. AB ülkelerine vize muafiyeti sağlanacağı öne sürülerek Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır.

Sınır politikasının katılığı, kendini sınır dışı etme uygulamalarında da gösterir. Türkiye'nin sınırları içerisindeki düzensiz göçmenleri sınır dışı etme pratikleri kimi zaman oldukça keyfi uygulamalarla gerçekleşmektedir. Tutuklanan göçmenlerin kaldığı mekanların kapasitesinin tutuklanan göçmen sayısını alamayacak kadar az olması, güvenlik gerekçesiyle bu mekanlara görevlilerin dahi alınmaması, tutuklu yabancıların kendi uçak paralarını ödeyerek ülkelerine geri dönmeleri ya da komşu ülkelere gelen yabancıların otobüslere doldurularak zorla sınırı geçirilmeleri gibi uygulamalar rastlanmaktadır.

Sınır dışı etme uygulamaları nedeniyle Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde defalarca mahkum olmuştur (Kavak, 2013:44). YUKK'un yürürlüğe girmesiyle sınır dışı etme uygulamalarında bazı değişiklikler yapılmış ve sınır dışı etme süreci Kanunun 52. ve 60. Maddeleri arasında düzenlenmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı http://www.goc.gov.tr/icerik3/sinir-disi-etme_409_422_834).

Kavak (2013:41-42)'in de ifade ettiği gibi, 2014 yılında, kişinin zulüm göreceği ülkeye gönderilmeyeceğine ilişkin yasak, ulusal mevzuatta düzenlenmemiştir. Bu boşluk nedeniyle de birçok kişi gönderilecekleri ülkede işkenceye ya da zulme maruz kalma ihtimalleri göz ardı edilerek Türkiye topraklarında sınır dışı edilmiştir. YUKK ile mevzuatın boşluklarına, geri gönderme yasağına ilişkin sorunlar giderilmiştir. Ancak bu yasanın uygulamadaki

sonuçları ve Mahkeme kararlarına yansımaları ise 2014 yılı içerisinde ortaya çıkmıştır.

YUKK'a göre, "hakkında sınır dışı etme kararı alınacaklar" 54. maddede sıralanmıştır. Dardağan-Kibar (2016:186)sınır dışı etme nedenlerini üç grupta toplar. Yabancıların ülkedeki varlığının tehlikeli görülmesi, giriş-çıkış, ikamet, çalışmaya ilişkin mevzuata aykırı davranması ve güvenlik tedbiri uygulaması.

Kanunla getirilen değişikliklerden biri, idari gözetim süresine sınırlama getirilmesidir. 57. Maddeye göre, "idari gözetim süresi 6 ay ile sınırlandırılmıştır. Kişinin kimliğinin, menşei ülke bilgisinin belli olmadığı durumlarda bu süre en fazla altı ay daha uzatılabilir." Sınır dışı etme kararının da yazılı olarak bildirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Kanunun 53. maddesinde "sınır dışı etme kararının, gerekçeleriyle birlikte hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancıya veya yasal temsilcisine ya da avukatına "tebliğ edileceği" hüküm altına alınmıştır." Söz konusu sınır dışı kararına karşı da on beş gün içerisinde idare mahkemesine başvurulabilir. Başvuru on beş gün içerisinde karara bağlanacaktır. "Sınır dışı etme işleminin gerçekleştirilmesi de İçişleri Bakanlığı ya da acil durumlarda kıyı ve sınır illerinden yeni kanunla birlikte Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün talimatı üzerine valiliklere verilmiştir. Valiliğin her durumda sınır dışı etme yetkisini kullanabilmesi olumlu olarak görülemez."

İnsan kaçakçılığı yasal olarak mevzuatta "Türkiye'ye doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yabancı bir devlet tabiiyetinde bulunan veya vatansız olan veya Türkiye'de sürekli olarak oturmasına yetkili mercilerce izin verilmemiş bulunan kimselerin Türkiye'ye yasal olmayan yollardan girmelerini veya ülkede kalmalarını, bu kişilerin veya Türk vatandaşlarının yasal olmayan yollardan ülke dışına çıkılmalarını sağlamak" şeklinde tanımlanır (Yurtcan, 2016:9).

Hukuki açıdan baktığımızda Türkiye, Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve bununla ilgili iki protokolle imza atmıştır. Bu protokoller Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol (2 Kasım 2000) ve Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol'dür. (2 Kasım 2000). Göçmen kaçakçılığı, Türkiye tarafından da imzalanmış bulunan "Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek "Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol"ün gereğinin yerine getirilmesi amacıyla, TCK'ya alınmış ve 201/a maddede düzenlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık, "Türk Ceza Kanunu", <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>).

Türk Ceza Kanunu'nda insan ticareti ve göçmen kaçakçılığı için hapis ve idari para cezaları öngörülmektedir. Kaçakçılığın örgütlü olarak işlenmesi, hayati tehlike doğurması, onur kırıcı muamelenin meydana gelmesi cezaların yarı oranında arttırılması hükmedilmiştir.

3.3. Türkiye'nin Suriyeli Mülteci Politikası

Türkistan'dan göçerek Anadolu ve etrafına yerleşen Türkler, yaklaşık bin yıl boyunca bulunduğu bölgeyi ikinci bir Türkistan haline getirmişlerdir. Hazar Denizi'nden Balkanlar'a kadar uzanan geniş bir alana yoğun bir göç dalgası gelmiştir. Ancak Anadolu, konumundan dolayı yıllar boyunca sürekli göç hareketlerine maruz kalmıştır. Geçiş alanı üzerinde olmasından dolayı, kimi zaman göç alan kimi zaman da göçler üzerinde bir köprü konumunda olmuştur. Genel olarak göçlerin geçiş alanı olsa da tarih boyunca aldığı göçler yüzünden oldukça karmaşık bir toplumsal yapıya bürünmüştür. Türkistan'dan gelen göç dalgalarıyla önemli ölçüde Türkleşen Anadolu, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Balkanlar ve Kafkaslar'dan aldığı göçlerle nüfusu artan bir bölge haline gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Hazar Denizi'nin batısında sıkışan Türkler'in Anadolu'ya akın etmesi bu bölgenin hiç olmadığı kadar kalabalık bir nüfusa sahip olmasına neden olmuştur. Türkiye yapı itibarıyla göçmenler tarafından kurulmuş bir ülkedir. Bu yüzden 1980'den sonra bölgesinde meydana gelen savaş ve çatışmalardan kaçan milyonlarca insana kapısını açmıştır. Irak, İran, Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, Yugoslavya ve Afganistan başta olmak üzere birçok ülkeden son kırk yılda milyonlar Türkiye'ye akın etmiştir. Önemli sayıda kişi de kaçak biçimde Türkiye'ye sığınmıştır.

2011 yılında Suriye'de başlayan ve hala günümüzde de devam eden savaş yüzünden milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Ülke nüfusunun üçte biri ülkesini terkemek zorunda kalmıştır. Bu göçlerin en yoğun olduğu ülke Türkiye olmuştur. Bu kitlesel göç, çok sayıda ülkeyi etkilemiştir. Böylece Suriye krizi büyük bir insani krize dönüşmüştür. (Tunç, 2015) Irak ve Suriye'den Avrupa'ya iki dalga halinde kitlesel göç gerçekleşmiştir. İlki 2011-2015 zaman dilimi içerisinde gerçekleşen göçtür ki bu dalgayla Türkiye'ye 2 milyon, Ürdün'e 600.000, Lübnan'a 1.1 milyon kişi göç etmiş ve iltica talebinde bulunmuştur. İkinci dalga ise Haziran 2015'te başlayan göçleri kapsamaktadır.

Türkiye'ye gelen Suriyeli mülteci ve sığınmacılar başlangıçta sınır illerde kurulan kamplarda barındırılmışlardır. İç savaşın bir türlü bitmemesi nedeniyle her geçen gün kamplarda yaşayan insan sayısı artmış ve kamp sayısı yeterli olamayacak hale gelmiştir. Bunun üzerine Suriyelilerin bir kısmı kamplardan ayrılarak kendi imkânları ile barınma yolunu tercih etmiş, bir kısmı da sınır illerde bulunan akrabalarının evlerinde ikamet etmeye başlamıştır (Tunç, 2015). Türkiye ilk günden beri Suriyeli sığınmacılara, "açık kapı politikasını" benimsemiştir. Henüz Suriye krizinin ilk dört yılında mülteci ve sığınmacı kabul oranı %44 olmuş, bu oranla birlikte Türkiye, Suriye'ye komşu olan tüm milletler arasında en fazla sığınmacıya kucak açan ülke olmuştur (Tunç, 2015).

Mülteci ve sığınmacılar üzerine uluslararası hukukta iki temel metin bulunmaktadır. Bunlardan biri 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin New York Protokolü, diğeri 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesidir. Bu durumda Türkiye Avrupa'dan gelen insanlara mülteci statüsü verirken, Avrupa dışındaki bir ülkeden gelenlere ise mültecilik hakkı vermemekte, yalnızca Türkiye'den üçüncü bir ülkeye geçiş

yapabilecekleri süre ile sınırlı olarak sığınmacı statüsü vermektedir. Ayrıca sığınmacı statüsüne sahip olan bu insanların sağlık, barınma, eğitim ve diğer temel insani ihtiyaçlarının karşılanmasından da Türkiye sorumludur. Türkiye metinlere “coğrafi sınırlama” çekincesi ile taraf olmuştur.

Türkiye'nin ekonomik ve siyasi olarak istikrarını bulunmadığı ülkelere komşu olması, oldukça uzun olan kara sınırlarının tam manasıyla korunamaması, sınır illerde yaşanan terör sorunu gibi etkenlere bağlı olarak ülkeye gelen mülteci ve sığınmacı sayısı fazla olmaktadır. Ayrıca Türkiye’de mülteci konusunun farklı kanunlarda ve tevdi edilmemiş hükümlerle düzenlenmiş olması sorunlara neden olmuştur. 14.09.1994 tarihinde bu sorunların giderilmesi, kitlesel sığınmacı hareketlerine karşı hazırlıklı hale gelinmesi için 6169 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” kabul edilmiştir (Ergüven ve Özturanlı, 2013).

2004/100 nolu Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi kararına göre geçici koruma için "kitlesel sığınmanın varlığından söz edebilmek için uluslararası bir sınıra doğru dikkate değer sayıda insan hareketliliğinin olması, bu hareketliliğin hızlı bir şekilde devam etmesi, ev sahibi ülkenin kısa zamanda mevcut bireysel sığınma prosedürlerini uygulayamayacak hale gelmesi" gerekmektedir. Bu şartları taşıyan kitlesel bir göç hareketi olması durumunda acil çözüm olarak geçici koruma hükümleri uygulanır. Sığınmacılara bireysel statü işlemleri ile zaman kaybına uğramadan uygulanabilen elverişli bir çözüm yolu geçici korumadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/genelbilgi45>).

Sığınmacılık ve mültecilikle ilgili evrensel düzenlemeler taraf olan ülkeler, yükümlülüklerini genelde kendi iç hukuk düzenlerine göre yerine getirmektedirler. Böylece devletlerin sığınmacı ve mültecilere yönelik yürürlüğe koyduğu hukuk kuralları bu durumdan olumlu etkilenmektedir. 04.04.2013 tarih ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türkiye’de mülteci ve sığınmacılara yönelik olarak kabul edilen yasal ilk temel düzenlemedir (YUKK). Bu kanunun 91. maddesinde; Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış olup ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak gayesi ile kitlesel biçimde sınırlarımıza gelen ya da sınırlarımızı geçen yabancılar sağlanacak koruma ‘geçici koruma statüsü’ olarak ifade edilmiştir. Bu sayede 20.03.2012 tarihinde düzenlenen Geçici Koruma Yönergesi, YUKK ile kanuni düzeyde yer almıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/yabancilar-ve-uluslararasi-koruma-kanununda-gecici-koruma>).

Geçici Koruma Yönetmeliği’ne göre Suriyeli sığınmacıların genel başvuru yolunu kullanarak Türk vatandaşlığına geçme imkânları bulunmamaktadır. Ama Suriyeliler 3 durumda Türk vatandaşı olabilmektedir.

- Bir Türk vatandaşıyla evlenmiş olan Suriyeli sığınmacı, en az üç yıl evli kalarak ve aile birliği içinde yaşama koşulunu yerine getirerek Türk vatandaşlığına sahip olabilmektedir.

- Reşit olmayan bir sığınmacı, bir Türk tarafından evlat edinilmesi gayesiyle vatandaşlık kazanabilmektedir.

- Suriyeli anne ve babasının durumundan dolayı doğumla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamaması hâlinde Türkiye’de doğan Suriyeli çocuklar, Türk vatandaşı sayılabilmektedir (Kaya ve Eren, 2014).

Türkiye’de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 9 Kasım 2017 tarihinde yayınladığı verilere göre, geçici koruma statüsü verilen 3.303.113 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Bu sığınmacılar arasında 1.552.645 çocuk bulunmaktadır. 3 milyondan fazla Suriyelinin sadece %7’si sığınmacı kampı olarak bilinen geçici barınma merkezlerinde kalmaktadır. %93 lük kesim çeşitli kentlerde yaşamaktadır. Sığınmacıların kampların dışında şehirlerde kendi imkânları ile yaşamaları tercih edilmeyen bir durumdur. Çünkü bu şekilde kendilerine yardım ve hizmetlerin ulaştırılmasında güçlükler yaşanmakta ve sayıları 3 milyona yaklaşan sığınmacının kontrolü zorlaşmaktadır. Suriyeli sığınmacıların en çok buldukları illerin başında İstanbul, Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay ve Mersin gelmektedir. Ayrıca ülkemizde, Afgan, Iraklı, İranlı, Somalili ve diğer bazı devletlerden olmak üzere 330.000’den fazla mülteci, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (BMMYK) uluslararası koruma başvurusu kapsamında yaşamaktadır (<https://www.hrw.org/news/2017/05/31/turkey-education-barriers-asylum-seekers>).

2. SONUÇ

Uluslararası göç hareketleri, sebep ve sonuçları itibarıyla ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını etkileyen çok yönlü bir süreçtir. Gerek göç gönderen gerekse de göç kabul eden ülkelerin toplumsal yapısını şekillendiren göç, her ülkenin kendi çıkarı doğrultusunda, uluslararası işbirliğine ihtiyaç duyularak yönetilmesi gereken bir olgudur.

Göç hareketleriyle birlikte yeni coğrafyalar keşfedilmiş, yeni devletler kurulmuş ve yeni uluslar oluşmuştur. İnsanlığın gelişmesiyle birlikte göç de aynı oranda gelişen bir yapıya dönüşmüştür. Bu durumda insan ve göçün birbirini etkileyen ve tamamlayan nitelikte unsurlar olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşmenin etkisi ve teknolojideki gelişmelerle zaman ve mekân kavramlarının gittikçe önemsizleştiği dünyamızda göç kavramı da sık kullanılan bir eylem haline almıştır. Geçmişten bu yana göçler büyük oranda ekonomik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Ekonomik sıkıntılar, işsizlik, düşük ücretler göç konusundaki itici faktörleri oluştururken cazip iş imkânları ve yüksek ücretler çekici faktörleri oluşturmaktadır. Bu çerçevede modern dünyanın bize sunduğu kolaylıklar ve gelişen teknoloji sayesinde her türlü imkândan yararlanmak isteyen bireyler göç etmeye daha meyilli hale gelmişlerdir. Gittikçe artan bu gelişmeler sonucunda göç eyleminin daha sıradan hale gelmesi öngörülebilir.

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan göç kavramı her devleti etkilediği gibi Osmanlı Devleti ve onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti’ni de büyük oranda etkilemiştir. 18. yüzyılın

son çeyreğine kadar fethettiği topraklarla geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti kendine yönelen göçlerle de oldukça zengin bir etnik yapıya sahip olmuştur. Ancak 18. yüzyılda dağılma dönemine giren Osmanlı Devleti kaybettiği topraklar sonucu gittikçe küçülmeye başlamış ve bu kez kaybettiği topraklardan göç almaya başlamıştır. Büyük bir hoşgörülle asırlarca birçok etnik grubu içinde barındıran Osmanlı Devleti, dağılma ve yıkılma döneminde aynı hoşgörüyü kendine karşı bulamamıştır. Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımından etkilenen milletler bağımsızlık için ayaklanmışlardır. Bağımsızlıklarını kazanan devletler Türklere, Müslümanlara hatta bazı gayrimüslimlere rahat vermemiş çeşitli baskı ve zulümlerle onları göçe zorlamışlardır. Bunun sonucunda birçok göç dalgası yaşanmıştır.

Zorlu bir yakın tarihe sahip olan Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşı'nda büyük bir nüfus kaybı ve ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşamıştır. Yeni çizilen sınırlar doğrultusunda gelişen göç, Türkiye için önemli bir politik araç olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde heterojen bir yapıya sahip olan toplumun, ulus-inşası dönemde daha homojen bir yapıya dönüşmesi planlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'den azınlıkların yollanması ve bunların yerine Müslüman ve Türk soyundan olanların getirilmesi Büyük Mübadele ile resmileştirilmiştir. Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olanların göçüne yasal bir zemin oluşturmak için 1934 yılında 2510 sayılı İskân Kanunu çıkarılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun artmasına yönelik bir düşünce mevcutken 1960'lı yıllardan itibaren bu düşünce terk edilmeye başlanmıştır. Türk soyundan ve Türk kültüründen olanların göçü bu dönem devam etse de kırdan kente yaşanan ve Türkiye'den diğer ülkelere yapılan işgücü göçleri dönemin göç niteliğinde daha etkili olmuştur. Türkiye'ye gelen göçleri yönetmek adına bu dönemde yaşanan mühim bir gelişme Türkiye'nin uluslararası mülteci yönetimini oluşturan sözleşmelere katılımı olmuştur. Türkiye, 1961 yılında 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesini ve 1968 yılında Cenevre Sözleşmesi'ne ek 1967 tarihli Protokol'ü imzalamıştır. Sözleşmelere mülteci kabulünü "Avrupa'da meydana gelen olaylar" sonucu gelenler için coğrafi açıdan sınır koyan Türkiye, Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle iltica başvurusunda bulunanlara karşı bir yükümlülük altına girmemiştir.

1980'li yıllarda yakın çevresinde meydana gelen siyasi olaylar sebebiyle ve özellikle 1990'lı yıllarda küreselleşmenin etkisiyle Türkiye'nin küresel göç yönetimleri içindeki yeri değişmeye başlamıştır. Bu dönemde yabancıların göçü ve çeşitli sığınma talepleri ile karşılaşan Türkiye, artık göç mevzuatını da buna göre şekillendirme yoluna girmiştir. Niteliği değişen göç hareketleri sonucunda eksik kalan göç mevzuatı çerçevesinde 1994 İltica Yönetmeliği kabul edilmiştir. 2000'li yılların başında Avrupa Birliği müzakerelerinin başlamasıyla birlikte göç yönetimi daha da önemli bir hal almıştır. Türkiye'ye gelen yabancıların yaşantılarını düzene sokmak adına 2003 yılında çıkarılan 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ve 2005 tarihli İltica ve Göç Alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı, Avrupa Birliği müktesebatına uyum için önemli gelişmelerdir. Ayrıca uzun bir süre yürürlükte kalan ve zamanla değişen ihtiyaçlara cevap veremeyen 2510 sayılı İskân Kanunu 2006 yılında düzenlenerek 5543 sayılı İskân

Kanunu yürürlüğe konmuştur. Türkiye'de her geçen gün artan ve karmaşık hale gelen göç hareketlerini daha etkin bir şekilde yönetmek ve göç alanındaki mevcut olan hukuki ve kurumsal boşluğu doldurmak için 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çıkarılmış ve bu kanun ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Yapılan araştırmalar, Türkiye'nin göç yönetimine tamamıyla kayıtsız kalmadığını ancak yakın zamana kadar bu konu ile alakalı kurumsal bir yapıyı dahi oluşturmadığını ortaya koymaktadır. Her dönem göç için önemli bir çekim noktası olan Türkiye, göç olgusunu yaşadığı dönemin getirdiği eksiklikleri giderecek şekilde, çıkardığı yasa ve yönetmeliklerle, onayladığı uluslararası hukuk metinleriyle ve oluşturduğu planlamalarla gidermeye çalışsa da oturmuş, etkin ve kalıcı bir göç yönetimi sağlayamamıştır. Yakın dönemde kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Türkiye'nin eksik kalan ve dağınık halde bulunan kurumsal yapısını tamamlayan önemli adımlardan biridir.

Günümüzde hala Türkiye'ye yönelen göç hareketleri devam etmekte ve bu göç hareketleri sonucu ekonomik ve sosyal yapı etkilenmektedir. Bu doğrultuda ülkemizde göç konusu zaman geçtikçe daha da önemli bir hal almaktadır. Göç yönetiminin büyük bir hassasiyet ve incelikle ele alınması, göç politikalarının ülkemizin yarar ve çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca etkin bir göç yönetiminin hem kurumsal hem de işlevsel anlamda sağlanabilmesi için Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurumsal yapısının geliştirilmesi ve pratik sorunları anında çözebilecek bir esnekliğe kavuşturulması gerekir. Bu bağlamda söz konusu kurum bakanlık seviyesine çıkartılabilir. Daha etkin ve verimli bir göç politikası için personel eğitimi güçlendirilmeli, üniversitelerde konuyla ilgili müfredat programı açılmalıdır. Eğitimle ilgili konularda eklenmesi gereken bir başka husus da toplumun eğitimidir. Göç konusu ülkemizde toplumsal anlamda net bir şekilde algılanmamaktadır. Pek çok manipülasyon ve yanlış anlamaya müsait bir ortam bulunmaktadır. Bu nedenle göç olgusunun toplumsal düzeyde iyi algılanması için halka doğru bilinçlendirme verilmelidir.

KAYNAKLAR

"Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi", Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>, 10.04.2020.

ADIGÜZEL, Y. (2018). Göç sosyolojisi, 2. Baskı, Ankara: Nobel yayıncılık.

AKDOĞAN, E. ve ATALAY, M. (2017). "Avrupa Birliğini Değişime Zorlayan Güç: Göç", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, yıl 2017, cilt 22, sayı 15, ss 2371-2390.

AKKUŞOĞLU, D. B. (2005). "AB-Türkiye İlişkilerinde Yasa Dışı Göç Sorunu" Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, 2005, s.151.

AKMAN, A. ve KILINÇ, İ. (2010). "AB'de Entegre Sınır Yönetiminin Gelişimi ve AB Sürecinde Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimine Geçiş Çalışmaları", Türk İdare Dergisi, s.467, Haziran 2010, s.14.

ALDIRMAZ, Y. (2017). “Değerler Avrupasından Duvarlar Avrupası’na: Göç, Sığınmacılar ve Mülteciler Krizi Çerçevesinde AB Hukuku ve Politikaları”, Ocak 2017, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, Ss. 83-103

ANTHONY, J. (2005). State of Emergency Declared in Arizona and New Mexico (7.9.2005), <https://www.wsws.org/en/articles/2005/09/bord-s07.html>, 10.04.2020.

ARISAN-ERALP, N. (2010). “Türkiye’nin Vize Politikası: AB’de Serbest Dolaşma Talebinden Vaz mı Geçildi”, TEPAV, Şubat 2010, s.2.

Avrupa Birliği Bakanlığı, “Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi” 2001, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Ko_b/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (10.03.2020).

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, “Geri Kabul Anlaşması”, <https://www.avrupa.info.tr/tr/gerikabul-anlasmasi-6895>, 10.04.2020.

BALAMİR COŞKUN, B. ve ÇİM, E. (2005). “Avrupa Birliği Ortak Göç ve Mülteci Politikaları ve İnsani Güvenlik İkilemi”, https://www.academia.edu/20051180/Avrupa_Birli%C7i_Ortak_Go%C7_ve_Multeci_Politikaları_ve_İnsan_Guvenli%C7i_İkilemi, 10.04.2020.

BATCHELOR, C. A. (1995). “Stateless Persons: Some Gaps in International Protection”, *International Journal of Refugee Law*, vol 7, s.232-259.

BATIR, K. (2018). “Avrupa Birliğinin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye ile AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 30, Ss 585-604.

BİNER, Ö. (2016). *Türkiye’de Mültecilik*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Birleşmiş Milletler Antlaşmalar Serisi, cilt 360, sayfa 117.

BMMYK. (2017). *Mültecileri Korumak*, Kıbrıs.

BUZ, S. (2002). “Türkiye’deki Sığınmacıların Üçüncü Bir Ülkeye Gidiş İçin Bekleme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar”, *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

CANPOLAT, H. ve ARINER, H. O. (2012). “Küresel Göç İle Avrupa Birliği ile Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi”, *ORSAM RAPORU*, Rapor no 22.

ÇAKRAN, Ş. ve EREN, V. (2017). “Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, cilt: 14, sayı 39, ss 1-30,

ÇELİK, N. ve ÇALAĞAN, Ö. (2017). “Avrupa Birliği’nin Göç ve Mülteci Politikası”, *Geleceğin Sosyal Bilimcileri Ulusal Öğrenci Kongresi 2 Bildiri E- Kitabı*, Nisan 2017, ss. 313-325,

DARDAĞAN KİBAR, E. (2014). “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Sınırdışı Etmeye İlişkin Hükümlerinin Getirdiği Yenilikler”, (“Yenilikler”), *Sınır ve Sınırdışı – Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete*

Disiplinlerarası Bakışlar, Ed.: Didem Danış, İbrahim Soysüren, NotaBene Yayınları, Ankara, ss. 182-206.

DEMİRHAN, Y. ve ASLAN, S. (2015). “Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi”, *Birey ve Toplum*, Cilt: 5, Sayı: 9, ss. 23-62.

Dışişleri Bakanlığı, “Büyükelçilik Duyurusu”, <http://ottawa.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=197366> (10.03.2020).

ERDER, S. (2017). “Suriye Göçü ve Sonrası”, *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar*, Der. Neşe Şahir Taşgın, Uğur Tekin, Yasemin Ahi, Nika Yayınları.

ERDOĞAN, M. M. ve KAYA, A. (2015). *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüz yıldan 21. yüz yıla Türkiye’ye Göçler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 507.

ERGÜVEN, N. S. ve ÖZTURANLI, B. (2013). “Uluslararası Mülteci Hukuku Ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 2013, s. 1007-1061.

ERKİNER, E. (2016). *Mülteciler Göçmenler*, İstanbul: YDAS yayınları.

GONZALEZ-BARRERA, A. and KROGSTAD, J. M. (2013). U.S. Deportations of Immigrants Reach Record High in 2013, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/10/02/u-s-deportations-of-immigrants-reach-record-high-in-2013/>, 10.04.2020.

GOODWIN-GİLL, G. S. (2001). “Refugees: Challenges to Protection”, *International Migration Review*, Vol: 35, No: 1, pp. 130-142.

GOODWIN-GİLL, G. S. ve MCADAM, J. (1989). *The Refugee in International Law*, New York: Oxford University Press.

GORMAN, R. F. ve MİHALKANİN, E. S. (2007). *Historical Dictionaries of Human Rights and Humanitarian Organizations*. Plymouth: Scarecrow Press.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Göç Terimleri Sözlüğü”, http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf, 14.04.2020.

GÜLEÇ, C. (2015). *Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları*, TESAM Akademi, Cilt 2, Sayı 2, 2015, ss. 81-100.

GÜRKAN, M. (2006). “Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasa Dışı Göç Hareketleri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Kırıkkale.

HANSEN, R. (2004). “Migration To Europe Since 1945: Its History and Its Lessons”, *The Political Quarterly*, Cilt 74, Sayı 1, Ağustos 2004, Ss 25-38

HOPYAR, Z. (2016). “Avrupa’da Göç Ve Mülteci Olgusu”, Ocak 2016, *Diyaspora Araştırma Merkezi*, http://diam.sakarya.edu.tr/sites/diam.sakarya.edu.tr/file/Goc_raporu_Ocak_2016.pdf, 10.04.2020.

<http://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=mevzuat&Id=12>, 10.04.2020.

<http://www.haberkkct.com/haber/abd39deki-gocmenlik-reformu-tasarisinin-abd-senatosu39ndan-gecmesi-69569.html>, 10.04.2020.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140416-10.htm>, 10.04.2020.

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agendamigration/backgroundinformation/docs/20160713/factsheet_the_common_european_asylum_system_en.pdf, 10.04.2020.

Human Rights Watch, Turkey: Education Barriers for Asylum Seekers Afghan, Iranian Children Lack Status, Risk Child Labor, 31 May 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/05/31/turkey-education-barriers-asylum-seekers>, 10.04.2020.

IHLAMUR-ÖNER, S. G. (2012). “Küresel Bir göç ve Mülteci Rejimine Doğru”, Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, der: S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, İstanbul: İletişim Yayınları.

IOM (Uluslararası Göç Örgütü). (2009). Göç Terimleri Sözlüğü, No: 18, İsviçre.

İÇDUYGU, A. (2012). Kentler ve Göç: Türkiye, İtalya ve İspanya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 388.

İÇDUYGU, A. , ERDER, S. ve GENÇKAYA, F. Ö. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Düşüncelere, İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Yayını.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “2015 Türkiye Göç Raporu”, 2015.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf (16.03.2020).

JOHNSON, Kevin R.; ALDANA, Raquel; Hill, Bill Ong; Saucedo, Leticia, Trucios-Haynes, Enid F. (2014). Understanding Immigration Law, Lexis Nexis Yayıncılık.

KANAT S. ve AYTAÇ, M. (2018). “Suriyeli Mülteciler Özelinde Avrupa Birliği Ortak Göç Politikası ve Birlik İle Üye Devletler Arasında Egemenlik Tartışmaları”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Ekim 2018, Cilt 40 Sayı 2, Ss. 55-86.

KARA, P. ve KORKUT, R. (2010). “Türkiye’de Göç İltica ve Mülteciler”, Türk İdare Dergisi, 467, Haziran 2010, 155.

KARPAT, H. (2010). Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, İstanbul: Timaş Yayınları.

KARTAL, B. Ve BAŞÇI, E. (2014) “Türkiye’ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri,” Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2), 275-299.

KAVAK, M. (2013). “Yabancılar ve İltica Hukukunda Yeni Bir Sayfa Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Toplum ve Hukuk, s.23, Temmuz, 2013, s.40-41.

KAYA, İ. ve EREN, E. Y. (2014). “Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları Ve

Yükümlülükleri”, SETA-Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

KESKİN ATA, F. (2013). Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Ankara: Siyasal Kitapevi .

KOÇAK, O. ve GÜNDÜZ, R. D. (2007). “Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, sayı 12, Ss 66-91,

KOÇAK, Y. ve TERZİ, E. (2012). “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 163-184.

KORKUT, L. (2002). “Temel Bir Hak Olarak Sığınma Hakkı: 21. Yüzyılda 1951 Sözleşmesinin Anlamı”, Avrupa ve Türkiye’de Sığınma Hakkı ve Mülteciler (Uluslararası Sempozyum), Ankara: Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat İçin Vakıf (TAKSAV) Ankara Şubesi Yayınları, s. 37-41.

KÖKTAŞ, A. (2011). “Sınır Güvenlik Birimi Kurma Çalışmaları”, Sınır Birlikleri Analizi.

KUNG, C. J. (2000). Supporting the Snakeheads: Human Smuggling from China and the 1996 Amendment to the U.S. Statutory Definition of Refugee, 90 J. Crim. L. & Crim. 1271 (Summer 2000)

KURT, H. (2006). “Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Ss 148-178.

LENTİNİ, E. (1985). “The Definition of Refugee in International Law: Proposals for the Future”. Boston College Third World Law Journal. 5 (2): 183-198.

NATHWANİ, N. (2003). Rethinking Refugee Law. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

NOMER, E. (2014). Türk Vatandaşlık Hukuku, İstanbul.

Obama'dan göçmenlik reformu çağrısı, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110510_obama_immigration.shtml, 10.04.2020.

ODMAN, M. T. (2011). Vatansızların Hukuki Durumu ve Türk Hukuku, Adana.

ÖZCAN, M. (2005). Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı. Ankara: USAK.

ÖZGEN, N. (2004). “Sınır Kasabaları Sosyolojisi Projesi”, TÜBİTAK ve Ege Üniversitesi Bilim ve Araştırma Uygulama Merkezi (EBİLTEM), İzmir.

PAZARCI, H. (1998). Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap. Ankara: Turhan Kitabevi.

PLUMER, B. (2013). Congress Tried to fix Immigration Back in 1986. Why Did it Fail?, Washington Post (30/1/2013).

SAMUR, H. (2008). “Avrupa Birliği’nde Göç Yönelik Global Yaklaşım”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, cilt 5, sayı 2.

SARAÇLI, M. (2011). Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler, Ankara: Adalet Yayınevi.

SAVAŞAN, Z. (2009). “AB’de Sığınma Hakkı: Ortak Sığınma sistemi Oluşturma amacı ve Devam Eden Kısıtlamalar”, 2009, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 27, Ss. 13-34.

Sığınmacılar ve Mülteciler Dayanışma Derneği, (2011). “Askıdaki Yaşamlar ve Algidaki Yaşamlar Projesi Araştırma Raporu”, Ankara.

ŞEMŞİT, S. (2010). “Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikle Getirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımaları”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir.

ŞİRİN, N. A. (2012). “AB’nin Göç ve Sığınma Politikaları”, Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, der: S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, İstanbul: İletişim Yayınları.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/yabancilar-ve-uluslararasi-koruma-kanununda-gecici-koruma>, 10.04.2020.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yabancıların ikamet izni işlemleri, http://www.goc.gov.tr/files/_dokuman23.pdf, 10.04.2020.

T.C. İçişleri Bakanlığı http://www.goc.gov.tr/icerik3/sinir-dis-etme_409_422_834, 10.04.2020.

TOKSÖZ, G.; ERDOĞDU, S. ve KAŞKA, S. (2012). “Türkiye’de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları”, IOM, 2012, s.24.

Treaty of Amsterdam, 1997, Title 3, Article 73a, <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>, 10.04.2020.

TUNÇ, A. Ş. (2015). “Mülteci Davranışı Ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, Tesam Akademi Dergisi, Cilt II, Sayı 2, Temmuz 2015, s.29-63

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, “Türkiye- AB Vize Muhafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular”, Ss 1-23, https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf, 10.04.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık, “Türk Ceza Kanunu”, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>, 10.04.2020.

UEHLING, G. L. (2008). “The International Smuggling of Children: Coyote, Snakeheads, and the Politics of Compassion, The International Smuggling of Children: Coyotes, Snakeheads, and the Politics of Compassion”, Anthropological Quarterly, Vol. 81, No. 4, Kids at the Crossroads: Global Childhood and the Role of the State (Fall, 2008), s. 833-871

YAZAN, Y. (2016). Avrupa Birliği’nin Yasadışı Göç Politikası, İstanbul: Milenyum Yayınları.

YILDIZ YÜCEL, S. (2017). “Avrupa’nın Mültecilerle İmtihani”, Kasım 2017, SETA Analiz, sayı 221, Ss. 1-31

YILDIZ, K., ÜNLÜ, Ü. ve SEZER, M. (2014). “Mülteci-Sığınmacı Cinnetleri ve Toplum ‘Her İnsanın Huzur İçinde, Kendi Evinde, Sevdiği İnsanların İçinde ve

Vatanında Ölme Hakkı Vardır!”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 16, Özel Sayı: 1, ss. 42-50.

YILDIZ, Ö. (2013). “Türkiye Kamplarında Suriyeli Sığınmacılar: Sorunlar, Beklentiler, Türkiye Ve Gelecek Algısı”, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt XVI, Sayı 1, Bahar 2013, 141-169.

YURTCAN, E. (2016). Yargıtay Kararları Işığında Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti, Ankara: Türkiye Barolar Birliği.